Beschaving. Deel 1

Boeka

bron
Boeka, *Beschaving. Deel 1*. F. van Rossen, Amsterdam 1903

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/boek001besc01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

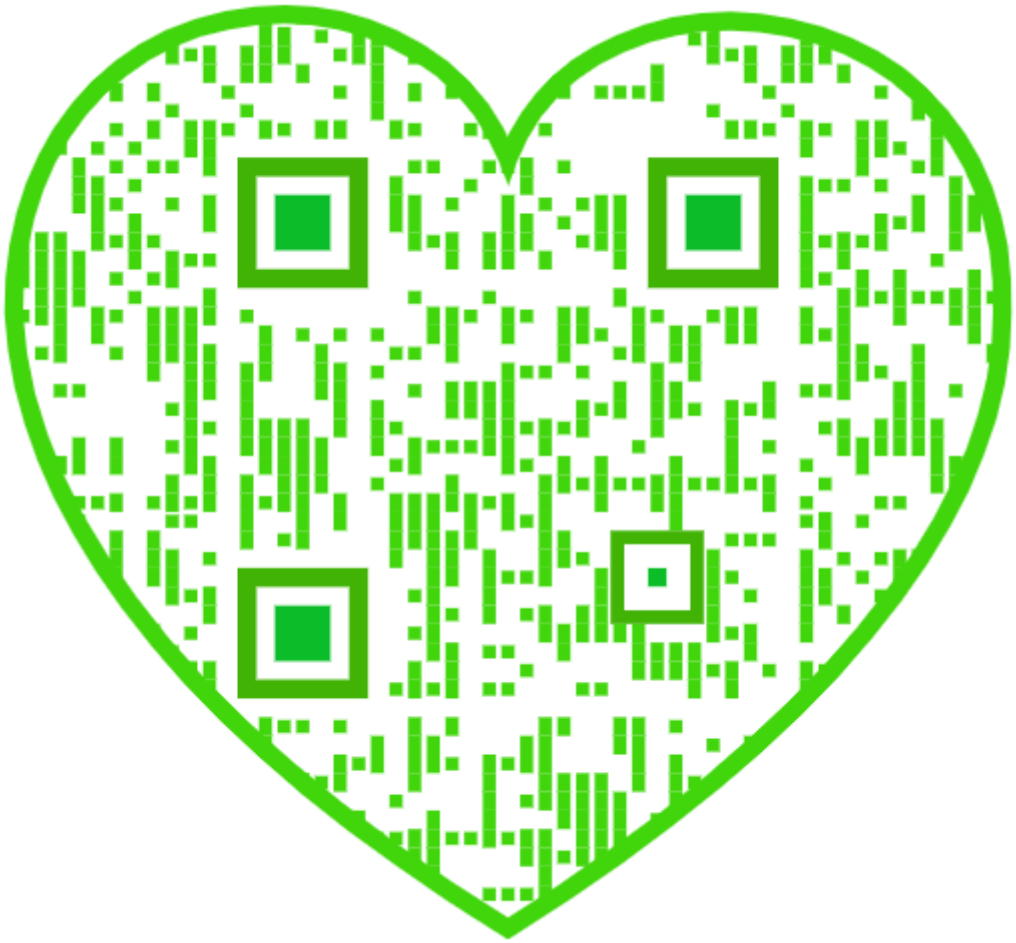

Een woord vooraf.

Antwoord van den schrijver van ‘Pàh Troeno’.

Bij de bespreking van ‘Pàh Troeno’ is van zekere zijde, welke overigens het nut der in dat boek aanbevolen hervormingen beaamde, gewaagd van: ‘het peperduur program van Boeka’. Daar dit de eenige tegenwerping is, welke den schrijver ter kennis kwam, wil hij die hier beantwoorden.

Van al de door hem bepleite hervormingen is alleen de oprichting van een plattelandspolitie bepaald kostbaar, al de overige kosten niets of vereischen een betrekkelijk geringe uitgaaf dan wel winnen eensdeels uit, wat zij andersdeels vorderen. De uitgaaf voor die politie werd ruw geschat op 7½ millioen per jaar en daarmede heeft de schrijver wellicht aanleiding gegeven tot een misverstand, dat hij hier zal trachten op te helderen.

Bij die raming werd reeds dadelijk gewezen op de waarschijnlijkheid, dat een groot aantal onderdistrikten het zou kunnen stellen met de helft van het begroote aantal politiebeambten. Werkelijk schijnt voor de helft van de onderdistrikten volstaan te kunnen worden met tien oppassers onder één mantri, inplaats van de begroote twintig onder

twee mantries, terwijl bovendien een belangrijk aantal politieposten afvallen van de aangenomen veertienhonderd, doordat de groote en kleine steden niet voor een plattelandspolitie in aanmerking komen. Door een en ander wordt de benoodigde som stellig teruggebracht op om en bij 5 millioen.

Hieraan komen in mindering de bedragen thans besteed voor de bewaking van Gouvernementskoffie, Gouvernements-bosschen en Gouvernements-opiumregie, want alleen zoolang op het platteland de politie geheel onvoldoende is, bestaat aanleiding om Gouvernementseigendom afzonderlijk te doen bewaken. Verder worden de uitgaven overbodig voor het bezetten der wachthuizen ter vervanging van de afgeschafte heerendiensten.

Voor deze doeleinden werd op de begrooting voor 1903 uitgetrokken:

Voor de bewaking der koffieaanplantingen	*f* 95.000
Voor de bewaking der bosschen[1)]	*f* 150.000
Voor bestrijding van den opium-sluikhandel	*f* 650.000
Voor de wachthuizen[2)]	*f* 565.000
Totaal	*f* 1.460.000

Bovendien maakt de oprichting der politie op een groot aantal onderdistrikthoofdplaatsen de tegenwoordige politieoppassers overbodig, waardoor minstens een duizendtal dier beambten vervallen, hetgeen bij een traktement van *f* 150 per jaar een bedrag van ongeveer 150.000 gulden vertegenwoordigt. Bovenstaand totaal wordt dan ± 1.600.000 gulden. Aannemend dat hiervan 350.000 gulden noodig blijven voor spionnen, wachthuisbezetting in de steden enz., dan blijft als bate een som van 1¼ millioen, zoodat eene plattelandspolitie

1) 33.000 gld. meer dan in 1902, ten einde, naar de Memorie van Toelichting verklaart, ‘de bosschen behoorlijk te beschermen tegen den nog steeds voortdurenden boschdiefstal’. Of de onveiligheid in de zoo goed als niet beschermde dessa ook groot moet zijn!
2) De wachthuizen in dessadienst zijn hieronder *niet* begrepen.

op den voet als in ‘Pah Troeno’ aangegeven, van de schatkist eene jaarlijksche opoffering zou vergen van omstreeks 3¾ millioen gulden.

Is die som te groot wanneer daarvoor veiligheid van have en goed verzekerd wordt aan den rustigen landbouwer?

Zonder zich hier te verdiepen in ‘eereschuld’ en ‘bemiddelingsvoorstellen’ zij het ondergeteekende vergund er op te wijzen welk een schoone daad het zou zijn van Holland als het Java een goede politie bezorgde, hetzij dan door betaling van honderd millioen of door kwijtschelding van de rentepost, hetzij door andere **onbaatzuchtige** finantieele hulp. Moeilijk zou een beter middel gevonden kunnen worden om den kleinen man te overtuigen dat Holland tot inkeer is gekomen en de koloniale politiek de etische koers heeft ingeslagen; over geheel Java tot in het kleinste gehucht zou dit dan niet slechts verteld, maar ook **gevoeld** worden.

Het is waar, de invoering eener degelijke plattelandspolitie zal de belastingen niet doen stijgen, die zijn daartoe reeds **te** hoog opgeschroefd, ook zal ze geen andere baten in de schatkist brengen, maar al is ze niet produktief en al maakt ze niet zooveel eclat in het buitenland als een groot waterwerk of uitgestrekte spooraanleg, ze zal daarentegen een ongekende bescherming verleenen in tienduizenden dessa's en ze zal millioenen inlanders doen herademen na een jarenlang zuchten onder boevenwillekeur, vooral wanneer ook de rechtspraak verbeterd wordt. Verder zal ze voor het eerst een gevoel van rust en zekerheid schenken aan den Javaanschen dessaman, dat is aan dengeen, die uitgemergeld werd om Holland de batige sloten te doen toevloeien.

Wat helpen irrigatie, credietbanken en alle andere verbeteringen, zoolang het geboefte oppermachtig heerscht in de dessa en daardoor niemand een oogenblik zeker is van zijn bezit: van zijn buffels, van zijn oogst, van zijn kleeding en huisraad?

Nooit kan welvaart heerschen in een land waar rooverijen en brandschattingen aan de orde zijn van dag en nacht!

Wil Holland niet bijspringen dan blijft voor de dekking der kosten gehandhaafd, hetgeen daarover gezegd werd in 'Pàh Troeno'. Nu geld vereischt wordt voor hervormingen ten bate van den inlander en deze geen zwaardere belasting kan opbrengen, is de tijd gekomen de belastingen te verhoogen der Vreemde Oosterlingen, die jarenlang ongestoord de bevolking exploiteerden.

Wordt daarbij de weg ingeslagen, in datzelfde boek aangegeven, dan zal tevens het binnenland langzamerhand bevrijd geraken van die ongewenschte elementen.

In ieder geval dient verbetering van de veiligheid, en in verband daarmede van de rechtspraak, aan alle andere maatregelen voor het welzijn van den Javaan vooraf te gaan.

In de Juli-aflevering van het Tijdschrift voor Binnenlandsch Bestuur, Deel XXIII, verscheen een artikel over landbouwcrediet van de hand van den heer P.J.F. van Heutsz. Aan het slot van dat artikel plaatst de schrijver een noot, waarin hij een gissing doet naar den persoon achter het pseudoniem Boeka verborgen. Om velerlei redenen moet de ondergeteekende daarop voorloopig het antwoord schuldig blijven, maar gaarne wilde hij zich hier eene enkele opmerking veroorloven aangaande de zaak, die den heer Van Heutsz zoozeer ter harte gaat en welke ook de aandacht der Regeering reeds heeft getrokken.

Geheel eens is hij het met de uitspraak in voornoemd artikel op bldz. 69, dat instellingen op den voet der Raiffeisensche volksbanken het meest geschikt zullen zijn, in 'Pàh Troeno' (bldz. 350) gaf hij hetzelfde als zijne meening te kennen, maar wat hij daaraan toevoegde, zij hier herhaald: in de eerste toekomst zijn ze totaal onbruikbaar. Daarvoor bestaan drie redenen.

Eerstens moet de inlander, om coöperatieve ondersteu-

ningsfondsen te vormen en in stand te houden, over de noodige gelden beschikken en die ontbreken hem en zullen hem blijven ontbreken, zoolang hij, ongerekend de woekeraars, nog slachtoffer is van knevelarij onder velerlei vorm, van rooverijen en van drukkende heerendiensten, dessadiensten, Gouvernements-koffiedwang en andere gedwongen diensten.

Tweedens worden in de dessa de elementen gemist, dien men het beheer van zulke coöperaties zou kunnen opdragen. De huidige fraude's met door loerahs geïnde belastinggelden, dikwijls handig verborgen door afzetterijen, zooals b.v. het twee maal achtereen opvorderen van dezelfde belasting, ook de knoeierijen, welke voorkwamen, waar met coöperatie in den vorm van dessaloemboengs de proef genomen werd, toonen voldoende aan hoe hopeloos verward de toestand dier coöperatieve credietinstellingen weldra zou wezen. Zelfs een toezicht door de assistent-wedono's uit te oefenen, zou daar weinig verbetering in brengen, ieder kenner van het binnenland zal dit toegeven.

Derdens heerscht in de dessa te weinig orde en rust. Willekeur en dwingelandij voeren er heerschappij, de onbeschaamdsten, zij, die het snelst hun toevlucht nemen tot brandstichting en dergelijke wraakmiddelen, schrijven de wet voor, niet de besten of arbeidzaamsten. Deze anarchie zou niet nalaten duchtig zijn invloed te doen gelden bij het beheer van de coöperatieve credietinstellingen en het slot zou zijn, dat deze een nieuw middel werden voor de gevreesden in de dessa om zich ten koste van de minder gewetenlooze inwoners duchtig te bevoordeelen. Dit te voorkomen is onmogelijk, zoolang in de dessa geweld gaat boven recht, want zelfs klachten zouden uitblijven louter uit vrees voor wraak, juist zooals thans in den regel geen klacht vernomen wordt, al wordt in de dessa het gruwelijkst onrecht gepleegd.

Toch is wel veel aan te voeren voor het spoedig verschaffen van een goed landbouwcrediet, maar dan zal daartoe

in een anderen koers gestevend moeten worden. Wil men dan tevens voldoende rekening houden met de vele eigenaardige toestanden en bezwaren (zie o.a. ‘Pàh Troeno’ bldz. 341-349) zoo is slechts één oplossing mogelijk en zal het Gouvernement niet alleen de pandhuizen, maar ook de een nabijkomend doel beoogende credietbanken *in eigen beheer* moeten nemen.

Ten slotte past hier den ondergeteekende een woord van dank aan de velen, die zijn streven steunden ook door te bevestigen, dat in ‘Pàh Troeno’ de verschillende toestanden der waarheid getrouw werden weergegeven.

Inleiding van ‘Beschaving’.

Ter inleiding van het hierachter volgend boek een enkel woord slechts.

Bij de lezing van dit verhaal zal enkelen misschien de uitroep ontsnappen: Al weder zooveel onveiligheid! De schrijver echter kon geen veiligheid schilderen, die niet bestaat.

Op het oogenblik is de verbetering van verschillende misstanden, waarop ook in ‘Een Koffieopziener’ en in ‘Pàh Troeno’ gewezen werd, in voorbereiding bij de Regeering, doch elk blijk ontbreekt, dat de schandelijke onveiligheidstoestanden in de dessa eindelijk de aandacht hebben getrokken.

Den 28sten Augustus 1871, dus een halve menschenleeftijd geleden, werd een commissie benoemd voor de reorganisatie van de politie, zoodat de berg beschreven papier een aardige proportie kan hebben bereikt, maar de dessaman blijft overgeleverd aan dieven en roovers.

Is men in gezaghebbende kringen van dien staat van zaken te weinig op de hoogte? Meent men dat Boeka ten dien opzichte overdrijft?

Laat dan ieder, die tusschen dessa's woont of bij ondervinding weet, hoeveel ellende door die onzekere veiligheidstoestand wordt veroorzaakt, onverschillig of hij gewoon is de pen of het woord te voeren, zooveel in zijn vermogen is, bijdragen om die misstanden bekend te doen worden, opdat ons bestuur over Java eindelijk voldoen zal aan den eersten plicht een regeering opgelegd: **het scheppen en handhaven van orde en rust**.

Ook ‘Beschaving’ is hoofdzakelijk geschreven voor hen, die iets meer willen weten van het binnenland van Java en van karakter en denkwijze van den Javaan.

Aan het einde vindt de lezer een overzicht van de tendenz en daar de serie ‘Uit Java's Binnenland’, aangevangen met ‘Een Koffieopziener’, vervolgd met ‘Pàh Troeno’, nu met ‘Beschaving’ gesloten wordt, zijn daarbij tevens afgedrukt een overzicht getrokken uit het eerste boek, waarin oorspronkelijk geen overzicht voorkwam, alsmede het overzicht uit ‘Pàh Troeno’.

Ter voorkoming van misverstand wenscht ondergeteekende hier nog uitdrukkelijk te verklaren, dat men hem niet moet beschouwen als gekant tegen partikuliere industrie, slechts wenscht hij een gezonden grondslag, waarop de industrie zich kan ontwikkelen en uitbreiden tot heil van land en volk.

Moge in het algemeen ‘Beschaving’ er toe bijdragen den Javaan beter te doen leeren kennen en zijn lot te verbeteren.

De Schrijver.
November 1902.

Een verklaring van de vreemde woorden wordt achter in het boek gevonden.

Eerste hoofdstuk.

Wanneer iemand, onbekend in het binnenland van Java, de dessa[1)] Kattes naderde, moest het hem wel opvallen, hoe juist de dichterlijke schildering is, die reeds velen van de Javaansche dessa gaven. Hoe aangenaam werd het oog gestreeld door het zachtgroen der jonge rijstvelden, die wijd in het rond, tot aan den verren horizon, het land bedekten, terwijl de kleine watervalletjes, die allerwege van de terrasgewijze aangelegde sawahs vloeiden, het geheel iets liefelijks en rustigs gaven.

Te midden van deze idyllische omgeving, zoo uiterst geschikt om den vreemdeling in verrukking te brengen over de schoonheid en rijkdom van Hollands Koloniaal bezit, verhief zich eene dichte boomgroep, waarvan het donker gebladerte scherp

1) Dorp.

afstak tegen de lichte tint van het overige landschap. Daar was koelte en schaduw, als op het middaguur de felle zonnestralen buiten op het veld de hitte ondragelijk maakten.

Van verre zou niemand denken, dat in die boomgroep, onder die hooge palmen en tusschen die bamboestoelen, met hunne sierlijk overhangende loten, eene geheele dessa verscholen lag, waar de lieden woonden, die deze rijstvelden beploegden en beplantten en later, als de tijd daar was, den oogst daarvan binnenhaalden.

Hoe benijdenswaardig moest een vreemde het lot toeschijnen van den inlander, die leeft te midden dezer schoone natuur en die zoo gemakkelijk in zijn levensonderhoud voorziet, waar het vruchtbare slib van het overstroomende water het land voortdurend bemest, zoodat bij het groeizame, tropische klimaat hem eene rijke opbrengst verzekerd is.

En als de bezoeker dan den weg inslaat, die door de dessa voert en wandelend onder de schaduw der dicht op elkander staande, rijkbeladen vruchtboomen, de aardige huisjes ziet en aan een rijstblok eenige jonge vrouwen, die, als eenig kleedingstuk een sèwèh[1)] onder de armen hebben vastgeknoopt, de welgevormde armen en schouders ontbloot en luid pratend en lachend de rijst stampen, terwijl dicht bij den weg onder een

1) Voornaamste kleedingstuk, groote lap om het lichaam gewikkeld.

grooten boom een aantal karbauwen[1)] kalm liggen te herkauwen, dan zal hij onder den invloed komen dezer rustige, landelijke omgeving, waar volmaakt geluk moet heerschen en zal hij neiging gevoelen, een loflied te zingen op het zegenrijke Hollandsche Bestuur en op het prachtige Java, de schoonste parel aan Neerlands kroon.

Wanneer gij Hollandsche lezer dit boek tot het einde gelezen hebt en geen vreemdeling meer zijt, onbekend met de Javaansche dessa en zijne bewoners, beproef eens, of ge dan nog het landschap zoo schoon kunt vinden als voorheen, of ge dan nog het lot dier bevolking benijdenswaardig acht en... of ge dan ook gestemd zijt, een loflied te zingen op de zegeningen, die de Javaan geniet onder het Hollandsch gezag, onder de vlag van uw land.

Midden in de dessa Kattes, aan den weg, niet ver van het huis van den loerah[2)], lag eene fraaie, dubbele woning. Een ruime latar[3)], netjes geveegd, gaf het geheel een welvarend aanzien, terwijl het erf dicht beplant was met keur van vruchtboomen, waarvan vele zwaar beladen.

1) Buffels.
2) Dorpshoofd.
3) Open ruimte rondom de woning.

Terzijde van de woning, een weinig meer naar den weg, bevond zich een kleine kandang[1)], die tot verblijfplaats diende aan de drie groote, kostbare buffels, welke de voornaamste bezitting van den bewoner uitmaakten.

Toen de vader van Diepokarso nog leefde, waren er meer karbauwen geweest en had een gansche kudde verblijf gehouden in de groote kandang, die destijds achter het huis was gelegen, waar nu klapperboomen en pisangstoelen stonden. Niet, dat Diepokarso verkwistend of lui was, integendeel, juist door zijne spaarzaamheid en onvermoeiden ijver kon hij nog die drie fraaie dieren zijn eigendom noemen, waardoor hij rijker was dan de meeste anderen, want het was een algemeen feit, dat overal in de dessa's de welvaart van weleer meer en meer verdween en armoede in de plaats trad; voor overvloed aan rijst kwam schaarschte en gebrek.

Hoevelen, wier ouders hunne karbauwen bij tientallen telden, en sapies[2)] en paarden bezaten, waren thans reeds blijde als hun nog slechts een redelijk span buffels restte om hunne sawahs[3)] te bewerken!

Vele oorzaken hadden aan dien staat van zaken schuld en daar niets gedaan werd om verbetering

1) Veekraal.
2) Rund.
3) Rijstveld.

aan te brengen nam de armoede steeds toe. Ja toch, iets was door het Gouvernement verordend om de dessa Kattes en omliggende dessa's te helpen tot het terugwinnen hunner welvaart.

Eenige jaren geleden was een Hollandsch ambtenaar geruimen tijd met een aantal mantries[1)] werkzaam geweest om allerlei opmetingen te doen in de sawahs en bij de kali[2)], welke hoogerop liep. Diepokarso had toen evenals de anderen op zijne beurt een paar dagen moeten helpen, paaltjes ingeslagen, toestellen gedragen en was daarbij met bewondering vervuld geweest over die geheimzinnige instrumenten. Natuurlijk had niemand betaling gekregen voor dien arbeid, want volgens den loerah had de controleur gezegd, dat het een werk in het belang van de bevolking was.

Nadat de ambtenaar vertrokken was, had men wel een jaar lang niets van de zaak gehoord, totdat de controleur gekomen was en aan de bevolking had medegedeeld, dat het Gouvernement besloten had, haar te helpen. Daartoe had het bevolen om in de groote kali een dam te maken vanwaar een kanaal zou worden gegraven om het water naar de sawahs te brengen. De totstandkoming van dit werk zou van groot nut voor de bevolking blijken, want terwijl thans toch slechts bij een zeer vroeg invallende en lang aanhoudende

1) Inlandsche beambte.
2) Rivier.

regenmoesson twee oogsten van de sawahs konden gewonnen worden, zou zulks dan ook in minder gunstige jaren mogelijk zijn, terwijl bovendien een aantal tegals[1)], alsdan voldoende water zouden krijgen om in sawahs veranderd te kunnen worden.

De bevolking had gaarne geloofd, wat de ambtenaar haar vertelde, en, zonder de verwachtingen bijzonder hoog te spannen, afgewacht wat er van al dat fraais terecht zou komen.

Reeds dadelijk was ze zeer onaangenaam verrast geworden toen bekend werd, dat het Gouvernement bevolen had, dat die werken, als zijnde uitsluitend in het belang van een beperkt aantal dessa's, door de inwoners daarvan zelf in gedwongen, onbetaalden dienst moesten worden uitgevoerd. Er was veel geprutteld tegen dezen nieuwen last en dit werd niet minder, toen met groote gestrengheid allen vele malen dagen achtereen werden opgeroepen om te werken, ook in den tijd, dat de padi[2)] rijpte en alle handen zoo noodig waren om den oogst binnen te halen, voordat insecten of vogels verwoestingen aanrichtten of een enkele hevige slagregen de aren tegen den grond sloeg en deed rotten.

Doch de inlanders mochten al in stilte de

1) Niet bevloeide velden.
2) Rijst.

nieuwe printah[1)] verwenschen, zich luider te uiten of te verzetten durfde men niet en zou den weerspannigen ook slecht bekomen zijn.

Meende de inlander, dat, wanneer het werk in onbetaalden arbeid door hem werd uitgevoerd, hij dan daarvoor aan het Bestuur weinig verplichting had, het Gouvernement had daaromtrent eene andere opvatting en zou bij eenigen onwil van de zijde der bevolking zich niet ontzien hebben tot de strengste maatregelen zijne toevlucht te nemen, verontwaardigd over zooveel snoode ondankbaarheid, waar het werk geheel alleen in het belang van den inlandschen landbouwer was ondernomen en het Gouvernement de kosten droeg. Want al werd het koeliewerk zonder eenige vergoeding door de bevolking verricht en was zij eenige maanden daarmede bezig, toch moest het Gouvernement de kosten betalen van den Hollandschen opzichter, van de metselaars en de steenen en kalk, alles bij elkander een heel bedrag. Daardoor ook had het zoo lang geduurd eer tot uitvoering van het werk werd overgegaan en eerst na rijp beraad was het besluit genomen.

Diepokarso had veel last van deze heerendiensten gehad. Ook zijn padi was rijp geweest, en had noodig gesneden moeten worden, maar hij had geen volwassen zoons om hem te ver-

1) Bevel.

vangen, als hij, door het Gouvernement opgeroepen, aan het graven was voor het nieuwe kanaal. Zijne vrouw had haar best gedaan en ook zijne beide dochtertjes, Wakina en Sarina, die negen en zeven jaar oud waren, hadden zoo goed ze konden medegeholpen, maar het snijden ging op die wijze zeer langzaam, want slechts de moeder bezat de noodige vaardigheid om snel, zonder over te slaan, aar voor aar af te snijden tot ze een bos had. Andere jaren werd zij door buurvrouwen geholpen, doch deze hadden thans de handen vol met eigen werk, daar ook hare mannen opgeroepen waren om aan het nieuwe waterwerk te arbeiden.

Ging het snijden dus langzaam, ook voor het dragen van de bossen was er niemand, want de kleine Darman, naar wien zijne moeder, de vrouw van Diepokarso, gewoonlijk Bohdarman genoemd werd, was pas acht jaar oud en miste niet alleen de noodige kracht daartoe, maar moest ook de buffels oppassen.

Daarbij werd Diepokarso niet slechts opgeroepen om aan dat nieuwe irrigatiewerk te helpen, maar moest hij ook evenals de anderen geregeld in heerendienst aan de wegen werken, om die in goeden staat te houden, waarbij nog kwam, dat de koffie in de Gouvernementstuinen rijp was en allen order kregen om daar met vrouw en kinderen te plukken.

Door al deze onbetaalde diensten, die het

Gouvernement van hem vorderde, had hij geen tijd gehad om op de sawah een afdak te maken waar de padi zoo lang kon bewaard worden en was hij dikwijls, nadat hij 's avonds doodmoede van het verafgelegen Gouvernementswerk huiswaarts keerde, nog tot ver in den nacht bezig geweest, om de gesneden padi naar huis te dragen.

Een drukke, zeer drukke tijd was het geweest, maar gelukkig was alles nog redelijk wel afgeloopen en had hij niet veel padi verloren. Ook scheen het werk aan de kali en het nieuwe kanaal niet geheel vergeefsch te zijn geweest, want lang voordat in andere jaren aan planten gedacht kon worden, had men daar thans mede kunnen aanvangen en nu het tijdstip naderde, waarop de belastingen voldaan moesten worden, waren alle sawahs beplant, wat nog nimmer te Kattes was voorgekomen.[1)]

Zwaar waren de belastingen, die het Gouvernement vorderde. Diepokarso moest, behalve een gulden hoofdgeld, bovendien voor huis en erf en aan landrente tien gulden opbrengen. Elf gulden belasting was een groot bedrag voor iemand, die leven moest van de opbrengst van anderhalven bouw sawah. Aan padi brachten die hem gemiddeld vijf en veertig picol op, maar doordat hij

1) 20 December moet gewoonlijk de landrente betaald zijn.

gedurende het oogsten zoo druk in heerendienst had moeten uitkomen, had hij ditmaal slechts veertig picol binnen gekregen. Aan de warong[1)] en aan den loerah had hij tot delging van schuld vijf picol[2)] moeten afdragen, terwijl vijftien picol afgezonderd moesten worden voor zaadpadi en voor eigen gebruik, waardoor hem twintig picol overbleven om te gelde te maken. Reeds dadelijk had hij daarvan vijf picol verkocht, ten einde met de daarvoor ontvangen som de kosten te bestrijden van de besnijdenis van zijn zoontje en van de daarbij gebruikelijke feestelijkheden. Van de vijftien picol, die hij zoodoende nog over had, stelde hij den verkoop zoo lang mogelijk uit, want in den oogsttijd waren de prijzen laag en viel niet meer dan twee gulden de picol te maken, terwijl, hoe langer de padi bewaard werd, hoe hooger de prijs steeg, die soms wel tot zes en acht gulden opliep tegen den tijd dat de voorraad schaarsch werd en de nieuwe oogst nog niet rijp was.

Het was een geluk dat er zoovele vruchtboomen op het erf stonden, die tot vollen wasdom gekomen, eene ruime opbrengst gaven. Bohdarman had daardoor steeds wat te verkoopen en ook heden zou zij met haar man naar de passar te Soember

1) Inlandsche etenskraam.
2) 1 picol = 61.76 K.G.

Riengien gaan. Hoewel het zeer vroeg en buiten nog half donker was, waren alle reeds druk in de weer. De kleine Darman liet de buffels uit de kandang en dreef ze den weg op, om ze te weiden ver weg aan den boschrand en daar in de groote kali te baden en te wasschen.

Wakina liet de kippen en eenden uit het hok en voederde het gevogelte met de rijst, die overgeschoten was van den vorigen dag, waarna ze naar de drie broedkippen ging zien, die onder de emper[1)] van het huis zaten te broeden in nesten, gevormd door bamboe kokers, tegen de stijlen van de woning vastgebonden, en waarvan het topeinde peperhuisvorming was uitgespleten en gevlochten. Viel het broedsel goed uit dan zou Bohdarman, zoo had zij beloofd, tegen Harihojo[2)] de volwassen kuikens te gelde maken en daarvoor nieuwe sèwèhs voor de kinderen koopen en bovendien misschien een paar oorhangers voor de meisjes en een mooien gordel voor Darman.

In de woning teruggekeerd, vond Wakina haar jonger zusje bezig hare moeder aan het inpakken van de mand te helpen, terwijl Diepokarso even was gaan zien of soms dien nacht nog klappers[3)] waren afgevallen. Het werd intusschen lichter en tijd om te vertrekken.

1) Afdak.
2) Jav. nieuwjaar.
3) Kokosnoten.

- Kijk eens of er ook eieren zijn onder de pagger[1] of in de pisangstoelen op de plaats van laatst, sprak Bohdarman tot haar oudste.

Op het bevel van hare moeder liep Wakina vlug het erf op; alles was nog nat van den dauw en terwijl ze tusschen de planten doorliep, vielen iederen keer als ze tegen een blad of tak stootte een massa grootte droppels op haar dun baadje, dat spoedig geheel doorweekt was; niet zeer aangenaam zoo op den kouden vroegen morgen.

Onder de pagger vond ze niets, maar onder een bamboestoel lagen vijf eendeneieren. Ze nam daarvan een paar weg en liet de overigen liggen, opdat het dier daar verder bij zou leggen en niet weder een andere, verborgen plek zou zoeken.

Bij de pisang achter het huis lagen tusschen de stammen een aantal kippeneieren; drie daarvan nam ze weg en ging toen snel naar huis terug.

De mand, die Bohdarman dragen zou, was intusschen volgepakt met mangga's[2] en nadat de eieren daar voorzichtig bovenop gelegd waren, lichtte Diepokarso de mand hoog op, zoodat Bohdarman haar rug er onder brengen kon, waarna zij haar slendang[3], die over de linker schouder

1) Omheining.
2) Een vruchtsoort.
3) Strook katoen, voor zulke diensten van grove stof en blauw geverfd, voor feestdagen fraai gekleurd, dikwijls met goud doorweven en dan van zijde.

hing om de mand heensloeg en voor de borst dichtknoopte. Nog even verschikte ze de vracht en toen, geheel gebogen onder den zwaren last, schreed ze voort den weg op.

Diepokarso nam nu fluks de pikellan[1]. Aan het eene einde was een zware pisangtros gebonden en het andere stak hij door het van rottan gemaakte draagraam, waarin een groote mand, die vol klappers was, en waarlangs bovendien twee kippen hingen, den kop omlaag, de pooten bij elkander gebonden. Met gebogen rug plaatste hij zich onder de pikellan en met de hand op de knie steunend, den vrijen arm om de pikellan geslagen, richtte hij zich langzaam op en hief de vracht van den grond. 'Goed oppassen,' riep hij de beide meisjes tot afscheid toe en toen met snellen tred en wiegelend bovenlijf, den lossen arm regelmatig zwaaiend, volgde hij zijne vrouw.

Bohdarman was in een eenvoudig indigoblauw baadje, en donkere sèwèh gekleed en droeg geen ander sieraad dan hare groote zilveren oorknoppen, doch Diepokarso had een fraaien hoofddoek en op den rug eene waardevolle kris in den kleurig geborduurden gordel, waarmede zijne mooie, lichtbruine sèwèh opgehouden werd. Om in het loopen niet gehinderd te worden, had hij de sèwèh om het middel geslagen en de beide slippen van

1) Draagstok.

voren met een grooten knoop gesloten, waardoor de keperen broek zichtbaar was, die tot de kuit afhing.

Zoo snel zij kon, liep Bohdarman voort, af en toe met een punt van de slendang zich het zweet van het voorhoofd wisschend, want de zon was opgekomen en men kreeg het spoedig warm met zulk een vracht op den rug. Achter haar volgde Diepokarso met groote schuifelende passen op de maat van de pikellan, die piepte en knarste onder den zwaren last. Zwijgend liepen beiden voort tot zij bij een gerdoe[1)] een aantal vrouwen en mannen uit hunne dessa inhaalden.

- Gaat u ook naar de passar? groette Diepokarso.
- Jawel, u ook?
- Jawel, antwoordde Diepokarso.

Intusschen hadden de vrouwen zich bij Bohdarman gevoegd en sloten Diepokarso en de beide mannen zich nu achter haar aan, allen op de gebruikelijke wijze, niet naast maar achter elkander loopend en zoo een lange rij vormend.

Gesproken werd er niet veel, slechts de vrouwen wisselden af en toe een paar woorden. De vrachten waren zwaar en men werd bereids moede en warm.

Ten laatste was Soember Riengien bereikt. Op

1) Wachthuis.

en bij de passar[1] was het zeer vol, een dichte menigte woelde en krioelde dooreen, bedrijvig, maar zonder overbodige drukte of geschreeuw.

Naast een Chinees, die lijnwaden verkocht, was een open plek; daar hield Bohdarman stil. Diepokarso zette zijn vracht neder en hielp zijne vrouw haar mand op den grond te zetten.

- Hé, iemand van Kattes hier? klonk de vriendelijke groet van den Chinees.

- Kijk, is u daar? antwoordde Bohdarman, die den Chinees herkende, welke jaren geleden als klontong[2] de dessa's rondtrok, en toen, pas uit zijn geboorteland aangekomen, slechts gebrekkig de taal sprak. Later had hij eene Javaansche huishoudster genomen en verkocht thans lijnwaden op de passars in den omtrek.

Het scheen Kok Tsjang goed te gaan, vond Diepokarso. De uitstalling, die de Chinees gevormd had met behulp van een aantal leege petroleumkisten, was bedekt met sèwèhs en stukken lijnwaad, terwijl daarboven aan tusschen staken gespannen lijnen een groot aantal gekleurde zakdoeken en fraaie hoofddoeken in bonte mengeling dooreen hingen.

Ziende, dat de beide echtelieden daar wilden gaan verkoopen, reikte hij Bohdarman een bosje

1) Markt.
2) Marskramer.

padistroo toe, dat ze vriendelijk dankend aannam en waarmede ze den grond aanveegde. Toen spreidde Diepokarso de klappers op den bodem uit, de mangga's werden over de twee manden verdeeld en de pisang, kippen en eieren, daarnaast gelegd, voltooiden de primitieve uitstalling, waarachter Bohdarman en haar man plaats namen in afwachting van de komst van koopers.

Lang hadden ze niet te wachten, want uit den dichten menschenstroom, die aanhoudend voorbijtrok, kwam weldra een oude vrouw, die zeker kokkie[1)] was bij den een of anderen Hollander en naar den prijs van de mangga's en klappers vroeg.

Na eenig loven en bieden kocht ze twee klappers voor zes centen en tien mangga's tegen anderhalven cent per stuk.

Iets later kwam een groote, forsche vrouw. Het was eene waronghoudster, Bohdarman kende haar wel, ze had reeds meermalen aan haar verkocht. De vrouw wilde alles: klappers, pisang, vruchten, kippen en eieren wel koopen, maar bood erg laag, zoodat Bohdarman weigerde. Ten slotte echter gaf ze den pisangtros voor een kwartje en al de klappers voor dertig cent. Een koelie met leege manden, die de vrouw vergezelde, laadde met behulp van Diepokarso het gekochte daarin, terwijl intusschen de vrouwen afrekenden.

1) Keukenmeid.

Eensklaps hoorde men aan de andere zijde van de passar een luid geschreeuw en zag men de menschen daar gejaagd door elkander loopen.

Bevreesd verzamelden de koopvrouwen hare waren. Diepokarso plaatste zich met zijn pikellan voor zijne uitstalling terwijl hij met eene snelle handbeweging de kris meer naar voren schoof om op alle eventualiteiten voorbereid te zijn.

Een paar jaar geleden toch had te midden der passardrukte, een jonge man in een vlaag van jaloezie eene vrouw in den buik gestoken en was daarop met de bebloede kris in de hand dwars door de menigte gevlucht, stekend naar ieder, die niet snel genoeg uit den weg ging, totdat hij over eene mand gevallen was, die men hem voor de voeten wierp, waarop hij weldra met kapmessen was afgemaakt geworden. De getroffen vrouw en een oude man, die niet vlug genoeg had kunnen wegkomen, waren dood geweest, terwijl twee andere vrouwen deerlijk bloedend naar de assistennan[1)] gebracht waren en bovendien vele lieden lichte verwondingen hadden bekomen. Doch ook voor de koopvrouwen was het een slechte dag geweest, want niet alleen was veel vertrapt, maar het gespuis, dat altijd in groot aantal op een passar aanwezig is om te stelen en te rooven, had duchtig van de gelegenheid geprofiteerd.

1) Verblijf van het onderdistrikthoofd.

Thans scheen het minder ernstig te zijn, want reeds bedaarde de opwinding en keerde alles tot het gewone marktgewoel terug. Eerst vertelde iemand, dat het een dolle hond geweest was, maar later kwam een man, die verhaalde dat twee vrouwen bestolen waren. Van de eene had men, terwijl ze een paar kippen betastte, welke ze koopen wilde, een nieuw gekochte sèwèh en slendang, die ze even naast zich had neergelegd, weggekaapt en in het gedrang, dat op haar hulpgeroep ontstond, had men een andere vrouw haar slendang ontrukt, waarin twee rijksdaalders geknoopt waren.

- Wat een gemeene bandieten! vond Diepokarso.

- Ja, het is erg, meende ook zijne vrouw, die maar blijde was, dat het geval daarmede was afgeloopen.

- Njie! riep zij eene fraai uitgedoste, jonge, mooie vrouw aan, ik heb eieren.

De huishoudster, die een kokkie bij zich had om haar te helpen en een koelie met manden om alles te dragen, keerde zich om en kwam naar Bohdarman toe. Groote, kostbare oorknoppen en fonkelende kabajaspeldjes toonden genoegzaam, dat zij over meer geld had te beschikken dan de vrouw van een gewoon dessabewoner.

- Hoeveel kosten die eieren? vroeg ze.

- Ik heb twee eendeneieren en drie kippeneieren; ik geef ze te samen voor dertien cent.

- Goed, sprak de jonge vrouw, die blijde was eenige eieren te kunnen krijgen, want tot dusverre had ze met veel moeite pas zes machtig kunnen worden. Hoeveel kosten die kippen?

- Deze kippen? Vier dubbeltjes per stuk.

De huishoudster liet haar kokkie de kippen betasten, die onder die behandeling luid schreeuwden en nadat het onderzoek bevredigend was afgeloopen, bood ze zestig cents voor de twee.

- Goed dan, zeide Bohdarman. Moet u geen mangga's koopen? Ik heb er nog twintig, alle erg mooi.

- Hoeveel kosten die twintig? vroeg de jonge njai, die wel wist, dat ze er aardig uitzag en met kwalijk verborgen genoegen de bewonderende blikken opmerkte, waarmede eenige jonge mannen haar aanstaarden.

- Aan u zal ik ze laten voor drie dubbeltjes de geheele voorraad.

- Goed, ik wil ze wel hebben, dus hoeveel is het nu bij elkander?

- Dertien cent en zes dubbeltjes en drie dubbeltjes, dat is een gulden en drie cent, rekende Bohdarman uit.

De jonge huishoudster betaalde en verzocht haar dringend den volgenden passardag vooral wat meer eieren te brengen en voor haar te bewaren. Daarna ging ze heen en verdween met haar beide bedienden tusschen de dichte menigte.

Nu hun voorraad verkocht was, moesten Diepokarso en zijne vrouw de noodzakelijke inkoopen doen. Vleesch, gedroogde visch, wat goenir en andere toespijs, djampi[1] en nog meerdere huiselijke benoodigdheden werden gekocht, zoodat de mand van Bohdarman weder vrij zwaar werd en van het ontvangen geld spoedig een groot deel was uitgegeven. Ten laatste aanvaardden ze den terugweg, Bohdarman voorop, gebukt onder de zware mand en achter haar Diepokarso, die zijne leege mand aan de pikellan liet bengelen, welke hij over den schouder droeg.

Het was heet op den grooten weg; gelukkig, dat de hooge, zware tamarindeboomen, die aan weerszijden geplant, een prachtige laan vormden, eene heerlijke schaduw gaven, zoodat men niet veel last had van de zon, terwijl daardoor de grond koel bleef en niet de voetzolen brandde en schroeide.

Moede en warm kwamen beiden tehuis, maar de tijd tot rusten was voor Bohdarman nog niet daar. Snel moest ze voortmaken om de rijst tegen het middaguur gereed te hebben, want allen hadden honger.

Met Wakina stampte ze vlug de rijst, terwijl Sarina het vuur aanmaakte. Na het stampen, waschte ze de rijst in een mandje goed schoon en zette die daarna op het vuur. Daar het aarden watervat bijna leeg was verzocht ze haar man

1) Geneesmiddelen.

water te halen, en toen hij terugkwam met de beide gevulde petroleumblikken aan de pikellan, nam Bohdarman een pakje kleedingstukken en ging met Sarina den weg op, naar de nabij gelegen kali. Een verfrisschende koelte kwam haar daar tegen, ze plasten door het heldere ondiepe water naar een hooger gelegen plaats tusschen de bamboe der aangrenzende erven, waar het medegenomen goed op een steen aan den kant gelegd werd. Nadat Bohdarman het haar stevig had opgestoken, maakte ze de oedet[1)] los, deed haar kembèn[2)] af, knoopte de sèwèh onder de armen vast, trok haar baadje uit en liet zich op de hurken zakken, zoodat het water haar over de schouders sloeg.

Sarina had zich snel van alle kleeding ontdaan en zwom en plaste naar hartelust in het rond.

Toen Bohdarman geheel verfrischt was door het koele water, richtte ze zich op, nam een schoone sèwèh en wierp zich die om de schouders, doch terwijl zij het droge kleedingstuk met de hand aan de voorzijde gesloten hield, zorgde zij met haar elleboog het wijd van zich af te houden, opdat het niet aan haar natte kain zou raken, waar het water uitdroop. Ze maakte nu met haar vrije hand die natte sèwèh los en terwijl deze om hare voeten nederviel, knoopte ze vlug de droge onder de armen vast.

1) Buikband.
2) Borstdoek.

Aldus gereed met haar toilet, nam ze het vuile goed van haar en Sarina en ging daarmede naar een grooten platten steen. Daar waschte ze alles op de gewone inlandsche manier: eerst drukken en kneden op den steen en dan het goed daarop slaan tot dit naar hare meening genoeg was, waarop ze het uitwrong.

Sarina werd gewaarschuwd om te eindigen, waaraan de kleine slechts noode voldeed, want het was toch zoo heerlijk om hurkend in het koele water, dit met hare handen op de maat te slaan, zoodat het luid in het rond weerklonk.

Het meisje deed de droge sèwèh om, die Bohdarman haar toereikte en volgde haar moeder naar huis, waar Wakina intusschen voor de rijst gezorgd had.

Darman was ook thuisgekomen met de buffels, die hij voor op het erf had vastgebonden aan een paar boomen, niet in de kandang, want dan zou de grond daar niet kunnen opdrogen.

- Hang het goed even buiten, sprak Bohdarman tot haar oudste, waarop Wakina de gewasschen kleedingstukken mede nam achter het huis waar op een zonnige plaats tusschen twee klapperboomen een stuk talidoek[1)] gespannen was. Daar hing zij het goed netjes uit en ging toen weder naar den kleinen uitbouw, welke tot keuken diende

1) Koord van arènpalmbast.

en die juist op de grens van voor- en achterhuis in verbinding stond met de woning.

Bohdarman, die intusschen een schoon baadje had aangetrokken, maakte nu vlug de djangan[1] klaar, bakte wat iwah baloer[2] en daarmede gereed, zetten allen zich om de groote mand met rijst en aten tot zij genoeg hadden.

Na het eten gingen de kinderen op het erf en buiten op den weg met de andere kinderen der dessa spelen, terwijl Diepokarso en zijne vrouw, moede van den passargang, wat gingen slapen.

Toen de grootste hitte voorbij was, werd Diepokarso wakker, hij knoopte den hoofddoek netjes vast, stak zijn kapmes in den gordel, nam zijn tjapel[3] en patjol[4], die in een hoek van het voorvertrek lagen, en trad naar buiten.

Wat was dat? Waren de buffels daar nog?

- Darman! Darman! riep hij luid.

Snel kwam de knaap aangeloopen van den weg waar hij met een paar makkers sprinkhanen tegen elkander had laten vechten. Sinds de gewichtige gebeurtenis, die hem tot jongeling stempelde, droeg hij een hoofddoek, maar verder had hij niets aan dan een kort, witkeperen broekje en een gekleurd katoen, dun buisje, dat los openhing, terwijl deze

1) Groentenat.
2) Gedroogde visch.
3) Hoed.
4) Hak, bij den inlander de spa vervangend.

eenvoudige uitrusting voltooid werd door een grooten, platten hoed van gevlochten bamboe, die als zonne- en regenscherm tevens dienst deed.

- Al zoo laat en de karbauwen nog niet losgelaten, dat is toch te erg, bestrafte hem zijn vader.

De knaap zweeg beschaamd, maakte vlug de buffels los en dreef ze naar den weg. Diepokarso zette zijn hoed op, nam de patjol over den schouder en volgde zijn zoontje, die met een luid: ‘Ko! Ko!’ de dieren aanzette of beknorde en hen opjoeg als ze een zijweg wilden inslaan of met hunne logge lichamen langs de paggers schuurden, zoodat de bladeren er afstoven.

Buiten de dessa gekomen en nadat ze een tijd lang tusschen de sawahs waren voortgegaan, sprak Diepokarso:

- Pas op 'man[1)], kom niet te laat terug, het schijnt straks te zullen gaan regenen en dan zal het vroeg donker zijn.

De knaap mompelde zacht een antwoord en nadat Diepokarso nog een oogenblik de fraaie dieren met welgevallen had nagestaard, klom hij op den rand van een sawah en volgde de galangan[2)], die hem tusschen de rijstvelden voerde.

Het was geen gemakkelijk loopen op die smalle, gladde, kleierige paadjes, waar hier en daar het

1) Verkorting van Darman.
2) Dijkje.

water overheen stroomde, doch hij was daaraan gewend en weldra bereikte hij zijn sawah, die hij langzaam rondging. Overal waar dit noodig was, werkte hij met de patjol de ontstane schade bij. Soms was er in het dijkje, dat zijn sawah van de iets lager daarnaast gelegene scheidde, een lek ontstaan, dat dicht gemaakt moest worden, daar het anders spoedig grooter worden zou, waardoor zijn rijstveld zou droogloopen. Ook was de opening in het dijkje aan den hoogen kant, waardoor het water toestroomde, wel eens verstopt of te veel uitgespoeld, of was het dijkje aan den lagen kant, waar het water langzaam moest wegvloeien te veel ondermijnd, zoodat het kans liep geheel weg te slaan als een zware regenbui losbrak. Geregeld moest Diepokarso dit alles nazien en daar het den afgeloopen nacht zwaar had geregend, viel er veel voor hem te doen.

Onder het werken bemerkte hij, dat zich in het noordwesten zware, donkere wolken samen pakten, en daarom nam hij, zoodra hij gereed was snel den terugweg aan, doch nog bevond hij zich tusschen de sawahs als reeds groote droppels neervielen en toen hij op den weg kwam barstte de bui los.

Waren aan de andere zijde van de dessa op den weg naar Soember Riengien groote tamarindeboomen, hier stonden slechts kleine djohars, die tegen de massa vallende regen, voortgezweept door

den fellen wind, weinig of geen beschutting boden.

Op een drafje liep Diepokarso voort, weldra tot over de enkels plassend in het water, dat woest over den weg stroomde. Doornat, bibberend en klappertandend van koude, bereikte hij zijne woning. Daar ontdeed hij zich snel van zijne doorweekte kleederen en sloeg een droge sèwèh om, welke van zijn middel tot op de enkels neerhing. Het bovenlijf ontbloot, de lange natte haren golvend over den rug, hurkte hij neder bij het vuur in de keuken om zijne verkleumde ledematen te verwarmen.

Terwijl Bohdarman het natte goed van haar man over een paar lijntjes bij het vuur hing om te drogen vertelde ze:

- Daareven vóór den regen was mas loerah hier. Hij meende, dat je hedenochtend op de passar rijst verkocht had. Hij zeide, dat hij niet langer wachten wilde met de belasting.
- Het is ergerlijk zooveel belasting, vond Diepokarso.
- Hoeveel moet er nog betaald?
- Nog negen gulden. Hoeveel was de rijst heden op de passar?
- De groote batok[1)] een dubbeltje, zei men,
- Dat is vier gulden de picol. Op die wijze

1) Klapperdop.

moeten twee en een halve picol verkocht, dan is er nog een gulden over.

- Ik vraag om een baadje, ik heb alleen dit eene, vleide de kleine Sarina, waaraan Wakina snel toevoegde: Ik ook.

- Dan is het beter, wat wit katoen te koopen, vond Bohdarman.

- En dat wordt dan later donker gemaakt, is het niet? vroeg Sarina.

- Jawel, dan krijg je een mooi donker baadje, stelde Diepokarso haar in het vooruitzicht en toen zich weder tot zijne vrouw wendend, vroeg hij:

- Er is nog niets gestampt, wel?

- Natuurlijk niet. Hoeveel batoks moeten er zijn?

- Deze batok is klein, meende Diepokarso, de batok beschouwend, die in een mand lag.

- Die is juist twee katties.

- Dan is een picol vijftig batoks, dus twee picol honderd batoks, telde hij.

- Bejong! wat veel. Verbeeld je dat ik zooveel padi moet stampen, dat kan ik niet.

- Wat kan niet? viel Diepokarso uit. ‘Het behoeft niet op één dag en de meisjes kunnen helpen. Als het met den aanstaanden passardag maar klaar is. Ik leen dan de glinding van mas loerah.

- In vier dagen honderd batoks, dat is vijf en twintig batoks per dag, rekende Bohdarman uit.

- Niet waar. Twee picols is honderd batoks, dus ontbreekt nog een halve picol of vijf en twintig batoks.

- Hoeveel is het dan op één dag?

- Dat is vijf en twintig plus acht, dus drie en dertig op één dag.

- Dan moet ik vier dagen niets doen dan stampen, klaagde de vrouw.

- Och wat, en verder praten overbodig achtend, stond Diepokarso op en ging aan den ingang van het voorhuis naar buiten kijken.

De regen was veel minder geworden, maar de lucht was nog zwaar bewolkt, waardoor het reeds duister werd.

- Ko! Ko! hoorde hij op den weg en herkende de stem van zijn zoontje.

Log en plomp in hunne bewegingen kwamen de buffels het erf op, de groote koppen met de zware, breed uitstaande horens schuw terzijde buigend, als de kleine jongen hen dreigde met zijn wapen, een lang, dun riet, en naar de kandang dreef.

Toen hij de dieren verzorgd had, voegde Darman zich bij de anderen in de keuken. Al dien tijd was hij in den regen geweest, maar had zich met behulp van een groot krombangblad zooveel mogelijk beschut; toch waren zijne kleederen doornat en was hij verkleumd van koude. Zijne moeder gaf hem een droge séwèh, die hij omsloeg, nadat hij zijne natte kleederen

had uitgetrokken en toen hij bij het avondmaal een flinke portie rijst met sambal naar binnen gewerkt had, was hij koude en regen vergeten en ging met de arit[1)] van zijn vader ijverig snijden aan een stukje bamboe.

- Wat maak je daar? vroeg Sarina.
- Gisteren heb ik een arit gevonden. Wel klein, maar nog goed.
- Wat moet zoo'n kleine jongen met een arit? spotte Wakina.
- Wat klein! Ik ben grooter dan Sidi en die heeft ook een arit. In een bosch zijn en geen mes te hebben is lastig, verklaarde de knaap parmantig.

Allen barstten in lachen uit, waardoor de kleine Darman zich echter in het geheel niet uit het veld liet slaan, terwijl hij ijverig met zijn werk voortging bij het zwakke schijnsel van het kleine houtvuur.

- Om het als wapen te gebruiken, als er tijgers zijn, is het niet? vroeg Diepokarso glimlachend.
- Ja zeker, vond de jongen.
- Jij durft wel tegen een tijger, plaagde Sarina weder.
- Durven? Op een rampok als er veel menschen zijn, jawel.
- Wat! op een rampok? Is er in het bosch

1) Kapmes.

soms rampok? Rampok met een arit! zeide Wakina minachtend.

- Beter een arit, dan alleen een zweep, hield Darman vol.

Intusschen had hij de kleine schede voor de arit bijna gereed, maar de keep wilde niet best lukken.

- Het is hier donker, sprak hij.

- Wacht maar, ik zal de lamp aansteken, beloofde Bohdarman.

Zij nam het kleine blikken lampje en stak de pit van kapok aan, die met een roode, walmende vlam brandde.

- Geef maar hier, zeide Diepokarso tot den knaap en maakte de schede voor hem verder af.

Darman, die stil toekeek, haalde nu een touwtje te voorschijn, dat hij hier of daar had opgedoken, reeg het door de schede en bond het om zijn middel, daarop verdween hij buiten in de duisternis en toen hij na korten tijd in de keuken terugkwam, had hij werkelijk een kleine arit op zijde bengelen, zooals groote menschen die droegen.

- Waar had je die arit verstopt? vroeg Diepokarso lachend.

- In de bamboestoel, in de oostelijke.

- Ik vraag verlof, klonk een vreemde stem buiten.

- Wie is daar? riep Diepokarso, terwijl hij snel zijn haar opknoopte en in de, door zijne vrouw haastig toegereikte hoofddoek wikkelde,

want het zou zeer lomp en ongepast zijn om in tegenwoordigheid van vreemden het hoofd onbedekt te laten.

- Ik, je vriend Wongso, sprak de bezoeker.

- O, de kabajan, riep Bohdarman uit, die intusschen uit de keuken met het lampje naar het voorhuis gegaan was.

- Komt u maar binnen, noodigde Diepokarso uit, die zijne vrouw gevolgd was.

Hij nam tegenover zijn gast op de groote rustbank in het voorhuis plaats, de beenen onder het lichaam gevouwen. Bohdarman zette het lampje bij hen neder, bracht een glas met strootjes en een doosje lucifers, waarna ze naar het achterhuis ging met de kinderen, voor wie het hoog tijd was om te gaan slapen.

Nadat de beide mannen een strootje hadden opgestoken en het over den regen, de passardrukte en den stand van het rijstgewas gehad hadden, sprak de kabajan:

- Ik heb opdracht van mas loerah, u te zeggen, dat u morgen moet uitkomen.

- Waarom?

- Volgens zeggen willen een paar hooge Hollanders de koffietuinen inspecteeren. Nu moet de bevolking de wegen in orde brengen.

- De weg naar onze koffietuin is toch vrij goed.

- Naar den koffietuin hier is ook niet zoo erg noodig, maar naar den koffietuin bij Goenoengsari

moet een nieuwe weg gemaakt en wijl de bevolking daarmede niet op tijd gereed kan zijn, beval mijnheer de controleur dat allen helpen moeten.

- Goenoengsari, maar dat is ver weg; dat is wel drie uur gaans.

- Ja, u heeft gelijk, maar het bevel van mijnheer den controleur is nu eenmaal zoo.

- Het is te bar. Bijna alle dagen moet men tegenwoordig uitkomen. Betaling krijgt men niet, voedsel zelfs niet. Wie zal mijn sawah nagaan.

- Ja het is zwaar tegenwoordig. Overmorgen moet gewerkt aan den weg van den koffietuin hier. Ik heb ook geen rust.

Beiden zwegen eenigen tijd, daarna stond de kabajan op en zeide:

- Als het mag, vraag ik verlof. Ik wil nog een paar lieden het bevel gaan overbrengen. U denkt er om, dat we morgen zeer vroeg op weg moeten. Daarna vertrok hij.

Bohdarman kwam thans het voorhuis weder binnen.

- Het is verschrikkelijk, wat denk je, nu moet ik morgen alweder werken aan een weg bij Goenoengsari, wie zal de sawah onderhouden?

- Waarom doe je niet als anderen, die zich bij den loerah afkoopen[1)], vond ze.

1) Deze afkoop omvat als regel al de heeren- en dessadiensten, met uitzondering van de wacht- en politiediensten en de diensten ten bate van dessabestuursleden.

- Hoe kan ik dat doen? Vroeger heb ik met den loerah daarover gesproken, maar hij vroeg een der karbauwen. Gesteld ik had het gedaan, dan had ik nu nog maar twee buffels. Als dan het jaar om is, wat dan? Als ik hem er dan weder één geef, blijft er maar één over. Zoo zou ik ze allen kwijt raken. Daarbij moet ik dan toch in de koffietuinen arbeiden en als er buitengewoon werk is, zooals morgen, en de loerah kan geen wakil[1)] krijgen, dan beveelt hij me ook.

- Maar hoe doen de anderen dat dan? vroeg Bohdarman.

- Hoe weinigen doen het? Ja vroeger, toen er nog veel buffels waren, toen kochten verscheidene menschen zich vrij, maar tegenwoordig! In de gansche dessa zijn er slechts twee.

- Dus morgen kun je niet naar de sawah?

- Neen, de weg is lang, het zal donker zijn eer ik terug ben. Ga jij morgenmiddag kijken, als er dan iets is, al is het donker zal ik er heen gaan en het in orde zien te brengen.

- Eene vrouw naar de sawah gaan zien, wat is dat nu? Ook zal ik morgen genoeg te doen hebben, als ik die padie moet stampen.

- Al ben je eene vrouw, je behoeft toch niet te werken, alleen maar nazien.

- Nu ik zal zien, maar ik ben moe, ik ga slapen.

1) Plaatsvervanger.

- Ik ook. Ik moet morgen vroeg op weg.

Bohdarman nam de lamp, Diepokarso sloot en grendelde de voordeur en daarop gingen beiden het achtervertrek binnen. Ook hiervan werd de deur zorgvuldig gesloten en nadat Bohdarman de lamp in een bamboekoker geplaatst had, welke aan een stijl in het midden van de ruimte bevestigd was, begaven ze zich in het door fraai versierde gordijnen afgeschoten kamertje, dat hun tot slaapplaats diende.

Groot was dit niet, bijna de geheele ruimte werd ingenomen door een groote, houten brits op korte bamboe stutten en bedekt met ploepoe[1)] waarop een paar sierlijk gevlochten matten lagen. Verder waren er een paar korte, platronde rolkussens met vlakke uiteinden, die tot hoofdkussens dienden. Behalve als slaapplaats deed dit kamertje ook dienst als schatkamer. De beste kleeren, alsmede de oorringen en andere sieraden van de vrouw en kinderen werden hier bewaard, alles gesloten in een stevige kist, die naast het hoofdeinde geplaatst, daar de geheele beschikbare ruimte innam, zoodat de plaats, die overbleef, erg klein was. Het was lastig, zich zoo te moeten behelpen, maar met het oog op inbrekers was het noodig om zaken van waarde dicht bij zich te houden, terwijl Diepokarso voor alle zekerheid

1) Plat uitgeslagen bamboe.

naast zijne slaapplaats een groote klewang en korte lans had staan, zoodat die steeds onder zijn bereik waren. Ook sliep hij heel licht en gaf acht op elk verdacht geluid, terwijl hij opzettelijk zijne slaapplaats aan die zijde van de woning had, waar de kandang met buffels zich bevond, opdat hij door de gedek[1)] glurend bij lichte maan of helderen sterrenhemel zich overtuigen kon, dat de dieren er nog waren.

Veel geboefte liep rond en de onveiligheid werd steeds grooter Vooral nadat hem vijf jaar geleden een karbauw ontstolen was, verkeerde hij in voortdurende vrees voor de hem overblijvende buffels.

Van inbrekers had hij anders gelukkig weinig last, slechts eenmaal, nu reeds bijna twee jaa geleden, was het een paar brutale dieven gelukt, alles leeg te halen, zoodat noch hem, noch zijne vrouw of kinderen iets anders restte dan de sèwèh, waarmede ze geslapen hadden. Dien keer moest men hem stellig betooverd (bedwelmd) hebben, want hij had niets bemerkt, hoewel men zelfs de klewang, die naast zijn slaapplaats hing, had medegenomen. Slechts de kris hadden de dieven niet gevonden, omdat hij die uit voorzorg steeds onder de mat legde, waarop hij sliep. Wel was dat lastig met slapen, maar voor geen

1) Gevlochten bamboe wand

geld, wilde hij dit fraaie erfstuk missen, dat eens het leven gered had van zijn grootvader, toen deze in zijne jeugd in het bosch door een tijger was besprongen en dit nimmer missende wapen het roofdier in het hart had gestooten. Altijd, daarvan was hij en met hem ieder ander overtuigd, zou deze kris het doel treffen en daarom was het zulk een waardevol, bijna heilig wapen.

Dat in zijne woning zoo weinig werd ingebroken en de roovers eer bij anderen hun slag sloegen werd in de dessa toegeschreven aan hun vrees voor den bewoner. Het was toch bekend dat de vader van Diepokarso, zich een waardig zoon betoond had van den man, die met een kris een tijger doodde, want was hij niet eens op een nacht, toen hij op het hooren van onraad buiten kwam en drie met groote klewangs gewapende bandieten bij zijne karbauwen vond, de roovers onverschrokken met zijn korte lans te lijf gegaan? Een der schurken was op de plaats dood gebleven en de beide anderen hadden de vlucht genomen, maar de vele bloedsporen bewezen, dat ook zij niet ongedeerd gebleven waren. Eenige dagen later was te Soember Riengien een bekend booswicht gestorven en het gerucht liep, dat hij overleden was aan de gevolgen eener lanswond bij zijne laatste nachtelijke rooftocht opgedaan.

De vader van Diepokarso had een diepe slagwond op den arm ontvangen, maar deze genas

spoedig door de heilzame werking van eenige kruiden, waarvan zijne oude moeder het geheim kende. Sedert werd de man gevreesd en thans, wanneer men de ernstige, vastberaden uitdrukking op het gelaat van Diepokarso gewaar werd, dan kwam de herinnering weder boven aan het onverschrokken gedrag van zijn gestorven vader en de heldendaad van zijn grootvader en dan moest men zichzelf bekennen, dat Diepokarso een goed mensch was, maar, dat ook hij, als de gelegenheid zich mocht voordoen, blijken zou, niet minder gevaarlijk te zijn voor zijne belagers. Dit was de reden, dat de roovers zijn woning meden en hij betrekkelijk weinig hinder van hen ondervond.

Tweede hoofdstuk.

Den volgenden morgen was Diepokarso zeer vroeg bij de hand en nadat hij vlug wat gegeten had, nam hij zijn patjol en arit en begaf zich naar de woning van den kebajan.

Hoewel het nog schemerdonker was, waren daar reeds eenige lieden bij elkander en steeds meerderen kwamen aangeloopen. Naar ander heerendienstwerk ging ieder gewoonlijk op eigen gelegenheid, maar thans was de weg lang en wist niemand met juistheid waar men heen moest; daarom zou men gezamelijk vertrekken onder leiding van kebajan Wongsokromo.

Deze was druk in de weer om de achterblijvers op te kloppen en tot spoed aan te zetten, want bij velen scheen alle ijver te ontbreken om een dag zonder loon te gaan werken met het weinig aanlokkelijk vooruitzicht 's avonds laat doodmoede

thuis te komen. Ten laatste durfde Wongskromo niet langer dralen en liet de aanwezigen vertrekken.

Met de patjol op schouder begaf het troepje zich op weg; terwijl de kebajan snel bij den loerah aanliep om de lieden op te geven, die ondanks alle aansporing nog niet verschenen waren. Even buiten de dessa haalde Wongsokromo de anderen in, die langzaam voortgingen, want haast had men niet.

De jongeren pratend en lachend, de ouderen ernstig en stil, werd zonder eenigen spoed voortgeloopen tot na een uur aan een kruispunt van den weg een kleine warong bereikt werd.

Hoewel de kebajan, bevreesd te laat te zullen komen, tot doorloopen aanmaande, was hij niet bij machte de mannen daartoe te bewegen. Eenigen, in der haast vertrokken, hadden nog niet gegeten en beweerden zonder eten niet verder te kunnen gaan; anderen vonden het warm in de scherp stekende stralen van de morgenzon en kregen trek om onder het genot van een kop koffie, wat gebakken pisang en een strootje eens te rusten, terwijl een enkele opiumschuiver nog eerst zijne behoefte aan tiké[1)] moest bevredigen, wilde hij in staat zijn te arbeiden.

Niemand haast hebbend, de een wachtend op den ander, werd het oponthoud zoo lang mogelijk

1) Bereid opium.

gerekt en de kebajan, die door enkelen getrakteerd werd, gevoelde zich daardoor ontwapend en schikte zich in het onvermijdelijke.

Ten slotte werd opgestapt en hoewel Wongso nog een lastig oogenblik had, toen na een uur een andere warong bereikt werd, zoo gelukte het hem ditmaal door een beroep te doen op Diepokarso en eenige anderen, waarmede hij op meer vertrouwelijken voet stond, om het gevaar voor een nieuw oponthoud te bezweren en moesten de jonge lieden, die wat gebruikten, zich reppen en op een drafje loepen om de anderen, die voortgeloopen waren, weder in te halen. Eindelijk, tegen negen uur, bereikten ze warm en moede den weg, waar een honderdtal dessalieden werkzaam waren. De meesten werkten bij een groot ravijn, waar zij de steile hellingen meer glooiend maakten, opdat een wagen daar zou kunnen passeeren, wat een enorm grondverzet vorderde.

Daar stond ook de assistent-wedono[1)] van Soember Riengien, die zijne bezigheden in den steek had gelaten om door zijne tegenwoordigheid het volk tot spoed te nopen, want de controleur had gezegd, dat de Resident uitdrukkelijk verlangde, dat de weg den volgenden avond gereed zou zijn.

De kebajan deed zijn troepje ter zijde van den weg nederhurken en begaf zich naar den assistent-

1) Onderdistrikthoofd.

wedono. Deze, die hen had zien komen, vroeg hem dadelijk:

- Waar is dat volk vandaan?

- Van uw grondgebied (beleefdheidsvorm) Kattes, antwoordde Wongso, nadat hij eerbiedig neergehurkt was.

- Hoe kom je zoo laat? vroeg het Hoofd toornig. ‘Alle menschen zijn reeds hier.

- De weg is ver, verdedigde zich de kebajan.

- Al is het ver, als er werk is, dat zoo noodig is, moet je vroeger weggaan.

- Jawel, stemde de kebajan zacht toe, bewust schuld te hebben. Hij had met het aanbreken van den dag aanwezig kunnen zijn, als hij in het midden van den nacht vertrokken was, maar hij moest erkennen, dat hij de lieden daartoe nimmer zou hebben kunnen bewegen en daarin zat zijne tekortkoming.

- Je menschen hebben allen kapmessen bij zich, is het niet?

- Jawel mijnheer.

- Ga dan ten noorden van het ravijn en vraag orders aan den kapala[1)] van Soember Riengien.

- Jawel, ik vraag verlof, zeide Wongso, stond op en wenkte zijne menschen.

Diep gebogen, de hoeden in de hand, trokken allen voorbij den assistent-wedono en volgden den

1) Dorpshoofd.

kebajan door het ravijn, tusschen de menigte arbeiders, die allen, evenals zij, dien dag van hun werk geroepen waren om zonder betaling of zooals de term luidde: ‘in heerendienst’ dien weg te maken.

Aan de andere zijde van het ravijn, waar de weg door het bosch liep, vonden zij den kapala van Soember Riengien, hun welbekend, evenals vele zijner lieden, die daar ook werkten. De kapala beval hun, wijl ze kapmessen hadden, verderop in het woud te gaan, waar kleine stronken moesten worden opgeredderd en het ruw gekapte pad meer moest worden verbreed.

Aangekomen op de aangeduide plek, werden de patjols bij elkander geplaatst en moede van den tocht, zetten allen zich neder om hier, buiten het oog van de kontroleerende Hoofden, eerst wat te rusten in de heerlijke koelte tusschen het geboomte. Op de aansporing van den kebajan om toch wat te doen, werd weinig acht geslagen, alleen Diepokarso en een paar anderen, namen hun kapmes en vingen aan wat heesters neer te slaan om het pad op de vereischte breedte te brengen.

Eerst nadat ze een half uurtje gezeten hadden, stonden ook de anderen op en begonnen met hun patjol het lage gewas af te krabben en kleine stronken uit te slaan. Zoo werd een goed uur doorgewerkt, zonder lust of ijver, totdat een hunner,

die met een inderhaast van bamboe gekapte boemboeng[1)] water had gehaald uit het beekje in het ravijn, de tijding bracht, dat de assistent-wedono vertrokken was en een paar vrouwen waren aangekomen, die rijst verkochten.

Dadelijk staakte men den arbeid; nu het Hoofd weg was, kon wel eens rust genomen worden, bovendien liep het tegen etenstijd en na den langen tocht had men honger gekregen. Eenigen, die wat rijst in een pisangblad gewikkeld, meegebracht en onder hun hoed gedragen hadden, zetten zich neder en vingen hun maaltijd aan, de anderen togen met den kebajan naar het ravijn, waar de koopvrouwen met rijst gezien waren.

Toen zij daar aankwamen stond een groot aantal mannen rondom de vrouwen geschaard. Allen wilden rijst knopen. Met moeite gelukte het aan een vijftal lieden van Kattes zich een portie te verzekeren, maar de overigen en met hen vele lieden uit andere dessa's, kregen niets meer, want in een oogwenk was de voorraad uitverkocht.

Eene behoorlijke regeling om te voorzien in voldoenden aanvoer van voedsel was niet getroffen. Heerendienst was nu eenmaal iets, dat geheel kwam voor rekening van de bevolking en deze moest dus zelf maar voor voedsel zorgen. Wel

1) Holle bamboe koker.

had de assistent-wedono den loerah van de nabijgelegen dessa Goenoengsari aangezegd te zorgen, dat de vrouwen uit zijne dessa rijst kwamen verkoopen op het werk, maar de dessa was arm en de meesten hadden niet meer padi in huis dan zij voor eigen gebruik tot den volgenden oogsttijd noodig hadden, zoodat ze niets konden missen. Uit vrees voor het Hoofd had de loerah toen zijne eigen vrouw rijst laten koken en een paar andere vrouwen geld geleend om daarmede 's ochtends op de passar rijst te gaan koopen en die snel gereed te maken. Daardoor was tenminste rijst gebracht, maar lang niet voldoende voor de vele menschen, die meestal uren ver woonden en dien ochtend hadden moeten vertrekken, voordat hunne vrouwen tijd gehad hadden rijst te kooken.

Er ontstond een ontevreden gemompel onder de mannen, die beweerden dien morgen nog bijna niets gegeten te hebben en hongerig te zijn. Eenigen der brutaalsten verklaarden zelfs dat zij naar Goenoengsari wilden om te pogen daar rijst te koopen, want zonder voedsel konden ze niet meer werken.

De loerah van Soember Riengien, die het oppertoezicht had, moest erkennen, dat de menschen eenig recht hadden en gaf hun het verlof, doch met eene ernstige vermaning om te zorgen, spoedig terug te zijn. Toen evenwel de overigen,

die ook geen eten gehad hadden, hunne kameraden zagen heengaan en hoorden dat de kapala hun vergunning gegeven had, wilden ze hetzelfde verlof hebben en daar moeilijk meer viel uit te maken, wie wèl en wie niet genoeg gegeten had, was spoedig de grootste helft der arbeiders vertrokken.

De kebajan, die niet gegeten had, snoerde zijn buikband maar wat in en bleef op het werk, want hij voorzag, dat zijn vertrek het sein zou wezen voor een algemeen verloopen van zijn volk. Met veel moeite gelukte het hem na een goed uur oponthoud om degenen, die gebleven waren, weder aan het werk te krijgen, maar was de ijver van heerendienstplichtigen in den regel al niet bijster groot, nu een groot deel hunner kameraden naar de dessa was, was er al heel weinig animo om te werken en vorderde men zoo goed als niets.

Na ruim een uur was nog niemand der vertrokkenen terug en kreeg de kebajan van den kapala van Soember Riengien bevel om naar Goenoengsari te gaan en de menschen terug te brengen.

Wongso droeg aan Diepokarso het toezicht op en vertrok, maar nauwelijks was hij uit zicht of allen staakten het werk. De kapala van Soember Riengien had genoeg te doen bij het ravijn en kon hen van daar niet zien, waarom zouden ze

dan werken? Diepokarso poogde hen tot andere gedachten te brengen, maar men nam een loopje met hem en daar hij tegen zijn eigen makkers moeilijk streng kon worden, deed hij verder geen moeite, doch stak een strootje op en nam ook zijn gemak.

Intusschen werd menig bezorgden blik naar de lucht gericht, waar zich donkere wolken samenpakten. Het was zeker dat een geduchte stortbui in aantocht was, maar bevreesd, dat de assistent-wedono misschien nog op het werk zou komen, durfde niemand weggaan. Eindelijk echter vielen de eerste druppels en dit was het sein voor allen om de patjol op te nemen en er van door te gaan.

De kapala van Soember Riengien poogde hen nog tegen te houden, doch de regen begon heviger te worden en allen haastten zich om te trachten Goenoengsari te bereiken. Maar reeds brak de bui los en weldra viel de regen in stroomen neder, alles doorwekend, de nieuw gemaakte weg in een poel herscheppend, waar hier en daar het water onstuimig voortstroomde. Diepokarso zocht met een tiental anderen een schuilplaats onder de lage kruin eener waroeboom, waar ze wel niet droog bleven, maar ten minste beschut waren voor de fellen, kouden slagregen. Baadjes en sèwèhs werden uitgetrokken en onder den hoed geborgen, waar ze veilig waren en zoo met blooten

rug, niets aan het lijf dan een natte korte broek stonden allen te rillen van kou.

De regen hield aan en daar langer staan hen geheel zou doen verstijven werd eindelijk op een drafje de tocht vervolgd. Verkleumd van koude kwamen ze in de warong aan, waar het eivol was en de mannen dicht op elkander stonden, wel nat, maar niet meer zoo koud in deze volgepakte kleine ruimte.

Diepokarso ontmoette daar weder den kebajan, die hem vertelde, dat hij juist met de lieden naar het werk had willen teruggaan, toen de bui was losgebroken, waarop ze natuurlijk onmiddellijk naar de warong waren teruggekeerd.

Lang bleef de regen met onverminderde hevigheid aanhouden. Het werd benauwd in de lage woning, tusschen die menschen, wier natte lichamen en kleederen begonnen te dampen. Met een bezorgd gemoed dacht men aan den terugweg, die voor velen nog zoo lang was en aan de verwoesting, die dit weder aan de tehuis achtergelaten werkzaamheden kon aanbrengen. Diepokarso vreesde voor zijn sawah, die na den fellen regen van den vorigen middag niet was nagezien, zoodat bij een nieuwe stortbui, zooals thans, veel kans bestond, dat schade werd aangericht; het water kon den laatsten tijd bijzonder woest stroomen.

Ten laatste bedaarde de regen en ging men in

clubjes huiswaarts naar de verschillende dessa's; Diepokarso te samen met den kebajan en zijne dessagenooten. Snel werd voortgegaan, maar nog was men ver van huis als de duisternis reeds inviel. Het was een onaangename tocht in den zachten motregen, langs dien donkeren weg in de kille avondlucht, zonder of, wat al niet veel beter was, met een drijfnat baadje aan de leden. Eindelijk kwam men in de dessa en bereikte Diepokarso zijne woning. Snel liep hij het erf over en trad het huis binnen, waar in de keuken een heerlijk, helder vuurtje brandde.

- O, wat nat! riep zijne vrouw, toen zij zijne natte kleeding zag.

- Zulke regen en niet nat zijn, zeide Diepokarso. ‘Waar is mijn sèwèh?

Bohdarman haalde hem die en nadat hij zich van het natte goed ontdaan had en bij het vuur zich warmend, wat gegeten had, vertelde hij zijn wedervaren.

- Was er aan de sawah nog iets? vroeg hij plotseling zijn verhaal afbrekend.

- Ik weet het niet. Ik wilde van middag daarheen gaan, maar bij dien vreeselijken regen ging dat niet. Den geheelen ochtend heb ik rijst gestampd.

Bohdarman zond de kinderen naar bed en daar Diepokarso moede was, zouden ze ook spoedig gaan slapen. Plotseling hoorden ze iemand het erf opkomen en op het luide: Ik vraag verlof’,

stond Bohdarman op en ging naar het voorhuis om te zien wie daar was. Na eenigen tijd kwam ze bij haar man in de keuken terug.

- Wat was dat? vroeg hij.

- Setrokromo werd door den loerah gezonden. Hij zeide, je moest morgen weder uitkomen, het werk was dringend.

- Wat is dat? Of het dringend is of niet, ik doe het niet, riep Diepokarso kwaad uit. ‘Den geheelen dag loopen en werken, zoo in den regen geweest en nu morgen weder, wie zou dat willen? Ik doe het niet.

Zijne vrouw, bang voor de gevolgen, poogde haar man te overreden, maar Diepokarso bleef bij zijn besluit en brak eenvoudig het onderhoud af door op te staan en zijne slaapplaats op te zoeken. Hij was moede, doodmoede.

Bohdarman sloot de deuren en toen ze in het slaaphokje kwam, vond ze haar man reeds vast in slaap; hij was onmiddellijk ingeslapen. Zij ontkleedde zich, legde zich stil naast hem en sliep spoedig in, ook zij was moede na het zware rijststampen.

Hoelang ze zoo geslapen hadden, wisten ze niet, maar door een luid geklop op de deur werden ze gewekt. Verschrikt richtten ze zich op, zou er onraad zijn? Het was pikdonker.

- Wie is daar? riep Diepokarso.

- Ik, de kebajan. Komt u aan mijn huis, straks gaan we weg.

- En het is nog donker.

- Buiten niet, antwoordde Wongso. ‘Komt u vlug?

- Jawel, bromde Diepokarso.

- Buiten is het ook nog donker, sprak zijne vrouw, die door den wand gegluurd had.

- Jawel, maar de kebajan is bang een standje te krijgen. Gisteren heeft hij een standje gehad van den assistent, die zeide, dat het te laat was.

- Sta je niet op? vroeg Bohdarman, toen haar man weder ging liggen.

- Opstaan, waarvoor? Ik ga niet.

Bohdarman zweeg, zij was ongerust. Zij bewonderde haar man om zijn moed, maar vond het gevaarlijk.

Ze sliepen weder in tot opnieuw geklop hen wekte, doch toen begon het toch te schemeren.

- Diepo! vriend Diepo![1)] hoorden ze roepen.

- Zeg dat ik ziek ben, fluisterde Diepokarso zijn vrouw toe. ‘Buikpijn, door den regen van gisteren.

Bohdarman stond op, knoopte de sèwèh onder de armen vast en vertelde den kebajan dat haar man buikpijn had.

- Nu ja, maar laat hij komen. Ze hebben vanochtend allemaal buikpijn. De loerah is boos. Hem wacht een geducht standje, wanneer maar zoo weinig lieden komen.

1) Verkorting van Diepokarso.

- Het gaat niet. De man is werkelijk ziek, hield de vrouw vol, ‘hoe wil hij dan loopen?

- Ik weet het niet. Als hij niet komt, moet ik rapport maken aan den loerah.

- Doe dat maar, hij is werkelijk ziek, antwoordde Bohdarman.

De kebajan ging verder om elders hetzelfde te herhalen en hoewel velen beweerden werkelijk ziek te zijn, dreef de vrees voor straf hen toch naar het werk. Slechts bij uitzondering bezat een enkele den brutalen moed van Diepokarso, dien men bewonderde, zooals een berenleider bewonderd wordt, die ieder oogenblik het slachtoffer kan worden van zijn roekeloosheid. Diepokarso zou er nog eens leelijk inloopen was dan ook de algemeene opinie.

Nog niet geheel uitgerust van den vermoeienden dag, dommelde Diepokarso weder in en eerst toen het helder dag was, werd hij wakker door het leven, dat de buffels maakten, die door Darman werden voortgedreven.

Hij stond op, at wat en begaf zich met hoed en patjol naar de sawah. Het was lekker buiten in de vriendelijke morgenzon na den veelvuldigen regen van de laatste dagen. Diepokarso vergat de vermoeienis van den vorigen dag en zou zelfs opgewekt en vroolijk kunnen zijn, indien hij zeker was, dat zijn sawah geen schade had geleden, want heel gerust was hij daarover niet.

Eindelijk bereikte hij zijn rijstveld en gelukkig

er was niets bijzonders te zien. Langzaam ging hij langs het rechte dijkje, het eerste van de vier, die de sawah omgaven en herstelde dit zorgvuldig, want het had veel geleden en ware hij heden weder uitgetogen, zooals het bevel van den loerah luidde, dan zou een volgende regen ontzettend veel kwaad hebben kunnen doen.

Het tweede dijkje van het vierkant was eveneens zwaar beschadigd en lang was hij bezig om het in orde te brengen. Op eene plaats had werkelijk een doorbraak plaats gehad en was het water van zijn sawah met kracht op het lagere veld daarnaast gestort. Gelukkig waren slechts enkele der halmen door het nederstortende water medegesleurd, maar bij zijn buurman was het erger gesteld. Daar had het water in zijne vaart over een groot oppervlak de halmen weggespoeld of omgeworpen en onder aarde en gras begraven.

Nadat Diepokarso het gat gedicht had, had hij geruimen tijd noodig om de schade bij zijn buurman zooveel mogelijk te herstellen, want die was met de anderen heden weder naar Goenoengsari om daar op hoog bevel aan den weg naar den koffietuin te arbeiden.

Zoo kwam hij aan de derde zijde, maar daar wachtte hem eene onaangename verrassing. Ongeveer in het midden, waar anders het water in een klein kabbelend watervalletje van het veld daarboven op zijne sawah liep, daar was

thans een groot breed gat geslagen, waar het water blijkbaar met kracht was doorgebroken. De kali boven moest zwaar gebandjird hebben, waardoor te veel water op de velden gekomen was of wel bij de hoogere velden had een doorbraak plaats gevonden, want het scheen voornamelijk in deze omgeving te zijn, dat het water schade had aangericht. Aan de sawahs, waar hij was langs gekomen, had hij niets bemerkt.

Intusschen leverde zijn veld een treurigen aanblik op, een groote uitgestrektheid was geheel verwoest en hij schatte het verlies op een vierde gedeelte van het geheel.

Het noodlot verwenschend, dat hem dwong in heerendienst te gaan werken aan wegen van andere dessa's, waardoor hij zijne sawah niet naar behooren kon onderhouden, poogde hij de schade te herstellen. Maar het water had te woest huisgehouden en hem bleef niets anders over, dan het gat te dichten ten einde verder verlies te voorkomen. Gemakkelijk viel het niet, dit behoorlijk te doen met de gebrekkige hulpmiddelen, want houtgewas of dicht onkruid was tusschen de aangesloten velden niet te vinden. Met klei en wat graszoden van de galangans moest hij zich behelpen.

Stil werkte hij voort en bemerkte niet hoe warm het werd, te vol van het geleden verlies. Eerst tegen het middaguur kwam hij gereed en keerde met loome schreden naar huis terug.

Hoe zou hij deze schade te boven komen? Tien picol zou het hem wel schelen in de opbrengst en juist in die tien picol zou zijn voordeel gezeten hebben. Immers het overige had hij noodig voor eigen gebruik, voor betaling van landrente en andere belastingen en voor afdoening van de voorschotten, die hij genoodzaakt zou zijn met Harihojo op te nemen om de slamatans[1)] te bekostigen en nieuwe kleeren voor zijne vrouw, voor zijne kinderen en voor zichzelf. Alleen aan die gehate printahs had hij dit verlies te danken; wanneer zou men daar eindelijk van bevrijd geraken en de rijstvelden, van wier opbrengst men zich moest voeden en de belastingen betalen, kunnen verzorgen zooals behoorde, zonder op hoog bevel uit zijn werk gehaald te worden om in heerendienst te arbeiden.

Dicht bij zijne woning, kwam hij den loerah tegen.

- Waarom is u niet naar Goenoengsari, vroeg het dessahoofd ontstemd.

- Ik was niet lekker, luidde norsch het antwoord van Diepokarso. Hij was niet in eene stemming om gedwee en onderdanig te zijn.

- U kunt wel naar de sawah gaan en zou niet naar het heerendienstwerk kunnen?

- Naar de sawah was hoog noodig. Als ik

1) Offermaaltijden.

niet gegaan was zou mijn geheele sawah verwoest zijn en waar moest ik dan de landrente van betalen?

- Als alle lieden zoo spraken, waar moest dat dan heen, luidde toornig de wedervraag van den loerah. ‘Ik krijg bevel van mijnheer den assistent, dat alle lieden moeten komen, als u dan niet wil en ik u niet opgeef, dan zal voortaan niemand gehoorzamen.

- U heeft gelijk, stemde Diepokarso toe, ‘maar mijn sawah was werkelijk noodig. Wat dunkt u, ik heb nu al tien picol schade.

- Heeft het dan gebandjird? vroeg de loerah belangstellend.

- Niet overal, maar aan mijn kant. Ik weet niet van allen, maar van mijn sawah is bijna een vierde weggespoeld. Van de sawah van Setro naast mij is ongeveer tien roe weg en de sawahs ten noorden en ten oosten hebben ook schade.

De loerah vond dit een onaangename tijding, hij had toch reeds zooveel last met innen van de landrente en als nu veel schade geleden werd, zou dat niet beter worden. Met Diepokarso, die zulk een zwaar verlies leed, had hij innig medelijden en daarbij werd hij bang, dat als het op den middag weder zoo regende, velen, die thans met den kebajan mede waren, eveneens groote schade zouden krijgen. Ook hij had een afschuw van die heerendiensten op zoo grooten afstand,

waardoor het den menschen onmogelijk viel op hun aanplant te passen.

- Goed, ik zal u ziek melden, maar dan moet u straks weder naar de sawahs gaan en overal de schade herstellen.

- Jawel, ik zal straks gaan.

- Maar niet te laat, als de regen begint is er niets meer aan te doen, waarschuwde de loerah, die werkelijk bevreesd werd, dat de arme lieden, die thans reeds twee dagen gedwongen waren om zonder belooning voor het Gouvernement te werken, morgen een groot deel verwoest zouden vinden van hunne velden, waaraan zij zooveel moeite besteed hadden en waarop al hunne hoop gebouwd was.

Diepokarso mompelde zacht een antwoord en liep door.

Zijne vrouw, ongerust over zijn lang uitblijven, vroeg hem dadelijk bij zijne thuiskomt:

- Nu hoe is het?

- Het is verschrikkelijk! Het Gouvernement beveelt maar, vraagt belasting ook, maar de sawahs te verzorgen wordt niet toegelaten.

- Is er schade?

- Zeker is er schade. Wel tien picol zijn verloren.

- Bejong! Tien picol, wat veel! Hoe moet dat gaan? vroeg ze bezorgd.

- Ik weet het niet, luidde het moedelooze antwoord. Wat gaf het, zich kwaad te maken, het

was immers eenmaal zoo, wat kon hij daaraan doen?

Slechts weinig werd onder den maaltijd gesproken en de kinderen, die zich beklemd gevoelden in die gedrukte omgeving, gingen zoo snel mogelijk naar buiten.

- Heb je den loerah nog gezien? vroeg Bohdarman.

- Jawel. Ik moet dadelijk terug naar de sawahs en herstellen waar schade is.

- Is er veel schade?

- Ik weet niet. In het westen bij de sawahs van den loerah niet, maar in het oosten schijnen er meer te zijn. Nu ik stap op, straks komt er misschien regen.

Dien middag bleef Diepokarso aan het werk. Er was veel te doen aan de galangans en daar hij geen tijd zou hebben om alles naar behooren te herstellen, bracht hij alleen de gevaarlijkste plaatsen in orde.

Behalve hier en daar een paar voet, die weggespoeld waren, was geene verwoesting aangericht aan het gewas, slechts aan de sawah van den kebajan was een grooter verlies toegebracht, dat door Diepokarso op acht picols geschat werd.

Hoewel den geheelen middag dreigende wolken zich vertoonden, dreven ze langzaam over en bleef het gelukkig droog, zoodat hij kon blijven doorwerken. Eerst tegen donker, toen hij op weg naar huis was, begon het te motregenen.

Langs de woning van den loerah komend, liep hij even binnen. Het dessahoofd was juist teruggekeerd van Soember Riengien, waar hij bevelen ontvangen had van den assistent-wedono.

- Hoe is het? vroeg de loerah, toen hij Diepokarso zag.
- Al het noodzakelijkste is hersteld.
- Is er nog veel weg?
- De oostelijke hebben allen wat geleden maar het is niet heel erg, alleen de sawah van den kebajan heeft meer schade. Mijne schatting is, dat daar acht picol verloren zijn.
- Dat is veel, acht, merkte de loerah op. Hij vond het zeer onaangenaam, dat juist den kebajan dit ongeluk trof. De man had het toch al zoo druk met die heerendiensten en had reeds een paar maal ontslag gevraagd. Met veel moeite had hij hem bewogen, daarop terug te komen, maar nu hij schade leed, was er kans, dat hij weder ontslag zou verlangen.
- Hoor eens, straks, als de kebajan komt, zal het donker zijn, de man is dan stellig moede, zijne taak is zwaar, gaat U daarom de lieden aanzeggen, dat op bevel van mijnheer den assistent allen morgen aan den weg moeten werken.
- Welke weg?
- Naar den Gouvernementskoffietuin.
- Dus morgen kunnen de sawahs weder niet nagezien worden?

- U zegt, dat u alles gemaakt heeft en heden heeft het niet geregend.

- Alles heb ik niet kunnen doen. Hoevele sawahs zijn er niet? Overal was wat te doen. Ik heb alleen het ergste in orde gebracht. Zeker, nu regent het niet, maar als het morgenmiddag zwaar regent, wat dan?

- Nu goed dan. Laat de lieden zorgen op het werk te zijn op den tijd dat anders het ploegen gedaan is.

- Jawel, ik vraag verlof.

Toen Diepokarso thuis kwam, was de duisternis ingevallen en stonden de buffels reeds in de kandang. Na gegeten te hebben, ging hij rond om aan de opdracht van den loerah te voldoen, maar de mannen waren nog niet tehuis en daarom gaf hij de boodschap maar aan de vrouwen af.

Eerst bij de laatste woning vond hij den bewoner zelf, die juist aangekomen was. Van hem vernam Diepokarso dat de assistent-wedono den geheelen dag op het werk was gebleven en aan niemand had willen toestaan om naar huis te gaan, voordat alles af was. Toch had het Hoofd eindelijk, toen het donker werd, verlof moeten geven, maar de bewoners van Goenoengsari hadden bevel gekregen om den volgenden morgen weder zeer vroeg aan den arbeid te gaan en te zorgen, dat de weg op het midden van den ochtend gereed was. Toen de man van Diepokarso het

bevel van den loerah vernam, klaagde hij zijn nood over de drukkende diensten, die gevergd werden, hetgeen Diepokarso hem toestemde, maar wat konden ze daaraan doen, ze waren immers slechts eenvoudige dessalieden.

Hoe lang nog zal de Javaan behandeld worden als een slaaf en gedwongen zijn om zijne rijstvelden, huis, hof en gezin onverzorgd achter te laten om op bevel van het Gouvernement elders te gaan werken?

Hoe lang nog zullen heerendiensten onder allerlei vorm gevorderd worden? Wat zijn de dessadiensten en wachtdiensten anders dan een soort heerendiensten?

Wat is de Gouvernementskoffiecultuur anders dan een zeer, zeer slecht betaalde heerendienst?

Heerendiensten, hetzij als dusdanig en onbetaald, hetzij onder den vorm van gedwongen werken tegen geringe vergoeding, mogen niet door een beschaafde regeering gevorderd worden. Verlangt het Gouvernement een werk uitgevoerd te hebben, laat het dan door het geven van eene voldoende betaling een vrijwillig aanbod van werkvolk uitlokken. Hoe komen de suikerfabrieken, de koffielanden en zoovele andere partikuliere ondernemingen aan de duizenden arbeiders, die dagelijks op Java daarbij werkzaam zijn?

Wat zou men in Holland zeggen, wanneer daar

de plattelandsbevolking onophoudelijk gedwongen werd, of ze wilde of niet, om aan wegen, bruggen, enz., kosteloos te werken en daarvoor soms dagen lang van huis gehouden werd?

Zou zelfs het geven van een klein daggeld voldoende geacht worden om zich met dien maatregel te verzoenen? Zou men in Holland genoegen nemen met zulk een despotisch dwangstelsel, dat ieder, jong en oud, welgesteld of arm, zonder in aanmerking te nemen of iemand het urenlang werken bij vreeselijke hitte wel gewoon is, dwingt om op eene plaats, dikwerf uren, ja dagen ver van zijne woning aan kanalen of anderszins te arbeiden en ten slotte allen afscheept met een gering loon, zonder teruggave van reiskosten, zonder vergoeding voor schade geleden aan akker of have, ten gevolge van die gedwongen afwezigheid?

Doch Java is geen Holland, Javaansche landbouwers zijn geen Hollandsche boeren, zeggen misschien enkelen, ter verdediging van een dergelijk dwangsysteem. Welaan, dan ga men ook verder en zegge: blanken zijn menschen, bruinen *niet*, maar dan koketeere men niet langer met zijne naastenliefde, waar men een mensch, omdat hij bruin is, niet als mensch erkennen wil.

Gelukkig zijn er personen, die in woord en schrift op afschaffing dezer, het Gouvernement onteerende, dwangdiensten aandringen, maar velen aarzelen hen te volgen uit vrees voor de kosten,

die men meent, dat zulk eene afschaffing zou medebrengen.

Doch *where there is a will*, *there is a way* en ook die klip valt wel te mijden.

Thans wordt op Java reeds een hoofdgeld geheven, meerendeels *f* 1. - per jaar door ieder heerendienstplichtige te voldoen, als afkoop van zoogenaamd afgeschafte heerendiensten, al bemerkt de Javaan niet erg dat de dwangdiensten daardoor verminderd zijn. Welnu men schaffe alle heerendiensten af en verhooge het hoofdgeld. Hoog zal dit moeten worden, doch waar de gewone inkomsten der Kolonie eenmaal niet grooter zijn en de kosten van hetgeen tot dusverre in heerendienst gedaan werd, grootendeels tot de gewone uitgaven gerekend moeten worden, is geen andere uitweg mogelijk, zonder het finantieel evenwicht te verbreken. In ieder geval zal den Javaan dan klaren wijn geschonken worden en belasting worden genoemd, wat nog niet als zoodanig beschouwd werd, maar in den vorm van gedwongen diensten, hem opgelegd, wel degelijk eene drukkende belasting vormt bij al de andere belastingen, die het Gouvernement van hem vordert.

Voor de welgestelden zal deze wijziging eene weldaad zijn, want ook thans koopen zij hunne heerendiensten jaarlijks af, maar betalen daarvoor den loerah, waarbij door het ontbreken van eenen vasten maatstaf de deur wijd is opengezet voor

afpersing in hoogen graad. Het vervangen dezer afkoopsom door een vastgestelde belasting aan het Gouvernement zal een einde maken aan deze willekeur der loerahs, die zich soms niet ontzien een jaar op tien maanden of korter te rekenen.

De minder welgestelden zullen zeer groote moeite hebben, de arme inlanders zullen zelfs niet in staat zijn, de aldus verhoogde belastingen op te brengen, doch datzelfde euvel doet zich thans reeds gevoelen. Ook thans is de belasting te hoog voor den armen landbouwer, die daarom dikwijls wekenlang van huis moet, ten einde elders op partikuliere ondernemingen de enkele guldens te verdienen, die hij moet opbrengen aan het Gouvernement. Doch slechts in de uiterste noodzakelijkheid gaat hij daartoe over en zoolang hij nog iets bezit, dat verpand of bezwaard kan worden, wendt hij zich tot het Chineesche pandhuis (rente 100 pCt. à 200 pCt.) of tot den woekeraar (rente 500 pCt. à 1000 pCt.) om aan de onmeedoogende belastingeischen van het Hollandsch gezag te voldoen.

Als zeker mag men dan ook aannemen, dat iedere gulden, die het Gouvernement van den landbouwstand int, de bevolking met twee gulden, het dubbele, doet verarmen, komende een gulden in de zakken der Chineesche en Arabische woekeraars, die groote kapitalisten, die volgens sommigen zoo onmisbaar zijn, omdat zij hun geld op Java verteren (lees: tegen afschuwelijke woekerrente uit-

zetten) en niet met het vergaarde naar het buitenland vertrekken.

Dat een dergelijke toestand niet mag blijven bestaan, zal ieder duidelijk zijn. Worden niet spoedig maatregelen genomen, dan zal de armoede op Java steeds grooter worden en zich onrustbarend uitbreiden. Dan is de tijd niet ver, dat de belastingen niet meer opgebracht *kunnen* worden, dat de citroen is uitgeknepen tot den laatsten droppel, voor de eene helft door de Vreemde Oosterlingen, voor de andere door een kortzichtig Gouvernement.

Dan zal goede raad duur zijn, dan zullen hervormingen te laat komen.

Slechts één uitweg bestaat om de belastingdruk te verlichten, nu het budget geene belastingverlaging toelaat en zoovele dringende verbeteringen op uitvoering wachten. Men schaffe de gedwongen diensten af, verhooge daarvoor het hoofdgeld, maar bepale, dat het den inlanders vrij zal staan, zoowel dit hoofdgeld als al de andere belastingen naar verkiezing in geld of door arbeid in Gouvernementsdienst af te doen. Voor de betaling van de gezamenlijke belastingen, stelle men daartoe vaste termijnen en ieder, die in gebreke blijft op den vervaldag zijn aandeel te voldoen, moet verplicht zijn daarvoor in dienst van het Gouvernement te werken, naar eene verhouding van 20 cent tot 30 cent (al naar den loonstandaard van

het Gewest) per vollen dag en de helft daarvan per halven dag werk.

Hierdoor vervalt tevens het bezwaar, dat tegen de vervanging der gedwongen diensten door eene verhooging van het hoofdgeld werd aangevoerd, namelijk dat bij misoogst de bevolking niet bij machte zou zijn, dat geld op te brengen en alsdan het Gouvernement geene vergoeding zou krijgen voor de uitvoering op eigen kosten van het werk, hetwelk voorheen in gedwongen arbeid door de bevolking werd verricht.

Het Gouvernement kan bij eene regeling als boven bepleit de kwijtschelding der belasting wegens misoogst beperken tot de gewone belastingen en het hoofdgeld blijven vorderen, daar ieder, die dat niet betalen wil of kan, vrijheid heeft in arbeid die belasting af te doen. Evenwel, ook in zoogenaamd economisch sterke streken, zullen vele armere menschen gevonden worden, zoodat zelfs daar eene vervanging van de gedwongen diensten, als van enkele zijden werd voorgesteld, door een belasting, welke in geld opgebracht *moet*, voor een deel der bevolking een ware ramp zou zijn, hoe goed ook gemeend.

Eveneens moeten de voorstellen om het hoofdgeld in ieder Gewest verschillend vast te stellen naar verhouding van de zwaarte der thans gevorderde diensten sterk worden afgekeurd. Omdat zekere streek veel zwaarder belast is met gedwongen diensten dan een andere, zou men de onbillijkheid begaan,

die onrechtvaardigheid te bestendigen, door daar voortaan meer belasting te vorderen! Neen, schaft men de gedwongen diensten af en wordt in de plaats daarvan het hoofdgeld verhoogd, dan moet dat hoofdgeld over geheel Java hetzelfde zijn. Het is voornamelijk de aanwezigheid van Europeesche industrie en van cultuurondernemingen, welke de verzwaring der diensten veroorzaakt en dan moet het Gouvernement den last daarvan dragen of zich daarvoor schadeloos stellen door inkomsten uit die bedrijven getrokken, maar niet mag het ter wille dier *baten* de industrie aanmoedigen en de *lasten* op de schouders der bevolking schuiven.

Er dient een einde te komen aan de verwarring, welke bestaat bij den aanslag in het hoofdgeld. Waar de gedwongen diensten gevorderd worden door het Gouvernement en het hoofdgeld, daarvoor in de plaats geheven, een Gouvernementsbelasting is, daar moet over geheel Java naar een vast beginsel gehandeld worden; dit vereischt de billijkheid tegenover de inlandsche onderdanen. Wat te zeggen van een Gouvernementsbelasting, welke in het eene dorp geheven wordt van alle hoofden van gezinnen, terwijl in het andere allen, die geen vast bedrijf uitoefenen, vrijgesteld zijn en weder elders uitsluitend de grondbezitters worden aangeslagen?

Werkelijk zoo'n toestand mag niet langer bestendigd worden. Alle hoofden van gezinnen

behooren te worden aangeslagen, daardoor zal het aantal aangeslagenen belangrijk vermeerderen en naar evenredigheid de omslag verminderen.

Welke gruwelijke onrechtvaardigheid, om den landbouwer, die reeds de zware landrente moet opbrengen, ook nog geheel alleen de lasten van het hoofdgeld en van de gedwongen diensten te doen dragen, maar den handelaar en den steenbakker, die toch evengoed, zoo niet meer, profijt trekken van goede bruggen en wegen, slechts in de bedrijfsbelasting aan te slaan.

Vrijstelling heeft alleen recht van bestaan voor die lieden, die geen geld hebben om belasting op te brengen en zelfs te arm zijn om zich te kunnen voeden, als zij zonder betaling voor het Gouvernement moesten werken.

Wordt alle gedwongen arbeid vervangen door belasting en toegelaten alle belasting in arbeid af te doen dan zullen de welgestelden tijdig betalen en ontslagen zijn van den last van plaatsvervangers te zoeken of met hun loerah te onderhandelen over een afkoopsom. De minder welgestelden, die thans, als zij voor gedwongen diensten worden opgeroepen, zelf uitkomen, wanneer zij geen geld hebben, maar anders plaatsvervangers zenden, die hun soms 40 en 50 cents kosten per dag, zullen bij de nieuwe regeling, wanneer zij kunnen, de termijnen voldoen, en wanneer zij daartoe niet in staat zijn, zich voor arbeiden aanmelden.

Treft hun tegenwoordig misoogst en tegenspoed, dan blijft hun niets anders over dan ter verkrijging van de noodige belastingpenningen voor landrente enz. in handen te vallen van laaghartige woekeraars, die hen, eenmaal in hun greep omvattend, niet weder laten schieten, voordat hun alles: geld, vrouw en kinderen, ontnomen is. Wel kan de inlander het vereischte bedrag gaan verdienen op partikuliere ondernemingen, maar tenzij deze onmiddellijk bij zijn dessa gelegen zijn, doet hij dit hoogst ongaarne. Hij verafschuwt de onzedelijke toestanden op die ondernemingen, den omgang met het geboefte, dat daar veelal verzameld is en is te onzeker van de trouw van zijne vrouw, vooral als die jong en schoon is, om haar voor langen tijd te durven verlaten.

De voorgestelde regeling helpt hem uit den nood. Hij behoeft niet meer naar woekeraars te gaan of zich in de bedorven lucht eener onderneming te begeven, want hij is niet meer *verplicht* zijne belastingen in geld op te brengen.

Kan hij in den drukken tijd moeilijk weg, welnu, het moet hem vrij staan, dit te voorkomen door in tijden dat er weinig op zijne velden te doen valt, geregeld uit te komen voor het Gouvernement en aldus bij voorbaat zijne belasting af te doen in arbeid. Niet als thans, gebukt onder kommer en zorgen over akker en gezin, welke hij gedwongen was onvoorbereid

achter te laten, maar als vrij man zich aanmeldend.

En de armere inlanders, die thans reeds zelf voor de heerendiensten uitkomen en dat bij de hier voorgestelde regeling weder zullen moeten doen, ook zij zullen van die regeling voordeel trekken. Immers het geheele bedrag, dat als verhooging van het hoofdgeld in 's lands kas vloeit, zal hun ten goede komen in den vorm van dagloonen. Voor vele arme lieden, van hun welvaart beroofd door brutale dieven of geslepen Chineesche of andere woekeraars, wordt de gelegenheid geopend om door werken voor het Gouvernement in hun onderhoud te voorzien, zonder daartoe wekenlang van huis te gaan naar ver verwijderde Gewesten naar ondernemingen aldaar, waar de eenvoudige dessaman niet ongestraft verblijft en veelal gedemoraliseerd van wederkeert naar zijn gezin. Ook voor dat gezin, die vrouw, die dochters is de lange afwezigheid van den man en vader hoogst nadeelig, wat ieder beamen zal, die met de toestanden en verhoudingen op Java bekend is.

Geregeld zal voor de armere lieden gelegenheid bestaan om bij het Gouvernement een daggeld te verdienen en velen, die thans door nood gedrongen tot diefstal en erger hunne toevlucht nemen, zullen dan op eerlijke wijze in hun onderhoud kunnen voorzien.

Ook de grove onbillijkheid zal verdwijnen, dat

het Gouvernement voor zijn belastingen geld vordert, geld dat zoo moeilijk te krijgen is voor hem, armen landbouwer, die bestaan moet van de opbrengst van een enkele sawah en die bij ziekte of misoogst van het gewas de grootste moeite heeft, zijn gezin voor honger en gebrek te behoeden tot de volgende oogst gewonnen kan worden; geld vordert zelfs van nog armere dessabewoners, zonder sawah of vee, zonder eenig voorwerp van waarde in hun armzalig, vervallen huisje.

Dit zal gedaan zijn; de arme inlander behoeft geen zorg meer te hebben voor zijne belasting; het Gouvernement vordert hem niet meer hardvochtig zijne laatste bezittingen op, hij kan zich aanmelden en door te arbeiden in dienst van het Gouvernement zijn belastingschuld afdoen. Zelfs al zou het in het uiterste geval noodig zijn, dat hij daartoe meermalen eenige dagen achtereen van huis moest, toch zou hij geregeld zijne vrouw en gezin weerzien; daarbij, hij zal dessaman blijven, werken tusschen dessa's, met arme landbouwers zooals hij en niet genoodzaakt zijn te overnachten op partikuliere ondernemingen in smerige kampongs, te midden van het schuim der bevolking, van dobbelend geboefte, dat straks door diefstal zich opnieuw geld verschaft om aan zijnen verderfelijken hartstocht te kunnen botvieren.

Zal dus de bevolking in alle opzichten voordeel hebben van eene wijziging in dezen geest, ook het werk, dat thans in heerendienst gedaan wordt, zal blijken daardoor gebaat te zijn. Immers het is algemeen bekend, hoeveel kostbare tijd verluierd wordt door heerendienstplichtigen en hoeveel werkkracht verknoeid wordt uit gebrek aan overleg bij de leiders. De aansporing ontbreekt om zuinig te zijn met werkkrachten, waar de bron bijna onuitputtelijk is en als honderd man onvoldoende zijn, eenvoudig tweehonderd worden opgeroepen.

Ook daaraan zal een einde komen. Iedere man, die werkt zal betaald moeten worden, hetzij in geld, hetzij in eene kwiteering op zijne belasting en daardoor als arbeider moeten worden verantwoord, waardoor kontrole mogelijk zal zijn op het gebruik van werkkrachten.

Als natuurlijk gevolg zullen de arbeiders, deugdelijk worden nagegaan en waar slechts een deel van hen tot delging van belasting uitkomt en de overigen tegen een goed loon werken, zal beter en meer werk verricht worden dan tegenwoordig nu de lieden tegen hun wil uit hunne huizen gehaald worden. Bezuiniging dus in werkkracht bij beter werk.

Voor de werken, die gewoonlijk in heerendienst verricht worden, zoo als onderhoud van wegen, het leveren van bouw- en wegmateriaal zal stellig hij de voorgestelde regeling over voldoende arbeids-

krachten beschikt kunnen worden, hetzij vrije arbeiders, dan wel achterstallige belastingbetalers en mocht het voorkomen, dat er groote haast is bij het herstellen van schade, bijvoorbeeld door een bandjir aangericht, dan zullen de belanghebbenden verstandig genoeg zijn, zich daarvoor aan te melden; onwillig is een Javaan niet. Ook zou in zulke dringende gevallen het bij gebrek van aanbod aan het Gewestelijk Hoofd moeten vrij staan om na, desnoods telegraphisch, aangevraagde vergunning aan den Gouverneur-Generaal allen uit de naburige dessa's op te roepen, die achterstallig zijn met hunne belasting en dus toch binnen korten tijd zouden moeten opkomen. Wanneer maatregelen genomen worden tegen willekeur en van deze bepaling geen misbruik gemaakt wordt om voor een inspectie vlug een weg mooi te maken, maar alleen gebruik wordt gemaakt bij verwoestingen door natuurkrachten aangericht, dan kan daartegen geen bezwaar bestaan.

Groote werken, aanleg van spoorwegen, van irrigatiewerken en anderen behooren geheel in vrijen arbeid te geschieden. Geen dwang mag daarbij gebruikt worden. Zijn in den omtrek geen koelies te krijgen, welnu dan werve men elders, zooals voor Deli en zelfs voor vreemde landen op Java gedaan wordt.

Weg met allen dwang, die bron van willekeur,

waarvan de rustigsten en besten der bevolking de dupe worden, al wordt die verdedigd door mannen van gezag in hunne ambitie voor hun werk, welke eigenschap, hoe prijzenswaardig op zichzelf, hen blind doet zijn voor de nadeelen den kleinen man daarbij berokkend, hen onbillijk maakt tegenover eene gansche bevolking en het nut doet bepleiten van slavernij.

Ja, slavernij! Of erger, want een slaaf ontvangt voedsel en kleeding en wordt door een meester, die zijn belang begrijpt verzorgd, doch een heerendienstplichtige ontvangt niets, geen voedsel, geen kleeding en dikwijls onvoldoende tijdelijke huisvesting.

Wat hindert het trouwens indien er ziek worden?

Men heeft slechts anderen op te roepen, niets valt gemakkelijker, er wonen heel wat inlanders op Java en al sterven ettelijken ten gevolge der ontbering, er blijven nog steeds voldoende over om aan het werk te zetten. Doch op deze wijze mag eene beschaafde natie niet regeeren over een volk, dat zich meerendeels als rustige onderdanen gedraagt, dat is gewetenloos en onteerend.

Enkelen weten raad om de zaak wat aannemelijker te maken. De lieden voor niets te laten werken, zeggen ze, is onrechtvaardig, ze hebben recht op betaling, maar... en nu komt de verscholen adder in zicht, bij werken *van algemeen nut* in weinig bevolkte streken, moet het mogelijk

zijn *in het algemeen* belang een deel der bevolking te dwingen om tegen betaling te werken.

Hoe onschuldig ziet dit er uit, maar als het werkvolk op zulk een werk ontbreekt, terwijl de meest afgelegen partikuliere ondernemingen in den regel voldoende koelies hebben, waarvan velen drie en meer dagreizen ver wonen, dan moeten daar redenen voor bestaan. Dan moet de betaling te laag zijn of de behandeling slecht, want anders zouden zich wel lieden, desnoods uit andere Gewesten komen aanmelden.

Maar inplaats die oorzaken op te heffen en de menschen beter te behandelen of de betaling te verhoogen, worden dwangmaatregelen aanbevolen. Een fraaie theorie voorwaar! En wie zal men dan dwingen? Natuurlijk in de eerste plaats de lieden uit de streek zelve, die geacht worden de voordeelen van het werk te zullen trekken. Of zij daardoor verhinderd worden hunne velden te bewerken en of later hongersnood uitbreekt, maakt zeker niet uit, daar wordt niet naar gevraagd.

Werken zullen ze, waarheen het Gouvernement hen zendt, wanneer dit beveelt, dat het is ‘van algemeen nut’.

Doch, als boven gezegd, de streek is schaars bevolkt, het aantal arbeiders is dus nog onvolvoldoende, wat nu? Geen nood, het werk is ‘in het algemeen belang’ en onder dit motto wordt de bevolking van elders, die hoegenaamd geen

voordeel trekt van de uitvoering, gedwongen huis en akker te verlaten en te arbeiden aan het verafgelegen werk, waarheen het Gouvernement hen drijft. Ze krijgen betaling, maar te weinig, want anders was dwang niet noodig en wie vergoedt hun hunne reiskosten gedurende den langen tocht, wie vergoedt hun de schade, die zij lijden door hunne dagenlange afwezigheid, den buffel, die gestolen wordt, de sawah, die door gebrek aan ouderhoud door het water verwoest wordt?

Zelfs al werd dit alles vergoed, waarvan natuurlijk geen sprake kan zijn, dan nog, welk afschuwelijk despotisme, die menschen tegen hun zin te dwingen om ver van hun gezin en akker te arbeiden aan iets waar ze niet het minste nut van hebben. Toen Multatuli klaagde, dat de dessalieden gedwongen werden de sawahs hunner Hoofden te bewerken, vond men dit in Nederland verschrikkelijk, sprak men van afschuwelijke knevelarij en tegenwoordig handelt het Nederlandsch-Indisch Gouvernement weinig beter dan vroeger die Hoofden deden. Mag zooiets bestaan in eene Kolonie van het zoo geroemde *vrije* Nederland?

Neen, duizendmaal neen, daarom nogmaals: weg met allen dwang, laat niet het Gouvernement, dat den inlander behoort te beschermen, zelf het voorbeeld geven om met de grootste willekeur, als waren het slaven, te beschikken over hare onderdanen.

Afschaffing van heerendiensten, maar finaal, geen achterdeur opengelaten, opdat ambtenaren, die niet met werkvolk weten om te gaan of, die, gebonden zijnde door een te lage begrooting, een te gering loon betalen, geholpen worden aan werkvolk.

Geen gedwongen diensten meer onder welke benaming ook, hetzij met of zonder betaling.

Derde hoofdstuk.

Den volgenden morgen ging Diepokarso eerst naar zijn sawah. Hij was daar spoedig gereed en hielp daarop zijn buurman.

Het was druk op de velden, overal was men bezig de galangans te herstellen, die veel geleden hadden door de regens en bandjirs, gedurende de dagen, dat gedwongen heerendiensten de lieden belet had, naar hunne rijstvelden om te zien.

Menige verwensching werd daarbij geuit tegen dat Gouvernement, hetwelk zware belastingen heft van den bouwgrond, maar den landbouwer verhindert zijne sawahs te verzorgen en dwingt te arbeiden ver van huis, zonder vergoeding van schade, daardoor aan het gewas geleden, zonder betaling voor het verrichte werk.

Het was een prachtige ochtend en schooner landschap zou men zich moeilijk kunnen denken.

Toevallig reed een vreemdeling den weg langs en getroffen hield hij de teugels in.

Welke heerlijke tinten: die terrasgewijs aangelegde, zachtgroene velden in het geelglanzende tropische zonlicht. Ver aan den horizon die donkere wouden en op den achtergrond het gebergte, de helling verrukkelijk schoon in de lichteffecten door de morgenzon daarop getooverd; de spitze kegel van den vulkaan hoog oprijzend in den diepblauwen hemel.

Dan die nijvere lieden, druk aan den arbeid, om hunne akkers te verzorgen, waarvan zij, dank zij den vruchtbaren bodem en het weelderige klimaat, over korten tijd den rijken oogst zullen binnenhalen. Welk een tooneel van vreedzaam werken, van geluk en welvaart!

En teruggekeerd van zijne verre reizen, neemt de vreemdeling de pen ter hand en opgetogen over het schoons, dat hij zag, verkondigt hij der wereld, hoe verdienstelijk Holland zijne Koloniën bestuurt en hoe prachtig en welvarend het vruchtbare Java is. En in Holland leest men met graagte deze loftuiting van een onpartijdigen vreemdeling welke men gevoelt, volkomen verdiend te hebben. Het klinkt zoo geheel anders dan dat oproerig geschreeuw van enkele ontevredenen in Indië, die volhouden, dat de Javaan verdrukt wordt en de armoede onder de inlanders steeds grooter verhoudingen aanneemt. - - -

Door het vele werk, dat op de sawah te doen viel, werd het laat, eer men gereed was. Wel was de loerah lang te voren reeds komen zien en had een der dicht bij den weg werkenden bevolen om de anderen te roepen, maar niemand had acht gegeven op dit bevel, genoeg schade was reeds geleden en niet voordat alles in orde was, werden de velden verlaten.

Daar het middelerwijl tijd voor het middagmaal was geworden, toog men naar huis, want met een leege maag konden ze niet werken.

Hoe bang de loerah ook was een geducht standje te zullen krijgen van zijn meerderen als de weg heden niet gereed kwam, toch bleef hem niets anders over, dan de lieden hun gang te laten gaan. Al was hij loerah en al had hij als zoodanig voldoende macht, zoowel door erkende als door minder faire middelen, om een enkelen weerspannige tot rede te brengen, wanneer, zooals thans, de geheele bevolking in ontevreden stemming verkeerde en niet de minste haast maakte om zijne bevelen op te volgen, dan kon hij daar weinig aan veranderen.

Nadat hij gegeten had, begaf Diepokarso zich op weg. Dicht bij de woning van den loerah gekomen, zag hij dezen juist met eenige lieden het erf afkomen en de pas versnellend, haalde hij hen in en sloot zich bij het troepje aan.

Daar het door het oponthoud laat geworden

was en reeds na eenige uren een zware regen verder werken kon beletten, had de loerah besloten om alleen het hoogstnoodige aan den weg te doen. Mocht men hem aanmerking maken, dan bleef hem altijd nog over om de schuld op den regen te werpen en te verklaren, dat de herstelde weg door het water opnieuw bedorven was. Tusschen de sawahs werd daarom slechts hier en daar een enkel gat bijgevuld, waartoe grasplaggen van den wegrand afgeslagen, omgekeerd daarin geworpen en dan met den hiel aangestampt werden. Zoo naderde men snel den boschrand, waar de regens veel schade hadden aangericht en groote kuilen in den weg waren uitgespoeld.

Intusschen kwamen de achterblijvers opdagen en nu werd flink aangepakt. Oneffenheden werden gelijk gemaakt, gaten bijgevuld; waar de weg veel dieper lag dan de omgeving, werden de zijhellingen, die afgestort waren, opnieuw stijl afgekapt met de patjol en de grond over den weg verspreid. Was er meer tijd geweest, zoo had men de weg, zooals de Javaan zegt, een ossenrugvorm moeten geven (hooger in het midden dan aan den kant) en afvoergoten moeten graven om het water af te leiden van den weg in het bosch aan den rand, opdat zich op den weg geen groote stroom zou kunnen vormen, die in een ommezien weder gaten zou uitspoelen en opnieuw den weg onbegaanbaar zou maken.

Thans was voor net werken geen tijd, want zelfs nu de loerah de menschen voortdurend tot spoed aanzette en de kebajan ook mede patjolde, was het nog zeer onzeker of zij wel tot aan den koffietuin gereed zouden komen; het was een heel eind.

Ver verspreid uit elkander, had ieder man een paar roe voor zijne rekening, welke zoo vlug mogelijk afgemaakt werden om daarna vooraan weder een nieuw stuk aan te vangen.

Diepokarso stond dicht bij den kebajan te patjollen. De laatste scheen nog zeer onder den indruk van de schade aan zijne sawah geleden en klaagde:

- Wat heb ik toch een leven. Alle dagen moet ik werken, rust nemen kan ik niet en waar haal ik voedsel vandaan als mijn sawah verwoest wordt?

- Ja zoo is het, stemde Diepokarso toe. 'Vroeger ben ik al tweemaal gevraagd om kebajan te worden, maar ik wil niet.

- Ja, u heeft gelijk. Ik heb ook al om ontslag gevraagd, maar de loerah wil het niet. Hij zegt, er zijn geen anderen, die kunnen en daarom moet ik het maar blijven.

Na een wijle zwijgend te hebben doorgewerkt, vervolgde de kebajan:

- U moet het niet vertellen, maar gisteren heeft de loerah bevel gekregen om de bevolking den dam in orde te laten brengen.

- Den nieuwen dam boven in de kali?

- Jawel. Ik weet niet of die dam niet goed gemaakt is, maar hij is beschadigd. Nu het water hoog is, hindert het zoo niet, maar als er geen regen meer komt, kan het water niet meer naar de sawahs.

- Dus is het niet genoeg, dat wij vroeger daaraan zooveel hebben moeten werken en moeten we nu weder daaraan arbeiden. Op die wijze is er geen einde aan.

- Het schijnt van niet, want het kanaal is ook volgespoeld, het zit vol zand, de diepte is nog maar heel weinig. Daardoor is de herstelling zoo noodig. Als er zware regen komt zullen veel sawahs verwoest worden; het kanaal zal overloopen.

- Misschien komt het daardoor, dat mijn sawah zoo geleden heeft. Vroeger, toen die nieuwe werken er nog niet waren, is het water nooit zoo woest geweest.

- Misschien wel. Eerst heeft mijnheer de assistent bevolen, dat het heden gedaan moest worden, maar toen de loerah vroeg of deze weg dan niet noodig was, heeft mijnheer de assistent gezegd, dat deze weg noodiger was. Omdat de lieden noodzakelijk een dag voor hunne sawahs moesten hebben en al zooveel dagen geen rust gehad hadden en daar het overmorgen passardag is, moeten we nu den dag na overmorgen bij de kali werken.

- Er is geen einde aan, alle dagen moeten we tegenwoordig werken.

- Ja, men zegt dat het voorschrift van het Gouvernement luidt, dat den kleinen man maar 30 dagen in het jaar bevolen mag worden, om te werken.

- Dertig dagen in het jaar, viel Diepokarso verbaasd den kebajan in de rede, terwijl hij de patjol even liet rusten. ‘Maar tegenwoordig is het haast dertig in de maand.

- Ja, ik begrijp daar ook niets van. Maar het heet, dat werk, zooals aan de kali of kanalen naar de sawahs niet telt bij die dertig.

- Waarvoor dient het dan zulk voorschrift te maken, als dat werk niet meetelt. Ruw geschat, heb ik aan den nieuwen dam en het kanaal alleen reeds dertig dagen gewerkt. En hoeveel dagen niet aan de wegen of in de koffietuinen?

- Koffietuinen tellen ook niet mede. Dat heet geen heerendienst, want de koffie wordt betaald.

- Wat betaald? spotte Diepokarso. ‘Hoeveel dagen heb ik niet gewerkt aan de tuinen? Als het slechts gerekend werd op één dubbeltje per dag, hoeveel geld moest ik dan niet reeds hebben?

- Hoeveel heeft u dit jaar voor uw koffie gekregen?

- Een gulden maar, en ik heb wel zestig dagen gewerkt in het afgeloopen jaar. Hoeveel is dat per dag? Anderhalve cent is het niet?

- Ja zoo ongeveer. Hoeveel katti heeft u afgeleverd aan den koedang?

- Naar mijne berekening vijftien, maar wat de mantri koedang heeft gewogen, weet ik niet. Hij zei alleen, dat de koffie slecht was.

- Waarom was die slecht?

- Eigenlijk werd ik in den pluktijd bijna alle dagen bevolen te werken aan den nieuwen dam en bij het padisnijden was ik ook noodig. Daardoor kon ik niet alle dagen plukken. Toen ik eens kwam, was al de rijpe koffie van mijne boomen door anderen afgeplukt. Wie het gedaan heeft, weet ik niet maar de meeste bessen waren weg. Men zegt, dat een Chinees op Soember Riengien die koffie opkoopt, maar ik weet het niet. Om toen niet alles kwijt te raken, heb ik het overblijvende geheel geplukt, veel daarvan was nog groen.

- Dus uw koffie was werkelijk slecht.

- Ja dit keer, maar vroeger toen mijn koffie goed was, heette ze ook slecht. Mij werd toen ook maar weinig betaald. Het is voordeelig mantri koedang te zijn.

- Ja, voordeeliger dan kebajan, zuchtte Wongso.

Intusschen was men flink opgeschoten en in de verte kwam de koffietuin in zicht, maar tevens was het donkerder geworden en weldra vielen enkele droppels als voorboden van den naderenden regen.

Diepokarso trok baadje en sèwèh uit, deed den hoofddoek af en bond alles tot een pakje, dat hij

in de groote bladeren van een kadjarplant wikkelde, die in den boschrand groeide op een vochtige plek. Ook de andere namen dergelijke voorzorgen, want de droppels werden steeds grooter en eindelijk brak de bui in alle hevigheid los.

Moede, doornat en verkleumd kwam men tehuis en dien avond waren allen in Kattes, reeds vroeg in diepe rust.

Bij de eerste morgenschemering werd Diepokarso door den kebajan geroepen. Alle bewoners, eigenaars van sawahs, moesten zoo spoedig mogelijk naar den koffietuin opdat voor de komst der hooge Hollanders alles in orde zou zijn. De loerah zelf kon niet mede, want hij moest te paard naar de assistennan om daar de bezoekers op te wachten.

Langs den weg, waar zij den vorigen middag zoo hard gewerkt hadden, maar die veel door den regen had geleden en weder vol gaten zat, spoedden ze zich naar de plek waar zij bezig waren, toen de regen hen den vorigen middag had overvallen. Veel moeite besteedden ze niet aan den weg, hoofdzaak waren thans de koffietuinen.

Door de drukke werkzaamheden was geruimen tijd niets aan den koffieaanplant gedaan en bij het groeizaam weder was een enkele week voldoende, om het onkruid een voet hoog te doen opschieten. Alles schoon te maken was daarom ondoenlijk, maar vele handen maken licht werk en meesterlijk verstonden ze de kunst door een paar

handige patjolslagen het onkruid in den tuinrand aan weerszijden van den hoofdweg in groote plaggen om te werpen en een enkele, hoog opgeschoten wilde plant, van verre tusschen de koffieboomen zichtbaar, terloops neer te slaan. Ook de randen van de zijwegen werden vluchtig bewerkt, opdat men van den hoofdweg af het onkruid niet zou kunnen zien. Na een goed uur waren ze gereed en als de hooge bezoekers nu maar op den hoofdweg bleven en niet verder onderzochten, zou niets van het onkruid bemerkt worden.

De menschen waren moede, toen eindelijk alles afgeloopen was; het waren zware dagen geweest en dat bijna dagelijks thuiskomen in de kille avondlucht, doornat van den regen had velen stijf en stram gemaakt. Slechts weinigen gingen dan ook onmiddellijk door naar hunne sawahs, de meesten spoedden zich huiswaarts, om te rusten en te slapen.

Diepokarso bleef alleen in den koffietuin achter. Hij had een bijl medegenomen, die hij van den tjarik geleend had en zocht een grooten soerènboomstam op, die tusschen de koffieboomen lag. Bij het ontginnen in het vorige jaar was die boom omgehakt en sedert een maand kapte hij daar zijn brandhout af.

Hij klom op den vier voet hoogen stam en zoo staande, sloeg hij met de bijl in de zijde van het hout. Toen een overdwarsche gleuf verkregen

was, maakte hij drie voet verder nog zulk een gleuf en spleet daarop, steeds op den boom staande, tusschen de beide inkappingen het hout in lange spaanders uit de zijde van den stam.

Nadat hij een uur gewerkt had, lag eene flinke voorraad spaanders bij elkander; met wat lianen maakte hij daar twee bundels van en zijn patjol als pikellan gebruikend droeg hij de zware vracht naar huis.

Na den maaltijd legde hij zich ter ruste en werd eerst wakker door het leven, dat de in stroomen vallende regen maakte. Hij stond langzaam op en hurkte bij de deur van het voorhuis neder, de sèwèh hoog om de schouders getrokken, want de regen en wind maakten het kil.

Lang hield de bui ditmaal niet aan en toen het water van erf en weg was afgeloopen, knoopte Diepokarso zijn hoofddoek netjes vast, trok een baadje aan, rangschikte zijn sèwèh en trad naar buiten. Het was heerlijk na den frisschen regen, op den weg speelden de kinderen en in het geboomte hoorde men de vogels, Javaansche vinken, wielewalen en koolmeezen.

Diepokarso volgde den weg en liep het erf van den loerah op. In het voorhuis zag hij het dorpshoofd en buiten neerhurkend, sprak hij:

- Ik hoor, dat u mijne belasting opvraagt.
- Ja, het is hoog tijd. Over vier dagen moet ik storten.

- Mijne vrouw heb ik al rijst laten stampen, als het mag, vraag ik uwe glinding ter leen om de rijst naar de passar te brengen.

- Is het morgen dan passar?

- Neen, overmorgen.

- Dus naar de passar te Soember Riengien?

- Jawel.

- Dat gaat niet. Ik wilde hem zelf gebruiken. Er zijn al veel klappers bij elkander, die wil mijne vrouw gaan verkoopen.

- Hoe dan mas? Hoe kan ik de rijst naar de passar brengen? Ik dacht dat u geld wilde hebben voor de landrente. Zijn er veel klappers?

- Al zijn het niet zooveel, als ik langer wacht, worden ze slecht.

- Hoe zou het zijn, als u mij de glinding gat. Mijne buffels zijn sterk. Uwe klappers neem ik dan mede.

De loerah vond hier niets tegen.

- Goed, morgenmiddag zal ik de klappers laten opladen, u kan dan de glinding halen. Op de passar moet u de klappers maar aan mijne vrouw geven.

- Jawel mas. Is u heden nog naar de koffietuinen geweest?

- Jawel, maar het was al laat. Wat was de weg weder slecht.

- Ja, dat komt van den regen van gisteren.

- Ja, ik heb dat ook gezegd aan mijnheer

den assistent. Ik kreeg een standje, toen we aan de assistennan terug waren.

- Wat voor Hollanders waren dat?

- Mijnheer de controleur en twee hooge Hollanders. Men zeide, dat ze alle koffietuinen gingen zien om nieuwe printahs te maken.

- Of er nog niet genoeg printahs zijn?

- Ja, dat is het juist en daarbij het helpt niet, stemde de loerah toe, en na een wijle vervolgde hij: ‘O, ik ben zoo moe. De Hollanders hadden haast, want het was laat, toen ze uit de kotta kwamen en de paarden werden daarom erg aangezet.

- U is zeker te paard mede geweest?

- Ja, maar mijn paard had moeite bij te blijven. Mijnheer de assistent was erg slecht geluimd. Het is ook niet aangenaam een paar uur in het stof achter een wagen te hollen en dat bij die hitte.

- Ja zoo is het, erkende Diepokarso. Hij vroeg verlof en keerde naar huis terug. De karbauwen kwamen juist tehuis, hij hielp zijn zoontje en ging daarna naar zijn vrouw, die met de beide meisjes druk bezig was bij het rijstblok. Daar de schemering begon te vallen hielp hij de rijst in de zakken storten en droeg alles naar binnen. Daarna werd gegeten en nadat ze na den maaltijd nog een oogenblik gezellig bij elkander hadden gezeten, gingen allen ter ruste.

Vierde hoofdstuk.

De laatste dag voor de passar was een drukke dag geweest. Diepokarso had den geheelen ochtend aan de sawah gewerkt, waar het water weder veel schade aan de galangans had aangericht. Het werd hoog tijd, dat de dam en het kanaal hersteld werden, anders zou het niet lang meer duren, of verscheidene bouws sawah zouden verwoest worden. 's Middags had hij zakken geleend van den kebajan want hij kwam tekort en daarna had hij met twee zijner buffels de glinding gehaald, waarin de loerah een twintigtal klappers had doen laden. Eerst tegen donker was Bohdarman met het rijststampen gereed gekomen en na het avondmaal had ze, bij het flauwe licht van het kleine lampje met de meisjes alles nagetakkerd en in de zakken gestort, die haar man en Darman ophielden en dichtbonden. Veel tijd was daarmede heengegaan en zoo waren ze

vrij laat gaan slapen. Toch moest men vroeger op dan anders, want wel sterk waren de karbauwen, maar vlug liepen ze niet, een voetganger kwam veel sneller vooruit.

Reeds voordat het schemerde, bij het licht van den verbleekenden sterrenhemel laadde Diepokarso de zware zakken rijst op de glinding. Er waren vijf zakken, ieder van vijf en twintig batoks, wat juist twee en een halve picol uitmaakte. Verder hielp hij zijne vrouw met opladen van de manden met vruchten en klappers en nadat hij haastig wat overgeschoten rijst van den vorigen dag had gegeten, haalde hij met Darman de twee grootste buffels uit de kandang.

Eerst schudden de dieren weerbarstig den zwaren kop, maar op het bestraffende woord van hun kleinen meester, lieten ze zich gewillig het bamboe juk op den breeden nek leggen.

Het begon te schemeren en werd tijd om te vertrekken. De lange, dunne zweep zonder slag, die Diepokarso altijd gebruikte, als hij met zijne karbauwen ploegde, liet hij zich door Darman brengen en toen zich op eenigen afstand tegenover de koppen der buffels plaatsend, raakte hij hunne ruggen even met de zweep aan, en beval ze voort te gaan.

De dieren spanden de kolossale spieren, trokken aan, en bewogen zich log voorwaarts, weinig tellend de zwaar beladen glinding, die niets beteekende

voor hunne forsche kracht. Diepokarso liep langzaam achteruit naar het door Darman wijdgeopende hek, en de buffels voortdurend toesprekend, zorgde hij, door ze even aan te raken met de lange zweep, dat ze de goede richting hielden en hem volgden.

Zoo kwamen ze op den weg en eenmaal daar, keerde hij zich om en liep langzaam voort op het midden van den weg, gevolgd door de goed geschoolde dieren, die rustig doorliepen voor de glinding, waarvan het afschuwelijk piepend geknars iemand door merg en been drong.

Bohdarman liep aan den rand van den weg; ze had het gemakkelijk, niets behoefde ze te dragen, slechts de eieren had ze in haar slendang, wijl die door het schokken van de glinding zouden kunnen breken.

Af en toe zich omkeerend, om met de zweep de dieren aan te zetten of, als zij wat afweken, weder op het midden van den weg terug te brengen, zwol Diepokarso de borst van trots, als hij de bewonderende opmerkingen der voorbijgangers opving over zijne prachtige buffels. Ja, hij wist wel, de dieren mochten gezien worden, niemand in Kattes, zelfs niet de loerah bezat zulke schoone, krachtige karbauwen. Ook op de passar, waar zoovele buffels uit omliggende dessa's kwamen, waren slechts zelden exemplaren, die met de zijne konden wedijveren. Diepokarso was rijk, vond men algemeen en dat was hij ook, ten minste

voor den tegenwoordigen tijd nu een Javaansche landbouwer, die in het bezit is van een paar goede karbauwen steeds grooter zeldzaamheid wordt. Hoe arm moet een volk zijn om iemand, die buffels heeft, welke een gezamelijke waarde van nog geen tweehonderd gulden vertegenwoordigen, daarom rijk te noemen en te benijden!

Toen Diepokarso en zijne vrouw halverwege Soember Riengien waren, kwamen hen reeds verscheidene passargangers achterop, waaronder vele bekenden met wien ze een groet wisselden en hoe verder ze kwamen, hoe drukker het werd. Huurwagentjes en sapiekarren werden steeds menigvuldiger en daar Diepokarso hiervoor met zijn glinding moest uitwijken en ruimte maken door de buffels naar den rand van den weg te voeren, dicht tegen de heg van de aangrenzende erven, gaf dit natuurlijk veel oponthoud, zoodat ze later dan gewoonlijk op de passar kwamen.

Daar was het op den weg zeer vol en de karbauwen, niet gewend aan zooveel menschen, werden onrustig, weigerden voort te gaan en weken schuw terzijde uit.

Diepokarso dorst niet verder gaan, op de sawah kon hij met hen doen, wat hij wilde, maar nu de buffels eenmaal van streek waren, had hij niet de minste macht meer over hen en tusschen deze dichte menigte zouden de opgewonden dieren groote ongelukken kunnen veroorzaken. Hij hield

daarom stil aan den rand van den weg, en plaatste zich bij de koppen der buffels, hen toesprekend om hen tot kalmte te brengen.

- Hoe moet het nu? vroeg Bohdarman ontevreden.

- Ik weet het niet, antwoordde Diepokarso norsch. Bij zooveel menschen kan ik met de karbauwen niet verder.

- Ik wil mijn mand met vruchten hebben, die zal ik vast gaan verkoopen.

- Ik kan die niet geven. Ik kan niet van de buffels weg. Neem hem zelf maar weg.

Ontevreden pruttelend, werkte Bohdarman zich op de glinding, en zette de begeerde mand aan den rand, waarna ze weder van de glinding afging, de mand oppakte en er mede tusschen de menigte verdween.

Diepokarso maakte een praatje met eenige bekenden onder de omstanders, die allen de fraaie dieren bewonderden. Op zijn vraag naar den rijstprijs, vertelde men hem, dat die thans vier en een halve gulden was. De vrouw van den loerah kwam zich aanmelden om haar klappers. Diepokarso hielp haar en nauwelijks was zij weg of Bohdarman kwam terug.

- Kok Tsjang is daar, sprak ze. ‘Hij heeft de glinding gezien en mij gevraagd of je rijst had. Ik zei van ja en toen zeide hij, dat hij wilde koopen.

- Nu wat dan?

- Hij zegt, je moet naar zijn huis gaan. Zijne huishoudster is daar, die moet takkeren. Hij zei, alles te willen koopen tegen vier gulden de picol.

- Ik dank je. Ik hoor de rijst is nu reeds vier en een halven gulden de picol.

- Is dat juist?

- Ja, volgens de menschen.

- Wacht even, ik zal eens vragen, sprak Bohdarman en ging weder weg. Het duurde lang.

- Wat duurt dat lang, verweet Diepokarso haar, toen ze eindelijk terugkwam.

- Ja, de Chinees wilde afdingen.

- Hoe is het nu?

- Het is in orde. Vier en een halve gulden. Hoe is het, kan je daarheen komen?

- Ik zal het probeeren, de karbauwen zijn nu eenigszins gewend aan de drukte. Je gaat toch mee?

- Ja, ik heb de mangga's bij den Chinees in bewaring gegeven.

Voorzichtig zette Diepokaris zijn span aan en langzaam ging het door de saamgepakte menigte voorwaarts. Gelukkig kwamen ze zonder ongevallen voorbij de passar en bereikten den ruimen weg.

De woning van Kok Tsjang lag niet ver, het was een gewoon Javaansch huis, alleen het houten hek, hetwelk de toegang afsloot op het bruggetje, dat over den smallen greppel van den

weg op het erf voerde, was op Chineesche wijze bewerkt.

Terwijl Diepokaris op den weg bleef bij de karbauwen, liep zijne vrouw het bruggetje over en hurkte neder bij de deur van de woning.

Weldra kwam de huishoudster te voorschijn. Hoewel eene gewone Javaansche, droeg ze de kleedij van eene Chineesche vrouw en zocht door eene dikke laag bedak ook de lichte tint eener Chineesche na te bootsen. Ofschoon door aldus het uiterlijk er van aan te nemen, de huishoudster van Kok Tsjang nog in geenen deele de eigenschappen eener Chineesche vrouw verkreeg, zoo had ze toch onder de meesterlijke leiding van haar gestaarten levensgezel reeds zeer goede vorderingen gemaakt, zoowel in geslepenheid als wat verder op het gebied van handelen uit een Chineesch oogpunt noodig is.

Kok Tsjang, evenals vele zijner landgenooten, deed in alles en zijn huis was meer een pakloods dan eene woning. Het beheer over deze waren liet hij aan zijne huishoudster over, terwijl hij zelf zich meer speciaal belastte met verkoopen en verzenden aan zijne landgenooten in de kotta, die op hunne beurt weder in relatie stonden met de groote Chineesche handelaars in de havenplaats.

Alle inlandsche producten kocht hij op, zoowel kapok, kaspé, klappers en djagoeng als rottan-

talidoek of wat hij maar verder machtig kon worden. Tabak moest hij nog aan anderen overlaten, maar lang zou het niet meer duren, hoopte hij, of ook voor dien handel zou hij geld genoeg bij elkander hebben en dan eerst zou hij grootere sommen verdienen. Ook in rijst kon hij zelf nog niet veel doen door gebrek aan werkkapitaal, wel had hij opdracht van een zijner handelsvrienden om zooveel rijst te koopen als hij kon machtig worden. Deze landgenoot scheen een kongsi gevormd te hebben met het doel, de rijsthandel in handen te krijgen om daardoor de prijzen te kunnen opdrijven en dan het ingekochte weder met 200 pCt. of 300 pCt. winst te verkoopen.

Het kostte Kok Tsjang menige nachtrust, als hij dacht aan de groote winsten, die deze kongsi zou maken, terwijl hij door gebrek aan kapitaal zich tevreden moest stellen met eene kleine uitkeering voor zijne hulp. Als het maar eenige jaren verder was, zoo dacht hij, dan zou hij ook genoeg geld hebben en wel zorgen, zijn deel te krijgen van de groote sommen, die zijne landgenooten allerwege toevloeiden. Indien het dan slechts niet te laat en de bevolking te verarmd zou zijn, want thans viel in vele streken reeds lang niet meer zooveel van de dessabewoners te halen als een tiental jaren geleden. Slechts daar, waar tot dusverre de ondernemende handelsgeest van Mongolen en Arabieren niet was doorgedron-

gen, bestond nog zekere welvaart en was kans om in eenige jaren tijds groote kapitalen te verzamelen, doch lang, vreesde Kok Tsjang, zou het niet meer duren, of zulke plaatsen zouden op Java niet meer te vinden en de bevolking overal even arm zijn.

Diepokarso lichtte de zakken rijst van de glinding en droeg ze het erf op, waar zijne vrouw de huishoudster hielp, die de rijst met hare batok namat.

Intusschen had de njai[1)] haar dochtertje naar de passar gezonden om den Chinees te vragen, hoeveel rijst gekocht moest en voor welken prijs. Al vermeed ze, wantrouwen te laten blijken, toch geloofde ze andere menschen maar weinig meer, sedert ze zelf in de geheimen van den handel was ingewijd.

Lang duurde het, voordat de vrouwen gereed waren. De batok van den Chinees bleek erg groot en daarom kreeg de huishoudster geen twee en een halve picol voor het totaal.

- Het is twee en een kwart picol, sprak ze, ‘dus tegen vier en een halve gulden wordt dat tien gulden twaalf en een halve cent.

Ze haalde dit zeggend haar geld te voorschijn en betaalde Bohdarman het bedrag.

Verbluft nam Bohdarman het geld aan.

1) Huishoudster.

- Hoeveel is dit dan? vroeg ze bedeesd.

- Het is in orde. Twee en een kwart picol tegen vier en een halve gulden is tien gulden twaalf en een halve cent.

- Maar tehuis heb ik twee en een halve picol getakkerd.

- O, zeker niet. U heeft zelf gezien, het was maar 112 batoks en een beetje.

Zonder te antwoorden, stond Bohdarman op en liep naar den weg, waar haar man bij de karbauwen oppastte.

- Kijk, ik krijg maar tien gulden twaalf en een halven cent. Ze zegt, dat er geen twee en een halve picol waren.

- Maar je hebt mij toch gezegd dat je batok juist twee kattie was.

- Ja zeker. Waar ik ook getakkerd heb, altijd was het twee kattie.

- Nu, als dat zoo is, dan zijn er ook twee en een halve picol. De Chineezen doen altijd zoo, maar ik bedank er voor. Als ze niet elf gulden en een kwartje wil betalen, neem ik de rijst weder mede.

Bohdarman ging terug en zag, hoe de vrouw juist haastig eene mand naar binnen droeg.

- Mijn man zegt, dat hij de rijst niet wil geven, als u niet elf gulden en een kwartje betaalt, sprak ze.

- Dat doe ik niet. Zooveel rijst is er niet.

- Dan neem ik ze weder mede, zei Bohdarman, terwijl ze het geld teruggaf.

- Dat is goed, luidde het onverschillige antwoord.

Bohdarman wenkte haar man, en vertelde hem, dat de vrouw het volle bedrag niet wilde betalen.

Diepokarso werd boos, eerst had men hem aan den praat gehouden en nu de passar reeds begon te verloopen, liet men hem de rijst weder medenemen. Hij keek eens naar de vijf zakken, het was een heel gesjouw om die weder op de glinding te laden, doch er viel niets aan te doen; hij raapte de bindsels op en begon de zakken dicht te binden. Daar viel hem op dat een der zakken veel kleiner was dan de anderen. Hij lichtte die eens op. Neen werkelijk, daar ontbrak aan.

- Wat is die licht, hoe komt dat? vroeg hij zijne vrouw.

- Ik weet niet. Het schijnt, dat er uitgenomen is.

- Ja dat is vast. Dank je, die rijst neem ik niet terug, sprak Diepokarso vastbesloten en ging naar de deur van de woning. De huishoudster zat in het vertrek, norsch zeide hij haar:

- Die rijst neem ik niet terug. Er is afgenomen.

Als door een adder gestoken vloog de vrouw op. Ze schold en raasde gelijk een furie en maakte zooveel leven, dat op den weg de voorbijgangers bleven staan. Wanneer luid schreeuwen een bewijs

ware voor eerlijkheid en goede trouw, dan was zij stellig onrechtvaardig beschuldigd.

Bohdarman schaamde zich voor de menschen, die zich voor de woning verzamelden en trachtte haar man te overreden, maar Diepokarso was woedend. Hij liet zich niet schelden, hij had niets misdaan. Was hij niet algemeen bekend en geacht? Maar die vrouw, dat gemeene wijf, en opgewonden barstte hij los:

- Weggeloopen dwangarbeidster! Gemeene bijzit van een Chinees! Waar is mijn rijst? Geef hier of ik zal je afranselen. Weet de Chinees, dat je een minnaar hebt?

Eerst wilde de vrouw hem dol van woede in de rede vallen, maar bij het laatste gezegde, bestierven haar de woorden op de lippen. Van schrik kromp ze ineen, alsof ze op het hoofd geslagen werd. Als Kok Tsjang eens in de buurt was en alles gehoord had, wat zou haar dan te wachten staan? Hij zou haar misschien wegjagen met haar kinderen en wat moest ze dan aanvangen?

Gingen die menschen op den weg maar heen, waren die dessaman en zijn vrouw maar weg. Ze zou de rijst betalen, wel had ze gehoopt een kwartje winst te maken om daarvoor met haar minnaar eens te snoepen, doch die kans was verkeken. Als al die lieden maar weg waren, voordat Kok Tsjang tehuis kwam.

Al haar brutaliteit verzamelend, maar toch op een heel wat lageren toon dan zooeven, zei ze:

- Ik wil niet uitgemaakt zijn voor een dief. Zegt u maar, hoeveel die rijst is en ik zal betalen.

- Mijn takkeren, heel juist gedaan, gaf twee en een halve picol, dus tegen vier en een halven gulden de picol is dat elf gulden en een kwartje, luidde stijf en afgemeten het antwoord van Diepokarso.

- Hier is het, zeide de vrouw, hem het geld reikend.

- Mijne zakken vraag ik terug.

- Goed, schudt u de rijst hier maar in over, hem daarbij een aantal oude zakken aangevend.

Met behulp van Bohdarman, stortte Diepokarso de rijst over en bracht de leege zakken naar de glinding. Intusschen was eene vrouw het erf opgekomen en bood klappers te koop. Bohdarman hoorde de huishoudster bieden, en den koop sluiten. Hare klappers waren nog in de glinding en op de passar was de groote drukte voorbij, misschien kon zij ze hier wel verkoopen.

- Ik vraag verlof njie, vroeg ze onderdanig, terwijl ze neerhurkte.

- Jawel, joe! luidde vriendelijk het antwoord van de huishoudster, die zich gestreeld voelde door de onderdanigheid der dessavrouw.

Snel gebruik makend van de betere stemming der huishoudster, vroeg Bohdarman:

- Koopt u klappers? Ik heb er twintig.

- Hoeveel vraagt u?

- Groot en klein door elkander twee en een halven cent.

- Goed, laat eens zien.

Bohdarman ging naar den weg, deed de klappers in een zak en liet haar man deze het erf opdragen.

De huishoudster zag ze na en betaalde het verlangde, waarop Bohdarman na een afscheidsgroet met haar gewisseld te hebben door haar man gevolgd vertrok.

- Wat moet er nu gedaan? vroeg Diepokarso.

- Wacht ten noorden van de passar. Ik zal zien, mijne vruchten en eieren te verkoopen aan de warong. Als ik ze wat goedkooper geef, zal die ze wel nemen, en hierop liep Bohdarman de passar op.

Diepokarso leidde zijne buffels langs de passar en op den weg naar Kattes, buiten het gedoe en gerij, liet hij ze halt houden onder de schaduw van een paar groote tamarindeboomen. Lang moest hij daar wachten, doch hij verveelde zich niet. Een menigte huiswaarts keerende passargangers, beladen met allerlei waren, die zij ingekocht hadden, verlevendigde den weg. Diepokarso had vele bekenden onder hen, die in het voorbijgaan een paar vriendelijke woorden met hem wisselden en eindelijk kwam ook Bohdarman aangeloopen, met moeite de zware mand torschend, die hare inkoopen bevatte.

- Wat heeft dat lang geduurd, voegde haar man haar toe.

- Wat lang? Ik heb het zoo vlug gedaan als maar kon, en onderwijl plaatste ze de mand op de glinding.

- Het zal warm zijn op den weg. Het is al veel te laat voor de buffels, ze kunnen niet tegen de hitte, mompelde Diepokarso, die nu de dieren aanzette, waarop de logge lichamen zich in beweging stelden en de knarsende, piepende glinding meetrokken.

Langzaam ging het voorwaarts; tweemaal werd halt gehouden aan een kali, waar Diepokarso de dieren met water besproeide om hen te verfrisschen. Hij hield van zijne buffels en waren ze niet zijn grootste, ja eenige rijkdom? Wat zou hij moeten aanvangen zonder zijne karbauwen? Hoe de sawah te beploegen en vanwaar het geld te krijgen, om anderen te koopen, als deze stierven?

Het was laat, toen Kattes bereikt werd. Diepokarso ging door met de glinding naar het erf van den loerah, vergezeld van zijn zoontje, dat hem hielp de buffels uit te spannen en naar huis terug te drijven. Darman had een bos gras en kruiden medegebracht, dat hij den vermoeiden en hongerigen dieren voederde, welke den geheelen ochtend nog niets gegeten hadden. Veel was dit beetje voedsel niet voor de kolossen, maar het

hielp toch iets en straks, als de zonnestralen minder fel zouden zijn, zou de knaap de beesten naar het bosch brengen, naar de beste plekjes, die hem bekend waren en daar zouden ze naar hartelust kunnen eten.

Wakina had gelukkig de rijst reeds gekookt, zoodat allen spoedig hunnen honger konden stillen. Na den maaltijd ontpakte Bohdarman haar mand en uitroepen van bewondering weerklonken uit de opgetogen kindermonden. Eerstens een groot stuk morri, waarvan ze baadjes zou maken voor zich en de beide meisjes, dan een fraaie haarpen voor Sarina en drie, o zoo mooie kabajaknoopjes voor Wakina.

De meisjes waren uitgelaten van blijdschap en tooiden zich dadelijk met hun nieuwen opschik. Wat waren ze gelukkig, die eenvoudige kinderen, met wat koper, blik en glas van enkele centen waarde.

Darman keek teleurgesteld voor zich, zou er niets voor hem zijn? Maar zijne moeder had hem niet vergeten. Uit het stuk morri kwam een fraaie, bonte zakdoek te voorschijn, dien zij voor hem had medegebracht.

Wat was die zakdoek mooi, donkergeel met roode stippen, hoe prachtig! Hij sloeg ze om het hoofd, bond ze om het middel en vroeg zijne zusjes, wat beter stond.

Nadat de kinderen weggeloopen waren om de

ontvangen schatten door hunne kameraadjes te doen bewonderen, ging Diepokarso wat slapen. Hij werd eerst wakker door het leven, dat de karbauwen maakten, toen Darman hen los liet.

Bohdarman was naar de kali geweest om te wasschen en had een bad genomen. Ze was geheel verfrischt.

- Waar is het geld? vroeg Diepokarso. Ik wil de belasting gaan betalen.

- Wacht even, antwoordde ze en haalde van de slaapplaats haar slendang, waarin ze, in een punt het geld geknoopt had.

- Hier is het, en natellend: ‘Negen gulden en acht dubbeltjes. Hoeveel was de belasting nog?

- Negen gulden.

- Kijk dan zijn er nog acht dubbeltjes over, wat veel! En ik heb toch veel gekocht.

- Jawel, maar ik had gerekend op vier gulden de picol en we hebben de rijst verkocht voor vier en een halve gulden.

- O, ja!

- Hoeveel kost die morri?

- Zeven el van vijftien cent de el. Het is goede morri. De haarspeld en de knoopjes met den zakdoek kosten te samen drie dubbeltjes en vijf cent.

- Ik zal doorgaan naar de sawah, zei Diepokarso, terwijl hij de arit omhing. De patjol op schouder, den breeden hoed op het hoofd, begaf hij zich op weg.

De loerah zat in het voorhuis en had juist gedaan, met eten. Hij was naar de koempellan van kapala's aan de assistennan geweest en eerst laat teruggekomen.

Diepokarso liet zijn patjol en hoed buiten en trad op de vriendelijke uitnoodiging van het dorpshoofd het voorhuis binnen. De loerah rekende de belasting met hem af en maakte een praatje. Hij vertelde dat allen morgen aan den nieuwen dam moesten werken, wat Diepokarso reeds wist uit de vertrouwelijke mededeeling van den kebajan, en daarop geheimzinnig zijn stem dempend, sprak de loerah.

- Ik heb vernomen, dat hier misschien een suikerfabriek zal komen.
- Wat? zei Diepokarso verschrikt. ‘Hier een suikerfabriek komen, waarom?
- Men zegt, dat Hollanders vergunning hebben gevraagd aan het Gouvernement.
- Staat u dat dan toe? vroeg Diepokarso verbaasd.
- Of ik het toesta of niet, als het Gouvernement het beveelt, wat dan?

Diepokarso was erg geschrokken, hij vond het verschrikkelijk. Zou daar dan niets tegen te doen zijn? Hij zou er eens met den kebajan en de kameraden over spreken. Ter neergeslagen nam hij afscheid van den loerah, maar deze riep hem terug.

- Denk er om vannacht moet u waken aan de gerdoe.

- Ja, dat is goed, antwoordde Diepokarso en ging door naar zijn sawah.

Dat waken was toch een ergerlijke last. Was het niet genoeg, dat hij zoo ontzettend veel belasting betalen moest? Nu moest hij weder iemand betalen, om voor hem op wacht te gaan.

- Gaat u ook naar de sawah? klonk het eensklaps achter hem.

Het was de kebajan, die met de patjol op schouder op weg was naar zijn rijstveld.

- Ja, u ook?

- Ja, ik ben van ochtend naar de passar geweest.

- Weet u een plaatsvervanger voor mij, ik moet waken vannacht.

- Ik denk wel, hoeveel wil u geven?

- Tot dusverre gaf ik vijftien cent.

- Dat gaat niet meer. De een, die dat deed, is ziek, de ander vraagt nu twee dubbeltjes.

- Wat vreeselijk veel. Op die manier wordt het erger dan de belasting.

- Ja maar dit is geen belasting, meende de kebajan te moeten opmerken. ‘Als u wilt kunt u zelf gaan.

- Hoe zou ik zelf kunnen gaan? Er zijn zooveel bandieten. Wie bewaakt mijn goed?

- Ja, dat is juist.

- Als ik zelf ga waken en dieven nemen mijne buffels mede, wat dan? Geeft het Gouverment mij dan soms mijne karbauwen terug?

- Neen, dat niet.

- Zeker er is politie, maar wanneer komt het voor, dat de politie een gestolen karbauw terug brengt? Werkelijk, zelf te gaan is niet mogelijk, dat zou groote verliezen veroorzaken. Hier is het geld.

Intusschen waren ze door de sawahs geloopen, waar allerwege de lieden aan het werk waren, want bijna ieder was dien ochtend naar de passar geweest. Een paar mannen kwamen naar hen toe, ze schenen iets bijzonders te vertellen te hebben.

- Kameraad kebajan, sprak een hunner, ‘hoe komt dat, de watertoevoer is zoo klein, de sawahs zijn bijna droog.

- Loh! wat is er dan gebeurd? vroeg de kebajan ongerust.

- Ik weet het niet. Misschien door de bandjir van gisteren. Zoo lang mij heugt is zoo iets niet voorgekomen.

- Ja, het moet van die nieuwe werken komen, sprak de ander. ‘Ik weet niet, of er in den oostmoesson water zal zijn, maar het is zeker, we hebben nu van die werken allerlei last.

- Morgen moeten we allen uitkomen om het te verbeteren, heeft de loerah mij gezegd, vertelde Diepokarso.

- Dus moeten we weder werken. We hebben nooit rust.

- Ja, maar het is nu toch werkelijk noodig, vond de kebajan. ‘Als het niet in orde gebracht wordt, zullen de sawahs droog loopen.

- Ja dat is zoo, maar vroeger hadden we daar geen last van.

Diepokarso liep door en aan zijn sawah gekomen, zag hij dat ook daar maar weinig water was. Het werd hoog tijd, dat er verandering kwam, andere zou het gewas mislukken. Door het weinige water viel er bijna niets te doen en na hier en daar iets verbeterd te hebben, ging hij naar den weg terug. Onder een kleinen bendoboom vond hij den kebajan, omringd door een clubje lieden; ze schenen iets zeer gewichtigs te behandelen.

- Kang Diepo! riep de kebajan hem toe. Heeft u het al gehoord?

- Wat dan?

- Er zal hier een suikerfabriek komen.

- Ja, ik heb het gehoord. Wat een ramp!

- Ja, een ramp is het, klonk het uit veler mond.

- Als er een fabriek komt, zullen er veel Hollanders zijn en mandoers, dan heeft onze loerah niets meer te vertellen, meende Diepokarso, waaraan een ander toevoegde:

- Ja, dat is zoo. Ik heb een familielid, dat dicht bij een suikerfabriek woont, maar daar

worden de lieden erg lastig gevallen door de fabriek. Hun loerah doet alles, wat de groote mijnheer van de fabriek beveelt.

- Het zal wanorde geven, verzekerde de kebajan. ‘Er zullen Chineezen komen en veel geboefte. Hollandsche opzichters en mandoers zullen tusschen de dessa komen wonen. Het zal een ongeregelde toestand worden, en bij de laatste woorden keek de kebajan veelbeteekenend een paar lieden aan, die mooie jonge vrouwen hadden.

- Maar, vroeg er een, hoe kan hier een suikerfabriek komen, als wij het niet willen.

- Het schijnt, dat het Gouvernement vergunning geeft, meende de kebajan.

- Ja dat schijnt zoo, maar men zegt, dat een suikerfabriek op de sawahs van dessabewoners plant. Als ik mijn sawah niet wil geven, zoo opperde Diepokarso, ‘wat dan?

De kebajan moest erkennen, dit niet te weten. ‘Maar, voerde hij aan, ‘waar een suikerfabriek gebouwd wordt, worden ook altijd vele sawahs met riet beplant.

- Natuurlijk, vond Setrokromo, een jonge man, pas getrouwd, maar die in de kotta school gegaan had en nu om zijne meerdere kennis niettegenstaande zijn jeugd in aanzien stond bij zijne dessagenooten. ‘De Hollanders van suikerfabrieken zijn met de Pri-jaji's zóó, en dit zeggend haakte hij zijne wijsvingers in elkander om aan

te duiden dat de inlandsche Hoofden met den beheerder van een suikerfabriek onder één hoedje speelden.

- Er zal nog ongeluk van komen, zuchtte Diepokarso.

- Ja, dat is zeker, sprak een oude man, die ontzien en geacht werd door ieder in de dessa. ‘Ik zou willen dat we allemaal naar de woning van mas loerah gingen en mas loerah vragen om hulp te verzoeken aan mijnheer den assistent van Soember Riengien. Hij moet zeggen, dat alle lieden soesah krijgen, als hier een suikerfabriek komt.

Dit voorstel vond instemming en men begaf zich naar de dessa. De anderen, die op de sawah werkten en daarmede successievelijk gereed gekomen waren, sloten zich bij hen aan.

Voor de woning van den loerah werd stil gehouden en hurkte men neder. Na kort beraad werden de kebajan met Diepokarso, Setrokromo en de oude man, Pahbedor genaamd, afgevaardigd om bij den loerah het woord te doen.

De loerah keek vreemd op van het bezoek, doch vermijdend zijne nieuwsgierigheid te verraden, noodigde hij het viertal binnen.

Er werden strootjes aangestoken en eerst nadat de kebajan eenige opmerkingen met het dorpshoofd gewisseld had naar aanleiding van het weinige water op de sawahs, kwam hij op de zaak en vroeg:

- Mas loerah, is het waar, dat men hier een suikerfabriek wil vestigen?

- Ik weet het niet. Mijnheer de assistent sprak daar over.

- Maar de menschen hebben de zaak besproken en wilden u nu vragen, of u zeggen wilt aan mijnheer den assistent, dat niemand dat verkiest. Geen van allen.

- Wat is dat nu, kameraad! viel de loerah boos uit. 'Hoe komt u zoo te spreken? Weet u niet, dat ik slechts dessahoofd ben? Als ik zoo brutaal zou zijn om zooiets te zeggen, zou ik een standje krijgen van ik weet niet hoe.

- Ja mas, u heeft gelijk, stemde Pahbedor toe, maar mijn jongere broeder[1] hier verlangt niet, dat u zoo zou spreken tegen den assistent, u moet slechts verzoeken en melden, dat de lieden hier gezamenlijk den steun verzoeken van mijnheer den assistent, opdat het niet doorgaat, dat hier een suikerfabriek gebouwd wordt.

- Pàh[2], hoe kan dat? Als het Gouvernement vergunning wil geven, vraagt het niet aan den assistent, of de kleine man wel wil. Hoe zou dat kunnen, we zijn maar geringe lieden.

- Ja dat is zoo, viel Setrokromo in, 'maar als niemand zijn sawah wil verhuren, al is er dan een fabriek, wat wil die dan doen?

1) Symbolisch gesproken.
2) Vadertje.

- Ik weet het niet, moest de loerah erkennen, ‘maar, voegde hij eraan toe, ‘overal waar suikerfabrieken zijn, verhuren de menschen hunne sawahs.

- U heeft gelijk, stemde Pahbedor toe, ‘maar hoe komt het, dat de lieden hunne sawahs verhuren?

- Ik weet het niet.

- Verhuren ze uit vrije wil of omdat ze bang zijn?

- Juist Pàh, viel Diepokarso in, ‘als er een fabriek is, hebben de menschen geen eigen wil meer. Degene, die beveelt, is alleen de Hollander van de fabriek.

- Zeker, zelfs de Hoofden doen gewillig wat de Hollander verlangt, sprak Setrokromo met eene onbedachtzaamheid, die misschien oorzaak vond in zijn jeugdig bloed, maar hem den een of anderen keer leelijk zou opbreken.

- Veel geld, veel hulp, sprak de oude Pahbedor veelbeteekenend.

- Ja Pàh, dat is juist, stemden de anderen eerbiedig toe.

- En als er een fabriek komt, zal het hier wanordelijk worden, waarschuwde de kebajan. ‘Hollanders in de dessa geeft ongeluk.

- Ja, en al die mandoers met hun mooie kleeren verleiden de vrouwen, dat is zoo hun gewoonte, voegde Pahbedor daaraan toe, waarop

Diepokarso zuchtend antwoordde: ‘Ja, er zal soesah komen, en daarbij dacht hij aan zijne beide dochtertjes, dat zulke mooie meisjes beloofden te worden.

- Ja, dat is alles waar, erkende nu ook de loerah, ‘maar ik ben niet naar mijne meening gevraagd. Het Gouvernement beveelt.

- Werkelijk mas, het zal erg onveilig worden, waarschuwde de kebajan zijn chef, met wien hij de misdrijfzaken moest onderzoeken. ‘Er zullen veel bandieten komen, diefstallen zullen overvloedig zijn.

- Er zal soesah komen, bevestigde Pahbedor.

Eigenlijk zag ook de loerah met vrees de oprichting van de fabriek tegemoet. Nu was hij baas in zijn dessa en had daar niemand naast of boven zich, maar als er een fabriek kwam, zou het met zijne vrijheid gedaan zijn. Mandoers en Hollanders zouden doen, wat hun goeddacht, alsof geen dessahoofd bestond en als hij niet in alles zich naar de wenschen van den administrateur van de fabriek gedroeg, zou deze hem het leven lastig maken en zich bij de Hoofden over hem beklagen. Van bijna oppermachtig ambtenaar in de dessa zou hij een onderhoorige worden van een Hollander; voorwaar geen aangenaam vooruitzicht.

- Maar wat kan ik daartegen doen? vroeg hij bijna verdrietig.

Ja, dat wisten de anderen ook niet. Zij hadden gemeend, dat, als de loerah aan den assistent-wedono namens allen mededeelde dat de bevolking van Kattes geen suikerfabriek verlangde, dat dan het onderdistrikthoofd dit aan den controleur zou rapporteeren en de fabriek niet zou komen. Nu de loerah vertelde, dat zulks niet ging en de bevolking niet gevraagd werd of zij wilde, maar het Gouvernement eenvoudig een bevel gaf, nu begrepen ze ook niet, op welke wijze ze het gevaar zouden kunnen afwenden.

Eindelijk sprak Pahbedor:

- Kijk, mas loerah, mijnheer de assistent is wel pri-jajie maar hij is toch ook Javaan. Als u tot hem gaat en zegt, dat zijne onderdanen zijne hulp vragen, opdat die fabriek hier niet opgericht wordt; als u vertelt, dat al de menschen van hier, veel soesah zullen krijgen en dat het wanordelijkheden van allerlei aard zal geven in de dessa, dan kan mijnheer de assistent dit aan den controleur melden.

- Jawel Pàh, maar als mijnheer de assistent boos wordt? opperde de loerah. ‘Ik ben daar bang voor.

- Toch niet, wat zou dat voor een Hoofd zijn, dat niet eens zijn eigen lieden wil helpen tegen een Hollander? Als hij zoo is, is hij geen Javaan, sprak Pahbedor minachtend.

- Ja, goed dan. Ik zal het probeeren, beloofde de loerah zich ten laatste gewonnen gevend.

Slechts ten deele bevredigd, nam het viertal afscheid en deelde den buiten wachtenden den weinig bemoedigenden afloop mede.

Ter neergeslagen begaf men zich naar huis, vervuld met kommer over de toekomst, die niets goeds voorspelde.

Tehuis gekomen deelde Diepokarso zijn vrouw het groote nieuws mede, ook zij verschrok hevig en voorzag groote moeielijkheden van de verandering, die hen wachtte. Als moeder vooral zag ze met zorg de komst van al die brutale mannen tegemoet, die het rustige leven zouden verstoren in de dessa, waar men gewoonlijk zoo vertrouwlijk met elkander omging als waren allen leden van ééne groote familie.

Na het avondeten zeide Diepokarso.

- Toen ik vanmiddag bij den loerah was, heb ik order gekregen, om te waken.
- Heb je al een plaatsvervanger betaald?
- Al, maar het was duur, twee dubbeltjes.
- Wat veel!
- Ja, het is te erg. Hoeveel belasting moet ik niet reeds betalen en dan nog zooveel geld te te moeten geven voor dat waken.
- Het zal niet gaan daarvoor te blijven betalen nu er zooveel beschadigd is aan de sawah die dagen, toen je in heerendienst werkte. Er zal weinig geoogst worden.
- Wat dan, als ik niet betaal? Kan ik soms

zelf gaan? Als ik waak in de gerdoe, wie bewaakt dan dit huis, de buffels en al het andere? vroeg Diepokarso bitter.

- Ja, ik ben maar eene vrouw, voor mij is, niemand bevreesd.

- Er zijn zooveel roovers. Wat als er dieven in de woning komen?

- O, ik zou zoo bang zijn alleen, erkende Bohdarman, met schrik denkend aan de mogelijkheid, dat ze 's nachts wakker zou worden en dan een paar met groote messen gewapende bandieten voor zich zou zien.

- Het gaat niet, dat ik zelf ga waken. Als een van de buffels door dieven werd meegenomen, wat zou ik dan niet een schade hebben? sprak Diepokarso ontstemd.

Zijne vrouw moest dit toegeven. Er bleef niets anders over, ze zouden een plaatsvervanger moeten blijven betalen, telkens als Diepokarso bevel kreeg om te waken, iedere vijf dagen, ook al konden ze het geld niet missen en zou hunne kleeding daartoe verpand moeten worden; geen andere keuze werd hun gelaten.

Vijfde hoofdstuk.

Reeds vroeg in den ochtend waren de inwoners van Kattes bij den dam present, waar kort daarop de kontingenten der andere dessa's kwamen en ook de mantri verscheen onder wiens leiding het werk zou worden uitgevoerd.

Op diens bevel kapten een gedeelte der mannen bamboe en werden daarvan gedèks gevlochten, die aangebracht moesten op de plaatsen, waar de dam zwaar geleden had.

Toen dit alles gedaan was, beval de mantri, de ruimte achter de gedèks met kalisteenen op te vullen, opdat een massieve massa gevormd zou worden met voldoend weerstandsvermogen.

De mannen legden sèwèhs en buikbanden af, stroopten de korte broekspijpen zoo hoog mogelijk op en begaven zich te water. Scherpe steentjes bedekten den ongelijken bodem en langzaam gingen

ze voort. Voelde hun voet een steen, dan bukten ze zich, werkten hem met de handen los en droegen hem naar den dam, waar ze hem binnen de gedèks wierpen.

Zoo werkten ze uren lang voort, af en toe het aangezicht met een handvol water afkoelend, wanneer het bloed hun te veel naar het hoofd steeg, doordat zij met de voeten aanhoudend in het koele water waren, terwijl de felle zonnestralen hun den rug blakerden.

Op het middaguur hielden ze rust en deden hun maaltijd met de rijst en toespijs, die hunne vrouwen of kinderen hen kwamen brengen, om daarop weder hun arbeid te hervatten.

Eindelijk, toen de zon lager stond en het vee reeds lang was losgelaten, kwam de dam gereed en de mantri, die haast scheen te hebben om weg te komen, vond het voor heden genoeg en liet de mannen heengaan, doch met uitdrukkelijk bevel aan de lieden van Kattes, die de vorige dagen, toen de andere dessa's hunne kanalen hadden hersteld, niet opgekomen waren, om den volgenden morgen vroeg aanwezig te zijn, want aan hun kanaal viel heel wat te doen.

Den anderen dag op het werk viel het Diepokarso op, dat de mantri er zoo slaperig en afgemat uitzag. Hij sprak hierover met Setrokromo, die naast hem stond te werken, waarop de jonge man spottend antwoordde:

- Het schijnt dat hij vannacht in het danshuis geslapen heeft, ik heb gehoord dat hij den vorigen nacht daar ook geweest is.

De nabijzijnden, die deze opmerking verstaan hadden, lachten om het gezegde en keken ter sluiks naar den lusteloozen mantri, die een eind verder op een grooten steen zat.

- Zijn er aardige dansmeisjes tegenwoordig? vroeg er een.

- Er zijn tegenwoordig mooie, verzekerde Setrokromo. 'Die Kenès heet, jongen die is zoo mooi!

- Kijk dat, sprak Diepokarso glimlachend, 'die is pas getrouwd en weet waar de mooiste dansmeisjes zijn.

- Dat ik getrouwd hen, is al vijf maanden geleden, voerde Setrokromo kwasi ernstig tot zijn verdediging aan, waarop de oude Pahbedor, die het gesprek gehoord had, typisch opmerkte:

- Kijk nu, ik ben al dertig jaar geleden getrouwd en ik ga niet eens naar de dansmeisjes, welk gezegde heel wat vroolijkheid verwekte en aanleiding gaf tot menige zinspeling met stil gelach ontvangen.

Nadat de voorraad grappen was uitgeput, riep Setrokromo:

- Bejong, wat ben ik moe! Tegenwoordig moeten we alle dagen werken, het Gouvernement denkt zeker, dat vermoeidheid voedsel is.

- Nu de betaling is mooi, spotte Diepokarso. ‘Zooveel kemirinoten als je maar hebben wilt.

- Ja, als men ze zelf in het bosch gaat zoeken, voegde de kebajan daaraan toe, waarop Setrokromo, die niet gemakkelijk kamp gaf, volgen liet:

- Kameraad kebajan, hoe kan ik eene dergelijke royale betaling innen als ik alle dagen moet werken voor het Gouvernement?

Allen lachten. Die Setrokromo was toch onbetaalbaar, als hij er bij was, had men altijd pret. Het was anders een onaangenaam werk; op een rij achter elkander staande in het kanaal met de voeten in het water, moesten ze het aangeslibde vuile zand, dat vol modder zat, met de patjol opscheppen en aan weerszijden op den rand werpen, waar de natte modder onder den invloed der gloeiend heete zonnestralen een onaangename geur verspreidde.

- Wat een stank! vond Diepokarso, wat de kebajan beaamde, maar daarop volgen liet:

- Dit werk is zeker onaangenaam, maar het is ten minste voor onze eigene sawahs, doch waar mijn broeder woont, is allen lieden in het begin van den westmoesson bevolen om te werken aan verafgelegen dammen en waterleidingen. Mijn broeder is vier dagen achtereen van huis geweest. Men zeide, dat het een noodzakelijk werk was, dat af moest, voordat de felle regens doorzetten.

Toen de menschen in de dessa terugkwamen, vonden ze groote verwoesting aangericht in hunne kweekbedden. Door gebrek aan toezicht waren deze bijna geheel vernield.

- Dat was erg, en was dat werk niet in hun eigen voordeel?

- Neen, in het geheel niet. Het ergste is, dat daar maar kort water is, zoodat veel kans bestaat, dat de oogst nu mislukken zal. De opnieuw gemaakte kweekbedden zijn te laat, er zal hongersnood komen, de menschen zijn daar arm.

- Waarom maakt het Gouvernement niet overal suikerfabrieken, dan huren die de bouwgronden en hebben de menschen immers niet noodig aan hunne sawahs te werken? Het Gouvernement kan ze dan alle dagen bevelen, aan wegen enz. te gaan arbeiden, merkte Setrokromo leukweg op.

- Kijk, en waarvan zou je dan eten? vroeg Pahbedor glimlachend.

- O, als men voor het Gouvernement werkt, dan behoeft men niet te eten, vraag het maar aan den controleur, luidde het sarcastische antwoord.

Toen de vroolijkheid over dit gezegde bedaard was, ging Setrokromo, die niet goed kon zwijgen, voort:

- Het is veel aangenamer dwangarbeider te zijn, dan dessaman. Dessalieden moeten voortdurend werken voor het Gouvernement en krijgen niets daarvoor, terwijl dwangarbeiders weinig te doen

hebben, hoofdzakelijk luieren en lekker eten krijgen.

- Hoe weet jij dat? Heb je die kost soms geproefd? spotte zekere Kromo, terwijl hij met een stuk bamboe een groote kluit klei van zijn patjol schraapte.

- Ik niet, maar mijnheer de Resident proeft het.

Een ongeloovig glimlachen was het eenige antwoord op dit gezegde, maar Setrokomo vervolgde:

- Werkelijk, mijne vrouw heeft een neef, die oppasser is geweest bij den Resident. Hij moest alle dagen een bordje met rijst voor de dwangarbeiders bestemd, bij den Resident brengen.

- Dus de Resident is de etenskameraad van de dwangarbeiders? merkte Pahbedor op.

- Zeker, stemde Setrokromo toe.

- Maar, vroeg de kebajan, ‘wie weet nu of die rijst, welke de Resident te proeven krijgt wel dezelfde is, als die welke aan de dwangarbeiders gegeven wordt?

- Dat zal wel niet zoo zijn, meende Pahbedor. ‘Het is immers een Chinees, die het levert?

Diepokarso meende ook, dat een Chinees het wel zoo zou weten te regelen, dat hij met het voedsel voor de gevangenis kon knoeien, zonder dat de Resident dit bemerkte aan het bordjevol, dat hem ter keuring werd gegeven.

De kebajan vond dit ook, doch vervolgde: ‘De regeling is toch goed. Als het Gouvernement zoo waakte voor ons als voor de dwangarbeiders,

dan hadden we ten minste niet heelemaal voor niets te werken.

- Waarom laat het Gouvernement al het werk, zooals ook dit, niet door dwangarbeiders doen? Nu zijn ze een schadepost. Lekker eten en weinig werken. Als ze de wegen en al het andere moesten maken, dan konden de dessalieden aan hunne sawahs blijven, meende Diepokarso.

- Dan zouden er ook geen dieven meer zijn, verzekerde de kebajan. ‘Nu is het een lekker leventje in de gevangenis.

- Dan pakt misschien de politie ook alle dieven, spotte Setrokromo.

De anderen hadden moeite zich in te houden om door hun lachen den kebajan niet te krenken, op wien, als medelid van het dessabestuur, dit gezegde gemunt was. Toch hadden allen in stilte veel plezier over de zet van den jongen man, want immers het was van algemeene bekendheid, dat de eigenlijke roovers nooit gepakt werden.

Intusschen was het uitdiepen, begonnen bij de sawahs, den dam genaderd. Hier waren verschillende gaten geslagen in de wanden van het kanaal, welks bodem op deze plaats hooger lag dan de omgeving. De mantri beval dit eerst te voorzien.

Bamboe paaltjes werden in de doorbraken geslagen en daarna werd zooveel onkruid verzameld, als in de omgeving te vinden was om daarmede de gaten te dichten. Toen het water daar-

door was opgestopt, moest alles met aarde bijgevuld en flink aangestampt, want anders zouden de herstellingen het niet lang houden.

In den omtrek was de bodem echter rotsachtig, waarom kleine bamboe mandjes gevlochten werden en toen werd daarmede de op eenigen afstand aanwezige aarde aangedragen.

Vlug vorderde het werk op deze wijze niet, want niet alleen vereischte het vlechten der mandjes veel tijd, maar ook toen ze geregeld aarde aandroegen en zonder oponthoud heen en weder liepen, bracht het beetje aarde, dat ieder uitstortte, al zeer weinig bij tot vulling van de groote gaten. Door onvermoeid werken kregen ze het evenwel zoover, dat eindelijk tegen donker alles gereed was.

De mantri scheen weder haast te hebben en vertrok, terwijl de lieden nog bezig waren zich in de kali te reinigen en te verfrisschen na dien langen dag van zwaar werken.

Gezamenlijk gingen de mannen huiswaarts, langzaam, weinig sprekend; ze waren moede en hongerig. Morgen zouden ze vroegtijdig naar de sawah moeten, want thans was er veel water en nu diende alles voorzien, daar anders bij bandjir groote schade zou worden aangericht.

Werkelijk vonden ze den volgenden dag op de rijstvelden heel wat te doen en eerst tegen het middaguur kwam Diepokarso tehuis.

Na den maaltijd sliep hij een uurtje en wandelde toen langzaam den weg op om een praatje te gaan maken bij Wongsokromo, den kebajan.

Het erf van den loerah voorbij komende, zag hij dezen voor zijne woning staan. De loerah merkte hem op en wenkte.

Diepokarso naderde en wilde nederhurken, maar de loerah noodigde hem binnen in het voorhuis.

- Ik ben vanochtend te Soember Riengien geweest aan de woning van mijnheer den assistent. Kameraad, wat heb ik daar een standje gehad!

- Waarvoor? vroeg Diepokarso.

- Omdat ik gesproken heb van die suikerfabriek.

- Wat zei mijnheer?

- Hij sprak veel. Hij zeide, dat een suikerfabriek veel voordeel gaf aan de bevolking. Veel geld zou er komen, al het werk werd kontant betaald.

- Maar als ze een fabriek maken willen, waarom wordt die juist hier gebouwd? Zijn dan hier alleen sawahs?

- Dat niet, maar volgens mijnheer den assistent kon hier vroeger geen fabriek komen, omdat er geen water was in den Oostmoesson, maar nu de bevloeiingswerken gemaakt zijn, nu gaat het.

- Dus die werken zijn de oorzaak, dat hier een fabriek komt?

- Zoo is het. Als die werken niet gemaakt waren, zou hier geen fabriek kunnen zijn.

Diepokarso bleef verslagen zitten. Niet genoeg dus, dat ze voor die werken dagenlang hadden moeten arbeiden zonder vergoeding en allen daardoor schade geleden hadden aan hun vorigen oogst, maar nu werden die nog de oorzaak van al het ongeluk, dat hun wachtte door de oprichting van die suikerfabriek. In stilte verwenschte hij die bevloeiingswerken, waarvan de controleur zooveel voordeel had voorgespiegeld en het gesprek met den loerah vervolgend, zei hij met overtuiging:

- Als dat zoo is, dan brengen bevloeiingswerken ongeluk.

- Ja, dat is juist, moest de loerah erkennen. ‘Maar mijnheer de controleur moet gezegd hebben, dat een fabriek veel voordeel gaf. Voortaan zou er geen soesah zijn met betalen van de landrente, want de fabriek betaalt voor den grond.

- Ja, als ik mijn sawah verhuur, maar als ik dat niet doe?

- O, dan natuurlijk niet. Maar volgens mijnheer den assistent was het voordeeliger om te verhuren, omdat als men zelf rijst plant, men de kans loopt van misoogst, terwijl als men de sawah verhuurt, men van zijn geld zeker is.

- Maar als een fabriek zooveel voordeel geeft, hoe komt het dan, dat de menschen, waar een suikerfabriek is, maar zelden een buffel bezitten? En als de winst hetzelfde is of men verhuurt of zelf beplant, waarom zijn dan die lieden genood-

zaakt als daglooners te gaan werken aan de fabriek?

Ja, dat wist de loerah ook niet te verklaren.

- Ik weet niet of het waar is, sprak hij, ‘maar de menschen zeggen, dat de assistent geld gekregen heeft van de Hollanders, die de fabriek willen bouwen.

- Als een pri-jaji zijn eigen lieden niet wil helpen, moet er zoo iets zijn, meende Diepokarso, waarin de loerah hem gelijk gaf. ‘Maar, ging Diepokarso voort, ‘zal de assistent nu rapporteeren aan den controleur, dat de menschen hier geen fabriek willen?

- O neen, ik kreeg bijna een standje. Mijnheer de assistent zei, dat het Gouvernement de oprichting van een suikerfabriek gaarne zag, omdat dan de kosten van het bevloeiingswerk vergoed werden.

- Hoe dan?

- Dat weet ik niet. Als er lieden zijn, die willen klagen, dan moeten ze maar naar mijnheer den controleur in de stad gaan, zei mijnheer de assistent, hij wil het niet behandelen, omdat, zegt hij, de bevolking voordeel heeft van een suikerfabriek. Hij zegt, dat als de kleine man dan geld noodig heeft om landrente of wat anders te betalen, de menschen kunnen gaan werken aan de fabriek.

- Ja, als ze dat willen. Daglooner zijn, zooals lieden op de ondernemingen, sprak Diepokarso

minachtend, en scherp vervolgde hij: ‘Ik denk, dat de assistent het grootste voordeel zal hebben, als hier een suikerfabriek komt.

De loerah mompelde een onverstaanbaar antwoord. Hij vond het zeer onvoorzichtig, zich over machtige personen in dergelijken zin te uiten. Ook had hij veel gehoord, dat hem eenigszins met de komende verandering verzoende, doch dat achtte hij verstandiger voor zich te houden. Men had hem namelijk verteld, dat de Hollanders op een suikerfabriek altijd zeer royaal waren tegenover loerahs. Hij zou dus zeker ook veel geld ten geschenke krijgen en daarom kon het hem nu minder schelen als er een fabriek kwam. Hij had al een mooi paard gezien, dat de pandhuispachter te koop had en dat hij op maandelijksche afbetalingen kon koopen.

De tijding der mislukking van het pogen van den loerah bij den assistent-wedono verspreidde zich snel door de dessa en de lieden zagen in, dat daarmede de kans verkeken was om met eenige vrucht het dreigend gevaar af te wenden. Het Gouvernement beval hun een fabriek toe te laten in hunne dessa en wat bleef hun anders over dan zwijgend zich te onderwerpen, zooals zij bij alles moesten doen. Doch niet zonder verbittering te verwekken en bij iedere nieuwe onbillijkheid, waarvan zij het slachtoffer werden, zou deze wrok nieuw voedsel krijgen om lang-

zamerhand den grondslag te vormen eener haat, die, als zij eenmaal onverwachts tot uitbarsting komt, op schrikkelijke wijze zal doen gevoelen, dat men niet ongestraft een volk jarenlang vertrapt en mishandelt.

Eenige weken verliepen zonder dat in Kattes iets naders bekend werd omtrent de oprichting der suikerfabriek, tot op een morgen een wagen met Hollanders kwam en voor de woning van den loerah stil hield. Ze stapten uit en vertrokken een oogenblik later naar den dam in de kali vergezeld van den loerah.

Het was een gewichtige gebeurtenis voor de stille dessa en alle bewoners liepen uit, om naar den wagen te gaan zien, die voor het huis van den loerah stond. Schuchter keken ze naar de paarden, den wagen en den koetsier, zonder dichtbij te durven komen en geheimzinnig deelden ze elkander hunne opmerkingen mede.

Dat waren zeker Hollanders voor die suikerfabriek, wat zouden die komen doen?

Men giste, de een dit, de ander dat, maar algemeen was men het eens, dat ze een onderzoek kwamen instellen in verband met de nieuwe fabriek.

Ze wachtten, maar de Hollanders kwamen niet en langzamerhand ging ieder weder aan zijn werk, de mannen in den boomgaard of aan herstellin-

gen van huis of pagger, de vrouwen aan het middagmaal, alleen de kinderen bleven, totdat het etenstijd werd, toen liepen ook zij snel naar huis om zich te goed te doen aan rijst met visch en sambal.[1)]

Laat op den middag kwamen de Hollanders terug en even daarna werd Diepokarso bij den loerah ontboden. Ongerust over hetgeen hem te wachten stond, begaf hij zich naar de woning van het dessahoofd.

Daar zaten terzijde op het erf onder de schaduw van een bamboestoel Pahbedor en de kebajan. Diepokarso voegde zich bij hen en vernam, dat de Hollanders eten en drinken uit den wagen hadden laten halen en bezig waren daarmede hun maaltijd te doen.

Waarvoor ze geroepen waren, wisten ook Pahbedor en de kebajan niet, de loerah hadden ze nog niet gezien, die bleef zeker, zooals een goed gastheer betaamt, bij zijne gasten om hunne wenschen te vernemen.

Nadat ze een wijle gewacht hadden, traden de Hollanders naar buiten, gevolgd door den loerah. Op de latar bleven ze staan, waarop de loerah nederhurkte en het wachtende drietal riep.

Diep gebogen kwamen ze nader en hurkten. Ze waren niet op hun gemak in tegenwoordigheid

1) Toespijs.

van een paar dier Hollanders, over wier woestheid en dronkenschap ze zooveel gehoord hadden.

De kleinste Hollander met donker uiterlijk en blijkbaar onder de anderen staande, vroeg hun in goed Javaansch:

- Kijk, deze mijnheer wil een suikerfabriek hier bouwen. Voortaan zult gijlieden veel voordeel hebben. Daareven is de plaats voor de fabriek uitgezocht, volgens den loerah behooren die sawahs ulieden toe. Is het niet loerah?

- Jawel mijnheer, buiten die andere sawahs, antwoordde deze onderdanig en zich tot zijne lieden wendende, vervolgde hij: ‘U heeft allen veel geluk, waar de fabriek gebouwd zal worden zijn juist uwe sawahs. De sawah van Pahbedor, de sawah van den kebajan en van de sawah van Diepokarso maar weinig, ongeveer drie roe in het vierkant.

- Willen ze die dan koopen? vroeg de kebajan verlegen.

- Ja, en ze willen, zeggen ze, veel betalen.

- Hoeveel?

- Hoeveel wilt u geven? vroeg de loerah aan de Hollanders.

Beiden overlegden een oogenblik, toen sprak de kleine:

- Twee gulden de roe in het vierkant.

- Hoort u dat, sprak de loerah, ‘de roe twee gulden. Is dat niet veel?

- Ik weet niet of het veel is of niet, maar ik wil mijn sawah zelf gebruiken, verklaarde Diepokarso.

- Och wat! riep de Hollander uit. ‘Van je sawah worden maar drie roe in het vierkant gevraagd. Hoeveel oppervlakte is dat maar? En voor dat stukje krijg je achttien gulden. Is dat soms niet veel, zooveel geld?

- Ja, u heeft gelijk, maar mijn sawah verkoop ik niet.

De loerah keek de Hollanders eens aan, hoe ze dit buitengewone optreden van een dessaman wel vonden. Die Diepokarso was toch een echte durfal.

De Hollanders spraken even te samen, waarop de donkere den loerah zeide:

- Kijk, het is reeds laat, het zal donker zijn als we te Soember Riengien komen. Praat jij maar eens met de lieden. Jij weet wel dat het voordeelig is als er een suikerfabriek komt.

En terwijl de loerah onderdanig zijn medewerking toezegde en hen diepgebogen volgde, begaven de Hollanders zich naar den wagen. Onder het instappen keerde degene, die het woord gevoerd had, zich nog even om en zeide met zekeren nadruk:

- Ik zal straks nog even bij den assistent-wedono aangaan.

De paarden vlogen vooruit en in korten tijd

was de wagen de dessa uit en aan het oog onttrokken.

Toen het drietal zag op welken goeden voet de loerah met zijne vreemde gasten reeds scheen te staan, hadden ze elkander veelbeteekenend aangekeken en Pahbedor had zelfs gemompeld:

- Mas loerah stemt al geheel in met de Hollanders.

Waarop Diepokarso minachtend volgen liet:

- Hij is reeds geheel de knecht van de Hollanders, naar het schijnt.

De loerah naderde weder, gemoedelijk hurkte hij bij hen neder en sprak overredend:

- Kameraad Diepokarso, waarom is u toch zoo? Hoeveel is nu drie roe en is achtien gulden niet veel?

- U heeft gelijk, maar als ik toestem, komt de fabriek en zal er veel soesah komen.

- Och neen. Overal waar fabrieken zijn, hebben de menschen overvloed van geld.

- Of u gelijk heeft of niet, weet ik niet, merkte Pahbedor op, ‘maar mijn sawah verkoop ik niet. Wat moet ik beplanten, waar moet ik van leven, als ik mijn sawah kwijt ben, ik heb geen kinderen?

De loerah keek verbluft op. Dat Diepokarso tegenstand zou bieden had hij verwacht, die had altijd zooiets, maar dat die oude Pahbedor weigerde, daar begreep hij niets van.

- Maar Pàh, sprak hij vriendelijk, ‘denk toch eens twee gulden de roe, hoeveel wordt dat niet? Hoeveel roe is die sawah van u ongeveer?

Dat weet ik niet, klonk het onverschillig.

De loerah werd kwaad over deze onverwachte tegenwerking, maar voor den ouden Pahbedor had hij te veel eerbied en daarom ging hij bedaard voort:

- Het zal wel ruim duizend gulden worden.

De nadruk leggend op dit bedrag, keek hij Pahbedor triomphantelijk aan. Wie zou nu ooit zulk een prachtig bod weigeren? Pahbedor echter bleef kalm zitten en zeide slechts:

- Neen mas, ik verkoop niet.

Dat was den loerah te sterk. Diepokarso moest ze opgestookt hebben, maar die zou hij wel klein krijgen en dan gaven de kebajan en Pahbedor ook wel toe.

Eenigszins koel stond hij op en sprak kortaf:

- Ja, het is goed. Kebajan u komt straks hier, daarna trad hij zijne woning binnen.

De drie lieden stonden op en vertrokken. Op den weg, buiten gehoor, sprak de kebajan op een toon, die duidelijk zijn angst verraadde:

- Het schijnt dat mas loerah geraakt is. Hij zal me straks een standje maken. Hoe moet dat?

- Ik weet het niet, maar ik wil niet, sprak Diepokarso vastbesloten.

- Als u uw sawah verkoopt, dan blijft u

alleen uw deel in de gemeenschappelijke gronden over, is dat soms genoeg om van te leven? vroeg Pahbedor den kebajan en toen deze den ouden man moest toegeven, dat zulks niet het geval was, want zijn aandeel in de communale gronden bedroeg maar één bouw, toen vervolgde Pahbedor:

- Het geld, dat zij geven willen, is misschien voldoende, maar wat moet men met geld doen? Hoeveel maanden reikt dat? Als het later verbruikt is, wat dan?

De oude man had gelijk, moest de kebajan zichzelf bekennen. Geld was altijd spoedig op. Hij wilde daarom ook liever niet verkoopen, maar als de loerah hem daartoe sterk aanzette, wat dan?

Intusschen was hij aan zijn woning gekomen en nam afscheid van de beide anderen, die zich eveneens huiswaarts begaven.

Diepokarso vertelde na het avondmaal aan zijne vrouw wat bij den loerah was voorgevallen. Bohdarman kon hem echter geen gelijk geven. Wat was nu drie roe in het vierkant en achttien gulden zouden ze zoo goed kunnen gebruiken, vooral nu de oogst zooveel geleden had.

Diepokarso antwoordde niet, hij stak een strootje op, strekte zich uit op de rustbank en zoo liggend op den rug, rookte hij zwijgend voort.

Bohdarman zeide hem niets meer, maar wees de meisjes terecht, die haar hielpen met naaien van de baadjes, om dat ook te leeren.

Darman zat in een hoek met zijn arit bamboe te snijden, hij maakte een kooitje. Als dat gereed was, wilde hij een koetoet[1)] zien te vangen en als dit dan eens een zeer goede was, die beter dan anderen zijn: ‘Horrrtekok! Horrrtekok! kok! kok! kok! deed hooren, dan zou men hem daar veel, o zoo veel geld voor bieden. Zoo liet hij zijne gedachten den vrijen loop en bouwde zich allerlei luchtkasteelen, terwijl hij stil voortwerkte.

's Avonds, nadat men ter ruste was en Diepokarso juist zou inslapen, zeide zijne vrouw hem iets. Half ingedommeld, verstond hij haar niet goed en vroeg wat ze zeide, waarop Bohdarman herhaalde:

- Wat die sawah betreft, dat moest je eigenlijk toestaan.

- Neen, ik niet. Als hier een suikerfabriek komt, zal dat ongeluk brengen.

- Alsof die fabriek niet zou komen, wanneer je die paar roe niet geeft? Dat denk je maar.

- Zoo! en Pahbedor en de kebajan geven hun sawah ook niet. Als niemand zijn grond geeft, waar moet de fabriek dan gebouwd?

- Och wat! Denk je dat de Hollanders daar genoegen mede nemen, onzin. Kleine lieden durven zich te verzetten tegen Hollanders!

1) Kleine duifsoort.

- Waarom niet? Heb ik soms gestolen? Ben ik een bandiet? Ik heb geen misdaad begaan. Mijn sawah hoort van mij, wanneer ik die niet verkoopen wil, waarom zou dat niet mogen?

- Och wat een praats! Ze zullen je wel klein krijgen. Rijke Hollanders en onze Hoofden kunnen het altijd best met elkander vinden.

- Zwijg toch, ik ben moe, ik wil slapen, en kwaad keerde Diepokarso zich om.

Zijne vrouw zou echter gelijk krijgen. Den volgenden morgen toen Diepokarso van zijn sawah terugkeerde, waar hij onkruid gewied had, zag hij verscheidene paarden bij het huis van den loerah. Naderkomend herkende hij den loerah van Soember Riengien, die bij de paarden stond, welke met den teugel aan de pagger waren gebonden; de assistent van Soember Riengien was er zeker. Diepokarso hurkte voor het dessahoofd neder en vroeg:

- Mas loerah, is mijnheer de assistent hier?

- Ja kameraad, mijnheer is daar met uw loerah. Uw loerah krijgt een standje schijnt het.

- Wat is er dan?

- Ik hoor, dat het koopen van den grond, waarop een suikerfabriek gebouwd zou worden, niet wordt toegestaan.

- O, is het dat, zeide Diepokarso en begrijpend, dat hij in dat geval beter deed uit de buurt te blijven, groette hij en maakte zich uit de voeten.

Dicht bij zijne woning ontmoette hij den kebajan en Pahbedor.

- Kameraad Diepo, u moet mede naar den loerah, sprak de eerste.

Daar had men het al, dacht Diepokarso, nu zouden ze nog een standje krijgen van den assistent-wedono. Vervloekte suikerfabriek!

- Naar den loerah, voor wat? vroeg hij, nog hopend, dat het voor iets anders was.

- Men zegt voor die sawahs, die de Hollanders willen koopen. Wat moeten we nu doen?

- Ik weet het niet, sprak Pahbedor. 'Hoe moet het, als zelfs de Hoofden de knechts worden van de Hollanders van een fabriek?

Stil, bevreesd voor hetgeen hun wachtte, liep het drietal voort. Aan de woning van den loerah zagen ze den assistent-wedono in den eenig aanwezigen stoel in het voorhuis zitten, druk in gesprek met het dorpshoofd, dat op een mat op den grond zat.

- Komt u maar hier, riep de loerah, toen hij hen in het oog kreeg,

Diep gebogen, met kloppend hart naderden ze het voorhuis en hurkten daar buiten neder. De kebajan maakte een sembah[1)] maar Pahbedor deed of hij dit niet zag en Diepokarso wilde zich ook eens goed houden. Hij was in zijn recht, als

1) Groet.

hij zijn sawah niet wilde verkoopen, stond hem dit vrij en wanneer een Hoofd hem dwingen wilde zonder daartoe het recht te hebben, dan was het met zijn eerbied voor dat Hoofd gedaan.

- Zijn dit de menschen, wien die sawahs toebehooren? vroeg de assistent-wedono.
- Jawel, antwoordde de loerah.
- Volgens je loerah, wil je de sawahs niet geven, waarom is dat?

Op deze vraag van het onderdistrikthoofd keken de drie lieden stil voor zich, geen hunner durfde antwoord geven.

- Ben je allemaal doof? viel de loerah toornig uit.

Nu keek Pahbedor op, hij was oud, veel ouder dan den jongen assistent-wedono en waarom zou hij dan niet durven antwoorden? Hij had immers niets misdaan.

- Het is mijn schuld, maar mijn sawah wil ik zelf beplanten, sprak hij onderdanig, doch op besliste toon.

Een oogenblik wist de assistent niet waar hij meer over verbaasd zou zijn, over de vrijpostigheid of over het afdoende antwoord. Zoo afdoend was dit laatste, dat hij daartegen niets kon aanvoeren en daarom zijn toevlucht nemend tot andere middelen, zeide hij barsch.

- Hoe kan jij, die al zoo oud zijt, nog zoo spreken als een kleine jongen? Weet je soms

nog niet, dat waar een suikerfabriek is, ook veel geld is? Ieder jaar betalen hier op Java de suikerfabrieken aan den kleinen man vijftig millioen gulden, is dat geen voordeel?

Pahbedor ten hoogste beleedigd door het groffe optreden van het Hoofd keek voor zich en zeide niets. Wat kon het hem schelen of die Hollanders den assistent verteld hadden, dat een fabriek zoo voordeelig was, hij wist dat in de dessa's waar de sawahs aan fabrieken verhuurd werden, geen welvaart heerschte en de assistent-wedono moest dat ook weten. Als dat Hoofd anders sprak, dan had hij zeker belang daarbij. Een suikerfabriek had immers zooveel geld!

Toen alle drie bleven zwijgen, vroeg de loerah op den man af:

- Diepokarso, van uw sawah wordt maar drie roe in het vierkant verlangd. Wilt u die geven?

Diepokarso begreep dat de loerah gebruik wilde maken van de tegenwoordigheid van den assistent-wedono om hem tot toegeven te noodzaken, maar dit liet hij zich niet gevallen. Afgemeten zeide hij:

- Neen mas, ik geef het niet. Als er een fabriek is, zal er veel soesah komen. Als de beste sawahs met riet beplant worden, waar moeten wij dessalieden dan van leven?

- Hoor dat eens! riep het onderdistrikthoofd uit. Is het soms geen voordeel om de sawahs te verhuren? Overal waar suikerfabrieken

zijn, verhuren de menschen hunne sawahs, als dat geen voordeel gaf, zouden ze het dan doen? Het Gouvernement beveelt het niet, als de lieden verhuren, doen ze zulks uit vrije wil.

Eerbiedig een sembah makend, stemden allen dit toe, uit beleefdheid, niet uit overtuiging, ze wisten wel beter hoe de dessalieden tot verhuren gedwongen werden, maar ze hadden nu ingezien, dat de assistent op de hand van die Hollanders was en daarom zwegen ze.

- Hoe is het nu, vroeg de loerah, ‘wilt u de sawahs geven of niet? en toen geen hunner antwoord gaf, vervolgde hij kwaad:

- Kebajan, u eerst, wilt u of niet?

Beteuterd zag de kebajan, die stil voor zich had gekeken, tersluiks zijne makkers aan, wat moest hij zeggen? Hij dorst niet te weigeren.

- Hoor je niet, riep de assistent hem toe.

- Jawel, ik geef het. Benauwd kwam het er uit, maar er uit was het en een zegevierend lachje vloog heel even merkbaar over het gelaat van den loerah.

- En Pahbedor, hoe u? vroeg hij, overtuigd het pleit gewonnen te hebben, nu een der drie toegegeven had.

- Ik vraag verschooning, maar mijn sawah wil ik zelf bebouwen, ik heb geen aandeel in de gemeenschappelijke gronden.

De assistent-wedono werd woedend, daar zat

hij nu reeds een half uur met die domme dessalieden te praten en nog was hij niet klaar. Zijn prestige liep gevaar, als hij nog langer bleef, het was al erg genoeg, dat hij in de dessa gekomen was voor zooiets en zou dit ook niet gedaan hebben, als hij niet toch in de nabuurschap had moeten zijn.

- Loerah Kattes, sprak hij streng, terwijl hij opstond om te vertrekken. 'Van avond kom je aan de assistennan en brengt die menschen mede.

- Jawel, antwoordde de loerah eerbiedig en het Hoofd onderdanig volgend, bleef hij neergehurkt aan den ingang van zijn erf tot de assistent met zijn gevolg opgestegen was en wegreed.

Het was reeds lang tijd voor het middagmaal. De loerah liet daarom de wachtenden heengaan, doch met bevel, dat ze zorgen moesten bij den assistennan te zijn als de zon lager stond.

Bohdarman vernam met schrik, wat gebeurd was, maar ze kende haar man te goed en zeide dus niets, hij zou zijn wil toch doorzetten.

Nadat hij nog een strootje gerookt had, stapte Diepokarso op en ging naar de woning van den kebajan, waar ook weldra Pahbedor kwam.

Lang talmden ze niet en hoewel het snikheet was om dezen tijd van den dag en het brandend heete zand van den weg hunne voetzoolen schroeiden liepen ze voort, bevreesd anders te laat te zullen komen en het Hoofd daarmede een voor-

wendsel te geven, om hun straf op te leggen.

Bij de assistennan haalde hen de loerah in, die van zijn paard steeg en na het dier op het erf aan een boom te hebben vastgebonden, zich met hen naar de woning begaf.

Noch in de emper evenwel, noch in de nabijheid was iemand te zien.

Zoo zaten ze neergehurkt onder de schaduw van een pisangstoel te wachten, een kwartier, een half uur, weldra een uur en nog kwam niemand. Het Hoofd was zeker laat tehuis gekomen en daardoor later zijn middagdutje begonnen. Eindelijk kwam den djogoreso[1].

- Mas loerah, vroeg hij nieuwsgierig, 'wat is er?
- Ik heb bevel gekregen hier te komen. Waar is mijnheer?
- Mijnheer is nog binnen, schijnt het.
- Ik ben al zeer lang hier.
- Wacht, ik zal eens gaan zien, en dit zeggend begaf de djogoreso zich naar achteren. Niet lang was hij weggeweest of hij kwam haastig terug, nam plaats aan een laag tafeltje in een hoek van de voorgalerij en waarschuwde zacht:
- Mijnheer de assistent komt.

In het volgend oogenblik ging de deur van de woning open en trad de assistent de voorgalerij binnen. Op een stoel aan de ronde tafel in het

1) Lage inlandsche beambte.

midden, nam hij plaats en genoot zichtbaar van de aangename koelte, die thans de middaghitte had vervangen.

Hij was laat, dat kwam door die koppige lieden uit Kattes, maar hij zou ze wel klein krijgen. Voorloopig konden ze wachten, over een half uur zou het donker zijn en hij had nog veel af te doen.

De djogoreso naderde hem eerbiedig, hurkte neder en bood hem een pak groote papieren aan, staten, rapporten, verslagen en dergelijke, de nachtmerrie van ieder ambtenaar, maar waaraan van hoogerhand zooveel gewicht gehecht werd, dat het geraden was te zorgen dat ze, ten minste schijnbaar in orde waren, al moesten daarvoor gewichtiger ambtsplichten verwaarloosd worden.

De behandeling van al deze stukken vorderde heel wat tijd, zoodat de duisternis inviel en de lamp aangestoken moest worden. Eindelijk toen hij gereed was, richtte de assistent het woord tot den geduldig wachtenden loerah.

- Loerah Kattes, hoe is het, willen ze nu of niet, je menschen?

- Wat de twee bouw aan de noordzijde betreft, die zijn toegestaan, antwoordde de loerah, ‘van de andere sawahs weet ik het niet, en de kebajan scherp aanziend, vroeg hij: ‘Hoe is het?

- Ja, ik geef mijn sawah, sprak deze zacht.

- En hoe is het met u? vroeg het dessahoofd den beiden anderen.

Eerst zwegen beiden, eindelijk zeide Pahbedor:

- Ik zal het maar niet doen mas.

De assistent-wedono was verontwaardigd over zooveel koppigheid.

- Is het soms niet veel, twee gulden de roe?

- Jawel, stemde Pahbedor toe, eerbiedig een sembah makend. ‘Maar als ik mijn sawah verkoop, heb ik niets om van te eten.

- Van geld zou men niet kunnen eten? verweet de loerah scherp.

- Jawel mas, u heeft gelijk, maar als het geld verbruikt is, wat dan?

- Als, als altijd, daar komt men niet verder mede. Kameraad Diepokarso, hoe denkt u er over.

Bang voor het Hoofd, maar toch vast besloten te weigeren, talmde Diepokarso met zijn antwoord, tot hij eindelijk heel langzaam sprak:

- Als het veroorloofd is, zou ik ook liever niet verkoopen.

De assistent-wedono geraakte buiten zichzelf over zooveel tegenstand. Het was erg, zooals de lieden tegenwoordig durfden.

- Djogoreso schrijf neer, dat deze man, hierbij op den kebajan wijzend, ‘zijn grond wil afstaan. Maak het in orde met den loerah, dan kan de man weggaan. Loerah Kattes, jij blijft wachten

met die twee lieden. Laat ze goed overleggen, zoodat ik weet hoe of wat. Begrepen?

- Jawel, antwoordde de loerah onderdanig.

- Hoeveel geld de roe, vroeg de djogoreso, toen hij zag dat zijn meester naar binnen wilde gaan voor het avondmaal.

- Een rijksdaalder, sprak de assistent na eenig nadenken, waarna hij de voorgalerij verliet.

Diepokarso en Pahbedor stonden op en zetten zich terzijde van de woning in de duisternis neder. Wat moesten ze nu doen? Blijven weigeren, maar wat zou hun dan te wachten staan?

Toen de loerah had afgedaan bij het op schrift stellen van den afstand, voegde hij zich bij de wachtenden. Hij was niets goed geluimd: wat had hij een last en dat alleen door de stijfhoofdigheid van die paar menschen. Inplaats van rustig tehuis met zijne vrouw te zitten eten, moest hij nu hier wachten. Als de assistent hen eens den nacht aanhield, wat dan? Met schrik dacht hij aan die mogelijkheid, want de loerah was jaloersch, erg jaloersch van zijne mooie vrouw.

- Hoe moet het nu? vroeg hij norsch. ‘Ik heb maar soesah door u. Wat, als we vannacht niet naar huis mogen?

Ja, wat dan, dacht Diepokarso. Als hij hier blijven moest, was er niemand, die zijn huis en erf bewaakte en als roovers eens daarvan

gebruik maakten om zijne buffels te stelen, hoe dan? Machteloos was hij en toestemmen was het eenige wat hem overbleef.

Ook Pahbedor begon in te zien, dat verder tegenstand bieden slechts onheil kon brengen en nadat de loerah nog een half uur lang met hen gesproken had, dan eens hun de voordeelen der verkoop breed uitmetend, dan weder toornig hun verwijtend, dat ze hem, hun loerah, in moeilijkheden brachten, stemden beiden schoorvoetend toe in den verkoop van hunnen grond.

Intusschen was het Hoofd, na den maaltijd, weder in de voorgalerij gekomen en had zich gemakkelijk in een stoel gezet om onder het genot van een strootje uit te rusten en te bekoelen.

Eerbiedig naderde hem de loerah, hurkte neder en wachtte.

Het Hoofd scheen hem niet op te merken en de wachtenden vergeten te zijn, waarom de loerah even kuchte.

- Wie is daar? vroeg de assistent, scherp de figuur opnemend in het halfduisster voor hem.
- Ik. Die lieden zijn bereid te gehoorzamen.
- O, jij bent de loerah van Kattes.
- Jawel.
- Nu, hoe is het?
- Het is in orde, de menschen willen thans.
- Waarom heeft dat toch zoolang geduurd?

Is het geen voordeel, zoo duur te kunnen verkoopen?

- Jawel, u heeft gelijk, die lieden zijn erg dom, antwoordde de loerah onderdanig.

- Kijk eens of de schrijver achter is en roep hem hier.

- Jawel. Dit zeggend stond de loerah op om weldra met den schrijver terug te komen.

- Breng dien afstand in orde, beval het Hoofd dezen, zich daarop met de zaak niet verder inlatend. Kalm rookend, genoot hij van de koelte en rust op dit stille avonduur.

Nadat alles gereed was, vroeg de loerah verlof en vertrok, gevolgd door Pahbedor en Diepokarso. Zijn paard leidde hij aan den toom, het arme dier, het zou wel honger hebben en naar stal verlangen.

Buiten op den weg steeg hij op en na de beide lieden vluchtig gegroet te hebben, zette hij aan en was spoedig in de duisternis verdwenen.

Zwijgend liepen Diepokarso en zijn metgezel voort op den donkeren weg, moede en hongerig, vervuld met hunne gedachten. Wat had die tegenstand hun geholpen? Niets dan last en onaangenaamheid hadden ze gehad, de suikerfabriek kwam toch en met het rustige dessaleven zou het gedaan zijn.

Eindelijk verbrak Pahbedor het stilzwijgen:

- Uit het spreken van den loerah over die twee bouw aan de noordzijde scheen te blijken,

dat van de communale gronden ook twee bouw verlangd worden.

- Ja het scheen, dat ze door den loerah reeds zijn afgestaan.
- Of de deelgerechtigden daarvan zouden weten?
- Ik denk het niet. Waarschijnlijk heeft de loerah het op eigen gezag gedaan.
- Hoeveel geld wordt daarvoor betaald?
- Dat weet ik niet. De loerah zal het wel ontvangen.
- Als dat gebeurt, zullen de rechthebbenden wel niet veel krijgen.
- Dat kan mij niets schelen, luidde onverschillig het antwoord van Diepokarso. ‘Ik heb geen aandeel in die gronden.
- Ik ook niet, maar voor uw grond, hoeveel krijgt u daarvoor?
- Ik weet het niet, antwoordde Diepokarso brusk, ‘het kan me ook niet schelen. Hoeveel krijgt u?
- Ik weet het niet, ik dacht dat u het wist.
- Al krijg ik geen geld, dan is het ook goed, viel Diepokarso bitter uit. Hij zou niet bedelen om het geld, slechts zwichtend voor dwang, had hij toegestemd in den verkoop en nu men hem zijn eigendom ontnomen had, kon men ook het geld behouden. Hij had zijn grond niet verkocht, men had hem die afgenomen.

Bohdarman verkeerde in groote ongerustheid.

Zij was erg bang voor onaangenaamheden met hooger geplaatsten en toen het donker werd en steeds later, zonder dat haar man terugkwam, vreesde ze het ergste. Toen het eindelijk tijd was om naar bed te gaan, zond ze de kinderen naar hunne slaapplaats, maar zelf bleef ze zitten in het voorhuis bij het flikkerend schemerlicht van het walmend lamppitje. Ze zou toch niet kunnen slapen, gepijnigd door onzekerheid over het lot van haar man en bovendien was ze beangst, zoo alleen in huis, dat was ze niet gewoon, er waren zooveel bandieten.

Plotseling schrok ze, ze hoorde iemand het erf opkomen, maar gelukkig, het was Diepokarso, ze herkende den stap.

Woest wierp hij de deur open en met een ruk achter zich weder dicht. Bezorgd zag ze naar zijn streng gelaat en slechts zacht waagde ze te zeggen:

- Het is al nacht.

- Ja zeker nacht, en als ik niet toegegeven had, is het de vraag of ik morgen tehuis gekomen was.

- Heb je het stuk verkocht?

- Verkocht? Wat verkoopen? Is het verkoopen op die manier? en in toorn ontstekend voer hij voort: ‘Waarom nemen ze het niet af? Waarvoor dient het, dat verkoopen te noemen? en steeds luider wordend, zich hevig opwindend, de arit dreigend in de hand, riep hij woest: ‘De bliksem treffe die suikerfabriek; laat God de kinderen van zulk een assistent doen sterven,

de boeventrawant van die honden van Hollanders. De bliksem treffe het rotte Gouvernement!

Wild en rood rolden zijne oogen in de wijd geopende kassen, hij scheen niet meer te weten waar hij was. Doodsangst stond Bohdarman uit, straks zou hij haar treffen, zonder te zien, wie hij raakte en weg kon ze niet, hare knieën knikten, hare beenen weigerden hunnen dienst. Het was een verschrikkelijk oogenblik.

Een luid kindergeschreeuw klonk achter in de woning. Diepokarso schrok, hij keerde tot de werkelijkheid terug en keek vreemd rond.

Bohdarman herademde, ze liep snel naar achteren naar haar kinderen en vroeg beangst, wat ze hadden.

De arme kleinen, ze waren zoo geschrokken, het luide spreken had hen gewekt en, stil opgestaan om even te kijken, hadden ze den vader met zijn wapen in de hand dreigend tegenover hunne moeder zien staan. Die verschrikkelijke aanblik, dat door woede verwrongen gelaat hadden hun de angstkreten ontlokt, die de vader tot bezinning gebracht hadden.

De kinderen werden door de moeder gerustgesteld en weder naar bed gestuurd. Ook Diepokarso zocht zijn slaapplaats op, hij zei niets meer en legde zich ter ruste, terwijl zijne vrouw de deur sloot.

Zesde hoofdstuk.

Nadat men in de dessa eenige weken niets meer van de fabriek gehoord had, verscheen eensklaps een mandoer. De man scheen een verbazend hoogen dunk van zijne waardigheid te hebben, liet zich als ‘Mas Bey’ betitelen en moest, te oordeelen naar zijn fraai rijpaard en sierlijke, kostbare kleeding over meer middelen te beschikken hebben dan menig gezeten dessaman. Terwijl hij tegen ieder een hoogen toon aansloeg, was hij tegenover den loerah integendeel allerinnemendst en in enkele uren was de verhouding tusschen beiden zoo verrassend vriendschappelijk, dat de dessalieden er het hunne van dachten en door hen over omkooping gemompeld werd. Een feit was het, dat door de hulp van het dorpshoofd, het den mandoer reeds den tweeden dag van zijn verblijf ten huize van den loerah gelukte door

aankoop eigenaar te worden van het ruime erf en de dubbele woning van een der dessabewoners. Dienzelfden middag vertrok de bezoeker om echter reeds twee dagen later terug te keeren met een paar andere mandoers en een aantal koelies.

Nu ving een tijd van groote werkzaamheid aan, met het kalme dessaleven was het voor goed gedaan. Van bamboe en ander licht materiaal werden op het aangekochte erf koelie- en materialenloodsen opgericht, terwijl de oude woning, hersteld en verbeterd, betrokken werd door den Hollander, met toezicht op de werkzaamheden belast.

Mandoers en ambachtslieden, het verre beneden zich achtend in de loodsen, tusschen de koelies, te huizen, zochten een onderkomen in de dessa, vooral de waronghouder kreeg een groot aantal dergelijke kostgangers.

Lange rijen karren met sapies bespannen brachten kalk, hout en ander bouwmateriaal aan en dagelijks weerklonk het zweepgeklap en geschreeuw, waarmede de karrevoerders hunne trekdieren aanzetten om de zware vrachten voort te krijgen over den moeilijken weg, die door het drukke verkeer spoedig geheel bedorven was, zoodat de wielen diep zakten in den lossen grond. Het waren de voorbereidende werkzaamheden, opdat het bouwen van de fabriek, onmiddellijk na de rijstoogst, met kracht zou kunnen worden aan-

gevat, want reeds den volgenden maaltijd (omstreeks Mei vangt het malen aan) moest alles in werking zijn.

De arbeiders waren meestal lieden, die geen vaste woonplaats hadden en reeds jarenlang op partikuliere ondernemingen woonden, slechts de bamboe en andere boschproducten werden door de inwoners van Kattes geleverd, die het verzamelen daarvan in hun bosch aan geen ander toestonden. Enkele dessalieden verdienden daarmede een klein daggeld, dat hoe gering ook, hun op dit oogenblik zeer van pas kwam in dit jaarlijks wederkeerende kwade tijdvak als de opbrengst van den vorigen oogst grootendeels verbruikt en de nieuwe oogst nog niet rijp was.

Het meerendeel der inwoners achtte het evenwel ver beneden zich, in dienst van eene onderneming te werken en zich te laten beknibbelen door de mandoers of afsnauwen door den opzichter.

Hadden zij geld noodig, dan namen ze dat op als voorschot op den oogst, zooals ook andere jaren geschiedde. Hun griefde het diep, de dessa meer en meer te zien veranderen en bitter werden ze gestemd tegen het Gouvernement, dat hunne belangen geheel veronachtzaamde, tegen de fabriek en hare beheerders, die zich aan geen dessa of bewoners stoorden, tegen hunne Hoofden, die niets deden om hen te helpen.

Veel moesten ze verdragen. De koelies uit alle windstreken afgekomen op het hooge loon, dat steeds

bij een nieuw werk werd betaald, waren niet van het beste gehalte; 's avonds na afloop van het werk werd zwaar gedobbeld en dikwijls ontstond twist en gevecht over beweerd valsch spelen. Velen verloren in enkele oogenblikken hun zuur verdiend loon, terwijl een gering aantal steeds won en goede sier maakte met het zoo gemakkelijk verkregen geld. Deze lieden werkten niet meer, maar leefden geheel van hun speelwinsten en als het geluk hun eens den rug toekeerde of hunne handigheid hen in den steek liet, dan verschaften ze zich het noodige door op roof uit te gaan, hunne slapende makkers te bestelen of kleeren weg te halen, die op de erven in de dessa te drogen hingen.

Sommige koelies hadden vrouwen van elders medegebracht, doch de meesten waren boedjangs en lang duurde het niet of een aantal lichtekooien had zich in de koelieloodsen genesteld om ook, evenals de dobbelbazen, hun deel te krijgen van het geld, dat een suikerfabriek onder de bevolking brengt. Evenwel, zoo kieskeurig waren ze niet, of ook ander geld was hun welkom en verblijf houdend te midden van de dessa, maakten ze van die omstandigheid gebruik om hunne netten onder de mannelijke bewoners uit te werpen. Al keken velen dezer met minachting neer op de schepsels, die aan tientallen van koelies tot vrouw dienden, toch waren niet allen zoo standvastig en weldra

was in menig voorheen gelukkig gezin, de vrede ernstig verstoord.

Maar ook de mannen hadden hunne zorgen. Luie koelies, goed van geld voorzien door hun dobbelwinsten, ook mandoers, met hunne houding van gezag en keurige kleeding, waren een voortdurende bron van onrust voor allen die mooie vrouwen of dochters bezaten. Wanneer de mannelijke leden der bevolking naar de sawah waren of naar den weg, opgeroepen in heerendienst, dan namen die heeren hun kans waar. Wel wezen vele vrouwen en meisjes hen stug af, maar wonend in de dessa was de gelegenheid den verleiders uiterst gunstig en niet altijd misten hunne mooie praatjes doel. De oude Pahbedor had wel gelijk, toen hij voorspelde dat wanorde en ongeluk zou komen in de eertijds zoo vreedzame dessa.

Diepokarso en zijne vrouw hadden ook heel wat last van de verandering. Vooral hunne dochtertjes, die zich vroeger vrij door de dessa konden bewegen, vorderden thans veel van hunne waakzaamheid. De meisjes even met een boodschap sturen naar de warong, zooals voorheen, ging in het geheel niet meer, daartoe was daar te veel vreemd slag van volk verzameld en zelfs haar zonder toezicht in de dessa te laten loopen, vonden de ouders gevaarlijk, met het oog op de vele beruchte lieden en ongewenscht wegens de losbandige vrouwen, die zich ergelijk gedroegen.

Dat de onveiligheid onrustbarend toenam werd het echtpaar op onaangename wijze duidelijk. Eerst kaapte op klaarlichten dag een gauwdief het mooie baadje en de fraaie sèwèh weg, die Bohdarman na hare terugkomst van de passar op het erf had uitgehangen en eenigen tijd later stalen des nachts een paar roovers alle kippen, slechts twee broedkippen, die in de keuken op eieren zaten, bleven Bohdarman over. Dubbel zwaar trof haar deze slag wijl zij die kippen bewaard had om ze binnenkort te gelde te maken. Immers ook voor Diepokarso was het thans de jaarlijks wederkeerende kwade tijd en daarom zorgde Bohdarman steeds hare kippen zoolang te sparen, teneinde als de nood aan den man kwam door geleidelijke verkoop dezer dieren zich wat geld te verschaffen om in de dringendste behoeften te voorzien.

Door de berooving van haar pluimgedierte werd Bohdarman gedwongen van de voorradige rijst te verkoopen, daar ook de vruchtboomen om dezen tijd maar weinig opleverden. Toch berouwde het haar spoedig tot dit middel hare toevlucht te hebben genomen, want niet alleen minderde het restant padi met onrustbarende snelheid, maar tot overmaat van ramp bleek het laatste gedeelte bijna waardeloos door boeboeh[1)] en muizen. Gelukkig had Pahbedor rijst over en was hij

1) Kleine wormpjes.

bereid te helpen onder voorwaarde, van later, als de oogst rijp was, het geleende viervoudig terug te zullen ontvangen.

Al moest hij daartoe een groot deel van den nieuwen oogst derven, zoo was Diepokarso den ouden man innig dankbaar, dat deze hem behulpzaam was en op zulke billijke condities bijstond, want als hij geld had moeten opnemen bij den Chinees op Soember Riengien, dan was hij er niet zoo goedkoop afgekomen. Wel scheen het veel, reeds na eenige weken viermaal het geleende te moeten teruggeven, doch de waarde van de rijst was thans wel viermaal hooger dan in den oogsttijd, zoodat Pahbedor feitelijk geen voordeel bij de levering had. Dat wilde hij ook niet, men hielp elkander in de dessa, ieder op zijne beurt.

Intusschen had Diepokarso het zeer druk, want omdat in den oogsttijd de menschen moeilijk op hunne velden gemist konden worden, werden ze thans bijna dagelijks opgeroepen om zonder vergoeding, te werken aan wegen, bruggen of koffietuinen en andere werkzaamheden te verrichten voor het Gouvernement.

Vooral de wegen en bruggen, die veel te lijden hadden door het drukke transport voor de nieuwe suikerfabriek, vorderden oneindig meer arbeid dan voorheen, zonder dat de bevolking daarvoor ook maar eenige schadeloosstelling ontving. Daarbij

liep de regentijd op het einde en vielen dagelijks zware donderbuien, zoodat de te werk gestelden bijna altijd nat en verkleumd tehuis kwamen.

Nadat Diepokarso weder een geheelen ochtend aan het werk was geweest in de Gouvernements koffietuinen, waar het onkruid om dezen tijd bijna even snel opkwam als het werd verwijderd en hij, door den regen naar huis gedreven, zich zat te warmen bij het keukenvuur, trad Pahbedor het voorhuis binnen.

- Ik vraag verlof, is kameraad Diepo tehuis? vroeg de oude man.

- Ja, die is hier Pàh, komt u ook maar hier, riep Bohdarman hem uit de keuken toe.

- Ja Boh, als ik mag, en de sèwèh aan de voorzijde met de hand bij elkander houdend, kwam Pahbedor naar de keuken en zette zich op een kleine rustbank neder.

- U is hedenmorgen naar de tuinen geweest, is het niet? vroeg hij aan Diepokarso.

- Ja Pàh, ik moet daar nog veel doen, het onkruid staat dicht. Morgen, hoor ik, moeten we allen naar den weg.

- Alweder naar den weg? vroeg Bohdarman verwonderd.

- Ja, men zegt, dat de Hollander van de fabriek geklaagd heeft bij den assistent-wedono, vertelde Pahbedor.

- Wat brutaal, zijn eigen karren rijden den

weg stuk, sprak Diepokarso verontwaardigd en Pahbedor stemde zuchtend toe:

- Ja, dat is zoo. De kleine man draagt den last.

Doch ontevreden vroeg Diepokarso: ‘Maar mag het wel van het Gouvernement, dat de menschen ieder oogenblik worden opgeroepen om den weg in orde te brengen, als de fabriek die bederft?

Pahbedor moest even glimlachen, die Diepokarso was toch een vreemd mensch. Wat een vraag of het Gouvernement dit toestond of niet, ze werden immers opgeroepen en als ze niet kwamen, dan kregen ze straf. Zoo was het altijd geweest en zoo was het nog, vroeger onder hunne Hoofden en nu onder het Gouvernement.

- Wat zegt u ervan Pàh? vroeg Bohdarman, ‘mijn man is altijd nog zoo.

- Ja, kameraad! kameraad! Als u niet verandert, zal u nog veel soesah krijgen.

- Och wat soesah, bromde Diepokarso, ‘of we soms nu geen soesah hebben. Gaat u ook morgen naar den weg?

- Ja, ik moet wel. Heeft u reeds gehoord wanneer het geld gegeven wordt voor de sawahs, die de Hollander gekocht heeft?

- Ik weet niet, ik weet er niets van.

- U moet er niet over spreken, maar naar ik gehoord heb, is er aan de assistennan vergadering geweest met mijnheer den controleur, over die grondafstand. Volgens zeggen heeft de loerah van

hier toen verklaard, dat het stuk communale grond, hetwelk de Hollanders willen hebben, hem zelf toebehoorde. Voor onzen grond had hij ook een paar lieden laten opkomen. Ik wilde wel dat ik mijn geld al had, ik vertrouw dat niet recht.

- Naar de loerah mij gezegd heeft, zouden we, geloof ik, geld krijgen na den oogst.
- Na den oogst is geld niet zoo noodig, thans heb ik daar gebrek aan.
- Maar Pàh, ik dacht, dat u nog veel padi had, meende Bohdarman.
- Zooveel is dat niet, slechts ongeveer voldoende om te eten, maar verkoopen kan ik daarvan niet meer, dan zou ik tekort komen. Doch het schijnt donker te worden, ik ga naar huis, en opstaande nam de oude man afscheid en vertrok.
- Die arme Pahbedor! Wat is het toch een ongeluk als men geen kinderen heeft, zuchte Bohdarman en dacht met trots aan haar drietal. ‘Reeds zoo oud en geen hulp bij het werk te hebben!

Pahbedor had twee kinderen gehad, doch beiden in enkele dagen aan buikziekte verloren.

Diepokarso mompelde eene toestemming op het gezegde van zijne vrouw. Hij vond het zeer onaangenaam om twee dagen achtereen voor het Gouvernement te arbeiden, maar al haatte hij vooral dat werken aan den weg, hoofdzakelijk ten gerieve van die fabriek, die hem reeds zooveel

soesah bezorgde, er viel niets aan te doen, Pahbedor had gelijk, als de assistent-wedono het beval dan moest men gehoorzamen.

Zoolang er op Java gedwongen diensten zullen bestaan, zoolang zal daardoor de onbillijkheid bevorderd worden en zullen ongerechtigheden daarbij voorkomen. Moest het onderhoud van de wegen in betaalden arbeid geschieden, dan zou het Gouvernement reeds lang gezorgd hebben, de landbouwondernemingen in die kosten te laten bijdragen, zoodra zij door een druk transport van zware vrachten de wegen bedierven, doch nu dat onderhoud nog steeds op de schouders van den dessaman drukt en het Gouvernement bij eene belangrijke verzwaring daarvan geen schade lijdt, maar alleen de inlander zooveel dagen meer zonder loon daaraan moet werken, nu worden geene maatregelen noodig geacht.

Wanneer bij het riettransport van de velden de zijwegen of bij het vervoer van bibit de op zulke vrachten niet berekende groote dessawegen een onophoudelijk herstellen vereischen, dan kan men zich troosten met de gedachte, dat het werk van die dessalieden niets kost en zij toch reeds zoo dikwijls in gedwongen dienst moeten uitkomen, dat daar nog wel wat bij kan, hetwelk ook geen dienstbezwaar oplevert, omdat als regel het onderhoud dier wegen tot de officieele rubriek der dessadiensten behoort.

Eene prachtige uitvinding, die dessadiensten, vooral tot zijn recht komend nu de heerendiensten de algemeene aandacht trekken, waardoor het moeilijker wordt, de daarvoor gestelde maxima te overschrijden. Bij de dessadiensten, geheel conform het officieele begrip van het woord dessa (= blijf af) geen maximum, zelfs geen controle of regel, zoodat een heerlijke onbeperkte uitbreiding mogelijk zou zijn, indien een jaar zich helaas niet bepaalde tot 365 dagen, waardoor een dessaman nooit meer dan 365 dagen per jaar gedwongen kan worden, om zonder loon te werken, waar het Gouvernement, waar de ambtenaren, waar zijne Hoofden dit bevelen.

Toen Diepokarso zich den volgenden morgen op weg begaf, kwam Setrokromo hem achterop.

- Gaat u ook naar het werk? vroeg deze.
- Ja, u ook?
- Jawel.

Zoo pratend, de patjol op schouder, liepen ze gezamenlijk voort, tusschen de reeds geelgetinte rijstvelden, totdat ze den kebajan troffen, die met een aantal lieden aan het werk was.

- Is Pahbedor er niet? vroeg de kebajan hen dadelijk.
- Neen, die komt straks, antwoordde Setrokromo. ‘De loerah heeft hem, hoor ik, uitgestuurd.

Lusteloos, zonder eenigen ijver, integendeel zoo

lui mogelijk, werd gewerkt en het ontbrak niet aan gemopper over de drukke diensten en aan verwenschingen tegen den Hollander en zijn fabriek, die den weg zoo bedierven. Dikwijls rustend, beurt om beurt naar de kali gaande en daar lang toevend, teneinde den tijd om te krijgen, wisten ze zonder veel uit te voeren, de eerste helft van den ochtend door te komen, totdat de komst van Pahbedor eenige afleiding bezorgde.

- Was u door den loerah uitgezonden, Pàh? vroeg de kebajan.

- Ja kameraad, ik moest gras snijden. Volgens zeggen wilde mijnheer de controleur een bezoek brengen bij den Hollander van de fabriek.

- Waar moest u het gras zetten?

- Ik bracht het aan de woning van den Hollander, naar ik hoor, zou de controleur daar uitspannen.

- Is mas loerah tehuis?

- Hij is naar de assistenan geweest, ik kwam hem daareven tegen. Hij zegt dat de belasting verhoogd is.

- Wat is dat? klonk het algemeen, terwijl het werk gestaakt werd.

- Volgens kang loerah heeft de assistent gezegd dat op bevel van het Gouvernement de landrente anderhalve gulden hooger wordt.

- Dus hoeveel wordt die? vroeg er een.

- Vroeger betaalde je drie en een halven

gulden, als het nu geen vijf gulden is, hoeveel is het dan, snauwde Setrokromo den dommen vrager af.

- O ja, vijf gulden, herhaalde deze langzaam.
- En waarom wordt die belasting verhoogd? vroeg Diepokarso ontevreden.
- Omdat er nu op de sawahs meer water is, zooals ze zeggen.
- Dus ook al om die waterwerken?
- Is het soms niet genoeg dat wij die zelf hebben moeten maken? vroeg degeen die Kromo heette. ‘Betaling daarvoor hebben we niet gekregen en nu wordt de belasting nog verhoogd, dat is al te erg.
- Ja, maar uw tegal van vroeger is nu sawah geworden, is dat geen voordeel? meende de kebajan als lid van het dessabestuur te moeten aanvoeren ter verdediging van het Gouvernement.
- Kameraad kebajan, wat geeft dat nu voor voordeel, als mijn belasting zoo verhoogd wordt. Vroeger, toen mijn grond nog tegal was, betaalde ik een gulden, nu zegt men is dat vijf, is dat geen groot verschil?
- Ja, maar nu kan u tweemaal planten.
- Nu, wat is dat? Vroeger plantte ik ook tweemaal.
- Ja maar geen rijst.
- Zeker, geen rijst, maar djajoeng of kaspé in den westmoesson en tabak in den oostmoesson. Dat gaf meer winst dan rijst en daarin is ook

zooveel ziekte niet. Op sawahs is veel misoogst.

- Waar moeten we laten weiden, als de grond altijd beplant is? vroeg Pahbedor.

- Ja waar? vond ook Diepokarso. ‘In den oostmoesson is er in het bosch geen voedsel.

- We hebben maar soesah van die bevloeiingswerken en nu bovendien nog meer belasting te moeten betalen. Het is te erg, merkte ontevreden Setrokromo op.

- En die werken hebben ook gemaakt dat die fabriek hier is gekomen. Bevloeiingswerken veroorzaken last, het was veel beter vroeger, toen ze er niet waren.

Deze opmerking van Diepokarso vond algemeene instemming en ieder erkende, dat men veel beter af zou zijn zonder bevloeiingswerken en het drukkende arbeiden en onderhoud daar aan, en zonder suikerfabriek en hoogere belasting.

Intusschen was het etenstijd geworden; men ging naar huis en daar het 's middags regende, werd verder niet meer gewerkt.

's Avonds kwamen in de woning van Pahbedor verschillende ingezetenen van Kattes bij elkander, ook Diepokarso en Setrokromo waren daar. Er werd gesproken over de belastingverhooging en wat daartegen gedaan kon worden; een opperde werkstakingen bij de heerendiensten, een ander stelde gezamenlijk klagen bij controleur of assistent voor, maar noch voor het eerste, noch voor het

laatste waren liefhebbers te krijgen en de voorstellers zelven meenden het niet ernstig. Het was gevaarlijk, zich te verzetten of te klagen. Het Gouvernement strafte zoo zwaar.

De Javaan heeft niemand, wien hij onbevreesd en met eenige hoop op goeden uitslag zijn nood kan klagen, al stijgt hem het water tot aan en zelfs over de lippen. Daarom zwijgt hij, doch achter dat masker van doffe berusting schuilen bitterheid en wrok, die voortdurend nieuw voedsel ontvangen en hem ten laatste tot wanhoop zullen drijven. Doch zoolang mogelijk bedwingt hij zich, want hij weet, hoe weinig zijn met kapmes gewapende arm vermag tegenover soldaten met repeteergeweren en kanonnen. Hij wacht dus in de stille hoop dat Allah uitkomst geven zal.

Zevende hoofdstuk.

Diepokarso had brandhout gekapt in de koffietuinen en toen hij tegen het middaguur eene voldoende hoeveelheid bij elkander had, nam hij de vracht op en sloeg den weg naar huis in. Nog was hij het bosch niet uit als Setrokromo hem achterop kwam met een bundel bamboe. Diepokarso wachtte hem even op en gezamenlijk vervolgden ze hun weg tot aan den boschrand waar ze halt hielden om, voordat ze op den zonnigen weg kwamen, eerst in de koele schaduw nog wat te rusten; beider last was zwaar.

- Wat wil je doen met die bamboe?
- Daar wil ik de pagger mede voorzien. Er is veel slecht volk tegenwoordig.
- Dat komt door die fabriek.
- Ja, die geeft wanorde. Men zegt, dat zij dit jaar reeds wil planten.

- Planten! Waar dan?
- Op de sawahs natuurlijk, Pàh.[1)]
- Maar de fabriek heeft toch geen sawahs?
- U heeft gelijk, maar naar ik hoor wil ze die huren.
- Wie zal willen verhuren?
- Men zegt, dat de Hollander van de fabriek al de communale gronden wil huren.
- Of dat toegestaan zou worden?
- Ik weet het niet.
- Hoeveel bezit jij van de communale gronden?
- Twee bouw slechts.
- Wil je die soms verhuren?
- Ik weet niet. De loerah zegt, dat hij al de gronden verhuren wil.
- Kijk! Behooren ze dan aan den loerah? Ik dacht dat jij twee bouw had.
- Zeker Pàh, maar als de loerah wil verhuren en de andere bezitters verzetten zich niet, wat moet ik dan doen?

Op deze vraag wist Diepokarso niet zoo dadelijk een antwoord te geven en mijmerend tuurde hij naar de open vlakte voor hen, waar de gloeiend heete lucht stond te trillen. Hij moest erkennen dat, indien de loerah de gemeenschappelijke gronden wilde verhuren en door beloften of bedreigingen de meeste deelhebbenden daartoe wist te bewegen,

1) Door jonge lieden tegen oudere mannen gebezigd.

alsdan de overigen verstandig zouden doen, zich bij de zaak neder te leggen en geen oppositie te voeren, die hun slechts schade en verdriet kon bezorgen. Dat de loerah vóór verhuren was, verwonderde hem niet, indien de geruchten waarheid bevatten.

- Dat de loerah zoo voor verhuren is! sprak hij, zijn jongen metgezel vragend aanziende.

- Ik weet het niet, maar volgens zeggen, krijgt hij vijf gulden van den Hollander voor iederen bouw, die van de dessagronden verhuurd wordt. Dat is wel voordeelig?

- Ja zeker is dat voordeelig, overal elders geven de suikerfabrieken aan de loerahs maar een rijksdaalder per bouw.

- Ja, ik denk dat het zoo is, omdat de fabriek nog nieuw is.

- Ja, dat kan wel. Of ze voor de huur ook zooveel meer zouden geven dan elders?

- Wil u ook verhuren?

Die vraag was Diepokarso wat al te kras. Hoe kon men nu van hem denken, dat hij zoo kortzichtig zou zijn om zijn sawah te verhuren?

- Ik zou verhuren? sprak hij minachtend. ‘Zeker opdat het de fabriek goed zal gaan, hè? Als ik mijn sawah verhuur, wat moet ik dan uitvoeren? Leegloopen soms? En als het geld verbruikt is, wat dan? Denk je soms dat ik koelie wil worden?

Setrokromo zag dat hij zijn ouderen dessagenoot boos gemaakt had en om hem in betere stemming te brengen, sprak hij deemoedig:

- Ja Pàh, u heeft gelijk, maar volgens zeggen geeft de Hollander vijftig gulden per bouw. Is dat niet veel?

- Zeker is dat veel, maar ik ken die streken wel. Ze betalen nu veel, opdat de menschen verhuren zullen, maar als ze later weder huren, betalen ze maar een bagatel. Hoe gaat het bij andere fabrieken, daar betalen ze ook eerst meer, maar later dikwijls nog geen twintig gulden.

- Als ze dat hier ook gaan doen, dan verhuurt niemand meer.

- Och wat! Als het geld van het eerste huurkontrakt na korten tijd verbruikt is, dan hebben allen geldgebrek en wanneer dan een mandoer komt die geld aanbiedt, wie zal dat dan weigeren en niet opnieuw verhuren, zelfs al wordt maar twintig gulden of nog minder per bouw gegeven?

- Ja u heeft gelijk, erkende Setrokromo. ‘Maar wat is het geval, de landrente is nu zoo hoog geworden, dat de menschen bang zijn, die niet te kunnen betalen, als ze niet verhuren en daarbij heeft ieder op het oogenblik geldgebrek en als ze verhuren, krijgen ze dadelijk veel geld.

- Dat is waar, ze krijgen nu geld, maar hoelang moeten ze met dat geld toe?

- Volgens zeggen, gebruikt de fabriek den grond achttien maanden.

- Is dat soms niet lang? Neem aan, dat jij je twee bouws sawah verhuurt, dan krijg je honderd gulden; is dat genoeg?

- Honderd gulden over achttien maanden, dat is vijf en een halve gulden in de maand. Zeker het is niet veel, maar voldoende.

- Wat vijf en een halve gulden! Als die achttien maanden om zijn, heb je dan soms weder geld? Na achttien maanden krijg je pas je grond terug, dus eerst vier maanden later kun je oogsten. Achttien en vier, dat is twee en twintig maanden moet het geld reiken, en moet je soms geen belasting betalen? Hoeveel is je belasting.

- Tegenwoordig alles bij elkander vijftien gulden.

- Wel, dan moet je die honderd gulden verminderen met dertig gulden, want je moet in dien tijd tweemaal belasting betalen.

- Ja dat is juist. Dus zeventig gulden over twee en twintig maanden, dat is ruim drie gulden per maand.

- Is dat soms voldoende? Denk er om, je hebt geen rijst, alles moet je op de passar koopen. Laat eens zien, nu is de rijst zes gulden de picol, dus thans zou drie gulden niet eens genoeg zijn voor jou, je vrouw en kinderen om droge rijst van te eten.

- Ja, dat is zoo.

- En bedenk daarbij, dat de fabriek nu vijftig gulden de bouw betaalt, maar den volgenden keer stellig niet meer dan dertig; hoe moet het dan? Nog geen anderhalve gulden per maand, hoe weinig is dat niet?

Setrokromo moest erkennen, dat Diepokarso gelijk had, maar hij kon er niets aan doen, als de loerah wilde, dat de communale gronden verhuurd werden om daardoor zijn hooge percenten te krijgen. Wie zou zich durven verzetten tegen het dorpshoofd, vooral als velen zonder aan de gevolgen te denken zich voor verhuren verklaarden in het verlokkend vooruitzicht om op eenmaal zooveel geld in handen te krijgen. Als hij zich bleef verzetten, zou hij hevige onaangenaamheid met den loerah krijgen en ten slotte toch moeten toegeven, want die sawah, welke hij beplantte was zijn eigendom niet, doch hem tijdelijk toebedeeld uit het gemeenschappelijk bezit.

Hier heeft men een der vele nadeelen van de communale (gemeenschappelijke) gronden, de landbouwer is geen rechthebbende op den grond, maar heeft die in bruikleen van de dessa. Somtijds zijn de aandeelen vast, d.i. de bebouwer behoudt datzelfde stuk, zoolang hij deelgerechtigde blijft, doch veelal erven zijne nabestaanden niet.

Het groote nadeel hiervan is, dat de tijdelijke bezitter zeer weinig lust gevoelt, den grond te

verbeteren, terwijl het drijven van roofbouw wordt aangemoedigd. In nog grootere mate is dit het geval, wanneer de aandeelen niet vast zijn, want dan kan de dessaman, die door hard werken en goede cultuur den grond van zijn sawah belangrijk heeft verbeterd, verzekerd zijn, dat bij de eerstvolgende nieuwe indeeling, de loerah of een van diens beschermelingen zijn veld neemt en hem een der minder goede akkers wordt toebedeeld.

Ieder zal begrijpen, dat onder deze omstandigheden, aan verbetering van den grond enz. niets gedaan wordt, overal waar dergelijke communale gronden met verwisselbare aandeelen gevonden worden en dat ook, waar zoogenaamde vaste aandeelen bestaan, de toestand niet veel beter is. Communaal bezit houdt dus verbetering van grond en cultuurwijze bepaald tegen, bevordert roofbouw en onverschilligheid en is daardoor indirekt van hoogstnadeeligen invloed op de produktie d.i. op de welvaart.

Een ander bezwaar is het steeds kleiner worden van de aandeelen bij het stijgen van het aantal deelgerechtigden en dringend noodig is het hiertegen op te treden door vaststelling van een minimum van 1½ of 1 bouw.

Erfelijk individueel bezit, waar de bezitter tevens rechthebbende is op den grond en al de voordeelen plukt van de verbeteringen, door hem aangebracht, verdient verre de voorkeur en te

wenschen ware het, dat het Gouvernement krachtig medehielp om de verandering der communale gronden in erfelijk individueele, zooals vooral in den Oosthoek reeds plaats vindt, algemeen te bevorderen. Groot-landbezit zal daardoor kunnen ontstaan, maar ook thans staan een deelgerechtigde in de communale gronden verschillende wegen open om een ander feitelijk in zijne rechten te doen treden, zoodat de toestand ten dien opzichte niet zooveel zal veranderen, terwijl bovendien door doelmatige bepalingen, voornamelijk door eene sterk *progressieve* grondbelasting, een te veel verzameld raken van het grondbezit in enkele handen afdoend kan worden tegengegaan.

Zijn de deelgerechtigden der dessa, inplaats van rechthebbenden op een gedeelte van het communaal bezit, allen, voor de grootte van hun aandeel, erfelijk individueele bezitters geworden, dan kunnen zij hun grond verbeteren met de wetenschap er zelf de vruchten van te zullen plukken. Dan zijn zij ook niet meer hopeloos overgeleverd aan willekeur, zooals met communale gronden het geval is, wanneer de loerah en zijne trawanten die in handen willen spelen aan een grondhuurderindustrieel, om de extra uitkeering te verdienen, welke deze hun met politiek overleg daarvoor toekent. Daarom dient, met behoud slechts van communaal bezit voor weidegronden en andere woeste gronden, het gemeenschappelijk grondbezit

zoo spoedig mogelijk door erfelijk individueel bezit vervangen te worden.

- Kom! het wordt laat, sprak Diepokarso.

Ze stonden op, namen hunne vracht op schouder en met den regelmatigen tred, aan pikelende lieden eigen, liepen ze zwijgend achter elkander voort naar hunne woningen in de dessa.

Na het middagmaal vertelde Diepokarso zijne vrouw, wat Setrokromo hem medegedeeld had omtrent het verhuren van de gemeenschappelijke gronden, waarop Bohdarman hem verhaalde, dat zij dien ochtend vernomen had, dat de kebajan voor zijn aandeel toegestemd had in de verhuring dier gronden, gedeeltelijk op aandringen van den loerah, gedeeltelijk wijl hij nog immer het bedrag voor de verkochte sawah niet bekomen had en op het oogenblik in geldverlegenheid verkeerde, evenals zoovele anderen op dit tijdstip gedurende het rijpen van den oogst.

- Maar is het niet erg, dat hij het geld van die verkochte sawah niet krijgt? vroeg zij. 'Jij hebt ook nog niets ontvangen.

- Ik denk, dat de loerah daar achter zit. Als de oogst binnen is, zal ik hem nog eens vragen.

- Heeft Pahbedor zijn geld al?

- Neen ook niet. Alle drie hebben we nog niets en volgens zeggen is voor die twee bouw communalen grond ook nog niets betaald. Ik zal

samen met Pahbedor eens aan den loerah vragen.

Dien middag kreeg Diepokarso bezoek van den hoofdmandoer der fabriek, die een praatje maakte en eindelijk met veel takt op het verhuren komend, de vraag stelde of Diepokarso zijn sawah zou willen verhuren. Doch veel succes had hij daarbij niet, want Diepokarso weigerde beslist en bleef daarin volharden hoe mooi de mandoer ook wist te praten, zoodat deze ten laatste onverrichterzake moest vertrekken.

Lang niet allen echter konden weerstand bieden aan de verleiding. Het in handen krijgen van een groote som gelds was hun te verlokkelijk, en binnen korten tijd had de fabriek niet alleen de vijftig bouw communale gronden maar ook een aantal individueele sawahs ingehuurd, waardoor reeds over een vrij voldoend oppervlak voor rietaanplant beschikt kon worden, daar ook in de naburige dessa's heel wat grond gehuurd was.

Nu werd Diepokarso nogmaals om zijn akker lastig gevallen, want aan twee zijden begrensd door velden welke verhuurd waren, belette zijn stuk de vorming van een aaneengesloten complex, hetgeen zeer hinderlijk was voor eene geregelde bewerking der rietvelden. Daarom, toen zijn mandoer weder niet slaagde, nam de Hollandsche opzichter het dorpshoofd in den arm en beloofde hem een flinke extra belooning, indien het hem gelukte den koppigen dessaman tot verhuren te

bewegen. Een loerah kon, meende hij, alles gedaan krijgen van zijne lieden, daartoe stonden hem genoeg bedekte middelen ter beschikking.

Dat hier veel waars in lag was bewezen door den afstand aan den ondernemer van de sawahgronden, waarop de fabriek en woonhuizen gebouwd zouden worden en waarschijnlijk zou ook ditmaal Diepokarso evenmin zijn tegenstand geholpen hebben, indien niet eene bijzondere omstandigheid hem behulpzaam geweest ware.

De loerah namelijk was, zooals bekend, zeer jaloersch van zijne jonge vrouw en nu had zij hem eenige dagen te voren verteld, dat de huisjongen van den opzichter eens gedurende zijne afwezigheid gepoogd had, haar naar de woning van zijn meester mee te tronen. Op deze mededeeling had de loerah zich zoo opgewonden, dat hij in blinde woede de kris getrokken had en den weg had willen oprennen om wraak te nemen op den huisjongen en diens Hollandschen meester.

Gelukkig had zijne vrouw tijdig de deur kunnen dichtwerpen en zich toen daarvoor gesteld, waarop, dank zij den grooten invloed, die zij op haren man uitoefende, het haar gelukt was hem te doen bedaren. Doch al was het niet tot moord en doodslag gekomen en had zelfs niemand iets van de hartstochtelijke uitbarsting van het dorpshoofd bemerkt, nimmer zou de loerah vergeten, wat de Hollander hem had aangedaan en vast had hij

zich voorgenomen deze zooveel mogelijk nadeel te berokkenen. Stilzwijgend had hij dan ook den opzichter aangehoord, toen deze hem over Diepokarso sprak, en terwijl hij zich bereid verklaarde, den weerspannigen man tot verhuren te dwingen, nam hij zich vast voor het tegendeel te doen.

Zoo werd Diepokarso zijne weigering gemakkelijk gemaakt en de fabriek kreeg zijn sawah niet. Ook vele anderen, die reeds hunne sawahs voor verhuring hadden toegezegd, trokken zich op het laatste oogenblik terug tot verbazing en ergernis van den opzichter, die daardoor bij lange niet, het maximum sawahoppervlak verkreeg door het Gouvernement toegestaan.

Hij vermoedde dat hier iets achter zat en liet daarom de zaak onderzoeken door zijn huisjongen, die hem weldra berichtte, dat de loerah hem dit koopje geleverd had.

Woedend over zooveel onbeschaamdheid en bevreesd, dat zijn chef hem het middelmatige resultaat der inhuring zou wijten, beklaagde de opzichter zich bij zijn superieur, over de tegenwerking, welke hij van den loerah van Kattes ondervond, daarbij wijzelijk de reden verzwijgend, die dit dorpshoofd daarvoor kon hebben.

De administrateur, die voorloopig te Soember Riengien een onderkomen gezocht had, in afwachting dat een beter verblijf nabij de fabriek voor hem gereed zou komen, kreeg door dit rapport

van zijn geëmployeerde den indruk met een lastig kapala te doen te hebben en nam zich daarom vast voor, dit dorpshoofd duchtig te laten gevoelen, dat een suikerfabriek medewerking verlangde van de inlandsche Hoofden in de ruimste beteekenis en dan niet karig was met belooningen, doch bij niet verkrijgen van de gewenschte hulp ook de middelen bezat, om zulke weerspanningen klein te krijgen.

Intusschen brak de oogsttijd aan en de drukke heerendiensten waren voorloopig geëindigd. De geheele bevolking was aan het binnenhalen van den oogst, mannen, vrouwen, kinderen, alles hielp mede en hoe zwaar ook werd gewerkt, toch was ieder opgewekt en alom heerschte vreugde in de dessa's door het blijde vooruitzicht, dat men in de eerstkomende maanden zich geene zorgen zou behoeven te maken over het verkrijgen van het noodzakelijkste voedsel. De kwade tijd wasvoorbij, het leed geleden en vergeten.

Toen de werkzaamheden waren afgeloopen, vonden de lang uitgestelde feestelijkheden plaats, huwelijken werden voltrokken, besnijdenissen gevierd en avond aan avond weerklonk het liefelijk geluid van de gamelang ver in het rond in de nachtelijke stilte.

Vooral in Kattes werd bijna onafgebroken feestgevierd, een zeker teeken van welvaart en hier een duidelijk bewijs, hoeveel voordeel de suikerindustrie aanbrengt, want het waren hoofdzakelijk

de penningen door de inwoners voor het verhuren hunner sawahs van de nieuwe fabriek ontvangen, welke hen in staat stelden deze uitgaven te bekostigen. Op werkelijk overtuigende wijze bleek weder, hoeveel geld een suikerfabriek onder de bevolking brengt en heel Kattes leefde in een dagenlange roes van plezier en genot.

Eene uitzondering maakten daarop Diepokarso en diegenen, die hunne sawahs niet verhuurd hadden en daardoor niet deelden in den geldstroom, die de fabriek over de bevolking uitstortte. Zij konden slechts door verkoop van de geoogste padi het benoodigde geld verkrijgen en daarom, al onttrokken zij zich niet geheel aan de algemeene feestvreugde, zoo legden zij het toch kalmer aan, dobbelden niet en vermeden groote uitgaven. Want wel waren hun loemboengs[1)] gevuld, maar de prijzen waren thans zeer laag, gedrukt door de Chineesche opkoopers, zoodat niet meer dan twee gulden besomd kon worden voor de picol rijst, die voor paar weken nog het vijfvoud daarvan gold.

Diepokarso was niet bijzonder opgewekt gestemd, met kommer ging hij de toekomst tegemoet. Door de schade, die het gewas geleden had, toen hij door het oproepen in heerendienst belet was de noodige zorg aan zijn sawah te besteden, had

1) Rijstschuur.

hij veel minder geoogst dan in andere jaren en bovendien had hij nog een belangrijk gedeelte van zijn oogst moeten afstaan aan Pahbedor als vergoeding voor de indertijd van deze geleende padi. Ook had hij nog ongeveer vijf picol te gelde moeten maken, ten einde eenige noodzakelijke uitgaven en zijne bijdragen aan de feestelijkheden van een paar verwanten te bestrijden, zoodat hij nog slechts achttien picol padi behield. Bemoedigend waren zijne vooruitzichten onder deze omstandigheden dus zeker niet.

Hij overdacht dit, terwijl hij mijmerend in het smeulend keukenvuur zat te staren. Het was avond, de kinderen sliepen reeds en Bohdarman lag lui op de kleine rustbank uitgestrekt, naast manden en schaaltjes met restanten van den maaltijd, want veel plaats was er in het keukentje niet en met de beschikbare ruimte moest gewoekerd worden.

- Wat heb je toch, vroeg zij eindelijk. ‘Gaan we vanavond niet slapen?
- Ik heb niets dan zorgen tegenwoordig, zuchtte haar man tot eenig antwoord.
- Waarom heb je niet verhuurd zooals de anderen, die maken nu pret.
- Wat voor pret! Wacht eens tot het een maand verder is. Nu hebben ze pret, maar dan soesah. En na even gezwegen te hebben, vervolgend: ‘Ik heb heden den loerah ontmoet. Hij vroeg mij naar de belasting.

- Moet die dan nu betaald worden?

- Volgens zijn zeggen zijn daarvoor bevelen.

- Hoe kan dat? Thans is de padi niets waard, als ze nu verkocht wordt, brengt ze bijna niets op.

- Ja juist, maar de controleur beweert, dat nu na den oogst de menschen gemakkelijk kunnen betalen, maar dat ze later geen geld hebben.

- Wat gek!

- Ja, voor de menschen die verhuurd hebben, is het zoo erg niet, die hebben nu geld, maar de anderen, wat moeten die doen?

- Maar je krijgt nog geld voor den verkoop van die paar roe sawah.

- Wanneer?

- Ik dacht na den oogst, dus nu.

- Wat na den oogst! Ja, zoo heeft de loerah gezegd, maar nu heet het weder, dat het geld aan den controleur betaald is. Hij zegt, dat gaat altijd zoo.

- Zou de controleur het houden?

- Och wat! De loerah praat maar wat, ik denk, dat hij zelf of de assistent-wedono het geld heeft.

- Dan is het lastig, erkende Bohdarman.

- Als het weg is, is het ook goed, bromde Diepokarso met zekere hooghartige onverschilligheid, den Javaan zoo eigen.

- Maar als dat het geval is, hoe moet de belasting dan betaald? Ik hoor, dat die veel hooger is dan verleden jaar.

- Stellig is die hooger, dertien gulden is die nu. De padi moet maar verkocht.

- Maar de padi is bijna niets waard op het oogenblik. Ze nu te verkoopen strekt alleen tot voordeel van den opkooper, wij krijgen slechts vijftien gulden voor de tien picol.

- Nu, dat is juist genoeg voor alle belastingen.

- Maar dan blijft maar acht picol over en daarvan hebben we nog zaad noodig, wat moeten we dan eten?

- Vraag dat aan het Gouvernement. Misschien aarde.

Bohdarman antwoordde niet op dezen bitteren uitval van haar man, zwijgend sloot zij de woning en beiden begaven zich ter ruste.

Den volgenden morgen ging Diepokarso, om wat afwisseling te hebben, naar de passar en vandaar huiswaarts keerende liep hij den kebajan achterop. Gezamenlijk vervolgden ze hun weg en na eenige losse opmerkingen over en weer, vroeg Diepokarso zijn metgezel, wat deze dacht van dat geld, hetwelk zij nog steeds moesten ontvangen voor hun verkochten sawahgrond, waarop nu de fabriek werd gebouwd.

De kebajan stemde toe, dat zij erg lang moesten wachten, doch voorloopig had hij geld genoeg, daar hij vijftig gulden had gekregen als zijn aandeel in de huursom van de gemeenschappelijke gronden. ‘Ik doe ook niet mede aan al dat

feestvieren, zoo vervolgde hij. ‘Ik bewaar het geld.

- Daar hoeft u gelijk aan. Nu vieren ze allen feest en straks hebben ze geen geld meer en geen sawah.

- Ja juist. Ik hoor dat Setrokromo reeds al zijn geld heeft opgemaakt, zijn sawahs zijn verhuurd, wat moet hij nu aanvangen?

- Kijk daar is Pahbedor, sprak Diepokarso, toen zij een kleine gerdoe naderden, die op een kruispunt over den weg gebouwd was en alle nachten door daartoe opgeroepen dessalieden bewaakt werd ter beveiliging van de wegen.

Pahbedor was met zijne vrouw ook naar de passar geweest en nu zaten beiden wat te rusten op de brits in de gerdoe. Men bleef even staan praten en toen vervolgde het viertal gezamenlijk den terugweg. Diepokarso vroeg den ouden man, of hij iets wist van het geld, dat ze nog hebben moesten, maar Pahbedor was al even wijs en klaagde bitter over dat uitblijven der betaling. Degenen, die hunne gronden verhuurd hadden, hadden ten minste daarvoor een goede som geld ontvangen, doch hij had geen geld en geen sawah. Gelukkig was zijn oogst zeer ruim geweest, zijn sawah behoorde tot de besten, maar voortaan zou hij die niet meer kunnen beplanten en wat aan te vangen, als ook de koopsom niet werd uitbetaald? Wat hadden ze een zorgen en dat alles door die fabriek.

Achtste hoofdstuk.

Bijna gelijktijdig met de te velde staande padi was ook de koffie in den Gouvernementstuin gaan rijpen. Den eersten tijd had de bevolking het echter te volhandig gehad met het binnenhalen van haren oogst en daardoor was de koffiepluk een weinig verwaarloosd, doch onder den drang der bestuursambtenaren waren daarna vrij geregeld de rijpe bessen geplukt en naar de dessa gebracht, waar zij, zeer dun op de zonnige latar rondom de woningen uitgespreid, vrij spoedig droogden. Zoowel het plukken als het drogen geschiedde bijna uitsluitend door de vrouwen en kinderen, de mannen bepaalden zich gewoonlijk tot het huiswaarts dragen van den geplukten voorraad en hielpen slechts terloops bij den pluk.

Ook Bohdarman had met hare beide meisjes medegeplukt en een groote hoop gedroogde bessen

lag in een hoek van het voorhuis verzameld, een eigenaardig zoetigen geur door de woning verspreidend.

Wat nog aan de boomen zat, loonde de moeite van het plukken niet meer en daarom zou dezer dagen alles, rijp en onrijp, worden afgeplukt; de dag, volgende op den passardag, was daartoe vastgesteld.

Dien morgen was Bohdarman reeds vroeg bij de hand, geholpen door haar oudste, kookte ze vlug rijst en nadat allen gegeten hadden, pakte ze een flinken voorraad in een mandje om dit mede te nemen, want de weg was lang en het kon laat worden eer men terug was. Boven op de rijst werd een zorgvuldig gesloten, komvormig gevouwen blad gezet, waarin de djanggan was, benevens eenige van pisangblad gemaakte bundeltjes, waarin stukjes gebakken visch, wat lombok en wat zout.

Alles ging vlug in zijn werk en toen de zon hare eerste stralen over het bedauwde landschap wierp, begaf Bohdarman zich met hare beide meisjes op weg. Diepokarso bleef de woning bewaken, maar zou als tegen den middag Darman terug was met de karbauwen, ook naar den koffietuin komen om te helpen met het huiswaarts dragen van de geplukte koffie.

Nadat hij eerst kalm een strootje gerookt had, nam Diepokarso zijn patjol op en ging tusschen

de vruchtboomen het onkruid afkrabben en begraven. Langzaam, niet gehaast, maar geregeld werkte hij door en schoot flink op.

- Kang! Kang Diepo!

Opgeschrikt uit zijn rustige stemming van bijna gedachteloos arbeiden, keek Diepokarso naar den kant, vanwaar het roepen kwam en zag een vreemd toegetakelden man het erf opkomen, in wien hij met moeite zijn vriend, den kebajan, herkende. Een oude, dof vettige hoofddoek, slordig geknoopt, een openhangend, vuil, keperen buisje, vol vlekken en lichter gekleurde verstellappen, daarentegen een fonkelnieuwe, fijngebatikte kain, waarmede Diepokarso zich herinnerde den loerah eenige dagen te voren op een feest te hebben zien dansen, en welke, zonder gordel om de heupen geknoopt, laag neerhing tot de enkels om het ontbreken eener broek te verbergen, gaven, alles bij elkander, den man een allerdwaast, potsierlijk voorkomen. Zijn gelaat stond echter verre van opgewekt, zoodat Diepokarso, terwijl hij langzaam met de patjol in de hand uit den boomgaard naar voren kwam, op deelnemenden toon vroeg, als verwachtte hij de mededeeling van eenig ongeluk:

- Wat is er kameraad?

- Een groot ongeluk, mijn huis is hedennacht ondergraven.

Het kwam er met moeite uit, de man had blijkbaar al zijne zelfbeheersching noodig, om ten minste

den schijn aan te nemen in zijn noodlot te berusten zooals dit voor een man pastte.

- Hé, dat is werkelijk erg, hebben ze veel medegenomen?

- Alles is weg. Diepe wanhoop klonk uit den stem.

- Is het geld ook verdwenen? vroeg Diepokarso, denkend aan de huurpenningen, welke de kebajan met zooveel zorg had bewaard.

- Ja alles. Mijn baadje zelfs, mijn hoofddoek, alles en alles.

Diepokarso voelde innig medelijden met zijn vriend, al was hij aan dergelijke rampen gewoon, want het kwam vooral den laatsten tijd dikwijls in de dessa voor, dat iemand van al zijne bezittingen werd beroofd.

- Het is verschrikkelijk, zei hij. Er zijn ontzettend veel bandieten tegenwoordig.

- Dat zijn die daglooners in de loodsen van de fabriek.

- Ja daar is veel geboefte onder.

- Bij hetgeen daglooner heet, zijn altijd veel schurken. Al dat losse volk geeft onveiligheid.

- Ja, overdag slapen ze in de loodsen, maar 's nachts zijn ze in de weer.

- Ja zoo is het, stemde de kebajan toe. Ik heb juist den diefstal aan den loerah geraporteerd. Hij zeide, dat u onderzoek moest doen te Soember Riengien en navragen in de warongs overal langs den weg.

Kameraad, hoe moet dat? vroeg Diepokarso. ‘Als ik wegga is er niemand om op de woning te passen. Ik vertrouw dat niet nu er zooveel slecht volk is.

- Is uw vrouw dan niet tehuis?

- Neen, zij is met de meisjes naar den koffietuin. Darman weidt de buffels, ik ben alleen thuis.

- Er zijn veel menschen vandaag naar den koffietuin, daardoor is het zoo lastig iemand te vinden om uit te zenden. Ik ben eerst laat op den morgen wakker geworden, het was alsof ik bedwelmd was.

- Ja, dat is een streek van de dieven natuurlijk.

- Ja, dat denk ik ook. Wanneer komen de karbauwen terug?

- Vóór den middag, denk ik, want ik heb Darman gezegd, dat ik nog naar den koffietuin moet, om de koffie te halen.

De kebajan overlegde even, voor zoover hij kon nadenken na de verbijstering, die over hem gekomen was bij de ontdekking van den ramp.

- Kijk, sprak hij eindelijk, ‘de koffie zal wel niet zooveel zijn, er is niet veel meer, laat Bohdarman die maar thuisbrengen, dan kan u, als Darman komt, uitgaan om onderzoek te doen. Wat moet ik aanvangen, als niemand mij helpt?

Dit beroep op de hulpvaardigheid van een dessagenoot miste zijne uitwerking niet. In de dessa kan men nooit weten, hoe spoedig men

elkanders hulp dringend van noode zal hebben, daarom steunt de een den ander, om ook, wanneer noodig, zijnerzijds op bijstand te mogen rekenen.

- Goed dan, als Darman terug is, zal ik op weg gaan. Waar is mas loerah?

- Mas loerah is naar den koffietuin om den pluk te bewaken. Ik ga straks naar de stad om daar onderzoek te doen. Volgens zeggen van passarvrouwen zijn hedenmorgen in de vroegte twee mannen gezien, die naar de stad gingen, zij zagen er als boeven uit en droegen goed met zich. U gaat toch vooral niet te laat heen?

- Neen, zoodra Darman hier is, zal ik gaan, beloofde Diepokarso nogmaals, waarop de kebajan nog steeds diep verslagen vertrok, om te trachten nog iets van zijne bezittingen terug te krijgen.

Na de terugkomst van Darman, begaf Diepokarso zich op weg, maar zijne nasporingen bleven zonder resultaat en tegen den avond keerde hij loom en moede huiswaarts.

Bij de dessa gekomen, rustte hij eerst wat bij de kali en nam een bad, wat hem goed deed na zijn urenlang loopen op den stoffigen weg. Het had reeds in tien dagen niet geregend, de oostmoesson was bepaald aangebroken.

Langzaam klom hij naar boven langs den karrenweg, die glooiend was uitgekapt in de helling van het niet zeer diepe ravijn, waar de kali zijn loop had. Boven op den weg ontmoette hij Setrokomo en

eenige andere lieden, die naar de kali gingen om te baden. Zij hielden hem staande en vroegen of hij eenig spoor van de dieven had gevonden. Op zijne ontkenning beklaagden ze den kebajan, die nu alles kwijt was.

- Waarvoor spaarde hij ook, kon Setrokromo niet nalaten op te merken, ‘ik heb op het oogenblik ook niets meer, maar ik heb er feest voor gevierd. Als men spaart, halen toch de dieven het later weg. Sparen dient alleen, om de dieven het gemakkelijk te maken, die zijn dan spoedig rijk.

De anderen stemden dit toe en terwijl Diepokarso langzaam doorliep naar zijne woning, moest ook hij erkennen, dat daar veel waars in was.

Werkelijk, de Javaan is niet luier of meer speelziek dan andere rassen, maar zoolang hij niet beveiligd is tegen knevelarij en geboefte, is elk bezit voor hem een bron van onrust en zorgen.

Na eenige dagen afwezig te zijn geweest, kwam de kebajan terug. Van de tien gulden, die hij van den loerah had geleend, had hij acht gulden besteed voor het koopen van een stel zeer eenvoudige kleederen voor zich en voor zijne vrouw; een hoognoodige uitgaaf, want de dieven hadden hun niets gelaten. De overige twee gulden waren noodig geweest voor reisgeld en onkosten tot opsporen van de dieven.

Omtrent dezen had hij echter geen bepaalde aanwijzing gekregen, zijn goed of geld zou hij

dus nimmer terugzien, maar bij den loerah had hij nu tien gulden schuld, die zoo spoedig mogelijk moesten worden afbetaald. Zoo spoedig mogelijk, doch als over een paar maanden zijn padi verbruikt was, had hij niet te eten, zijn eigen sawah was verkocht, zijn aandeel in de gemeenschappelijke gronden was verhuurd; landbouwer was hij dus feitelijk niet meer, wat moest hij beginnen?

Toen de koffie eenige dagen na den laatsten plukdag voldoende droog was, ving Bohdarman aan den geheelen voorraad voor de aflevering gereed te maken. De loerah drong steeds sterker op afbetaling van de belasting aan, de controleur hield volgens hem vol, dat het thans de beste tijd was om de belasting te innen en dat, nu de oogst binnen was, het den lieden gemakkelijk vallen moest die te voldoen. Tegenspreken durfde niemand en opvolgen van het bevel was het eenige, wat overbleef. Daar het verkoopen hunner padi bij de lage prijzen, zoo kort na den oogst, hun groote verliezen zou berokkenen, hadden Diepokarso en zijne vrouw afgesproken om de koffie zoo spoedig mogelijk aan het koffiepakhuis te Soember Riengien in te leveren en met het daarvoor te ontvangen geld, den loerah voorloopig tevreden te stellen.

Twee dagen was Bohdarman bezig om door stampen in het rijstblok, de droge, broze schil van de gedroogde koffiebossen stuk te stooten,

wat met veel omzichtigheid moest geschieden, daar anders de koffieboonen zelf ook tot gruis zouden gaan. Het stampsel werd daarna door de beide meisjes op groote tampa's aan een soort wanning onderworpen, waardoor de stukjes schil verwijderd werden en de koffieboonen alleen overbleven.

Toen de geheele voorraad aldus behandeld was, moesten ze de boonen zorgvuldig uitzoeken, want het Gouvernement verlangde, dat de levering van goede en slechte boonen afzonderlijk zou geschieden. Dit uitzoeken kostte hun heel wat tijd en moeite, want het was een moeilijk werk voor hunne ongeoefende vingers, maar eindelijk, na een week was de sorteering afgeloopen.

Den volgenden morgen togen Diepokarso en zijne vrouw reeds vroeg met de koffie naar Soember Riengien, naar het koffiepakhuis. Diepokarso pikelde twee groote manden en Bohdarman liep geheel gebogen onder het gewicht van de mand, die zij op de gebruikelijke wijze met de slendang op den rug gebonden had. Moede en warm kwamen ze aan de koffiegoedang, waar reeds vele andere dessalieden, van heinde en verre gekomen, zaten te wachten. Ze zetten hunne vracht op den grond en gingen daarnevens zitten.

Terwijl ze zoo wachtten op hunne beurt, maakte Diepokarso een praatje met zijn buurman, een reeds bejaarden man, die hem verhaalde, den vorigen ochtend daar al te zijn aangekomen. De

mantri had zijn koffie echter afgekeurd en hem bevolen, die daar ter plaatse nogmaals uit te zoeken, want, zeide hij, het Gouvernement had strenge orders gegeven, dat het uitzoeken met meer zorg moest geschieden, opdat de verkoop meer zou opbrengen. Of de man al verteld had, dat hij zoo ver woonde en geklaagd had, dat hij geen koffie kon uitzoeken, het had niets geholpen, de mantri had hem ruw afgesnauwd en gezegd dat alles eigen schuld was, hij had de koffie maar beter uitgezocht moeten brengen, ieder, wiens koffie niet in orde was, moest blijven uitzoeken, totdat die goedgekeurd was. Niet scherp meer van gezicht had de man daarop tevergeefs gepoogd de sorteering te verbeteren, tot eindelijk een jonge vrouw, die haar koffie had ingeleverd, hem vol medelijden had geholpen. Het was intusschen laat geworden en toen hij nu weder zijne koffie kwam aanbieden, had de mantri hem teruggewezen, wijl het te laat was en hem bevolen tot den volgenden dag te wachten. Zoo had hij met enkele lotgenooten den nacht onder het afdak van het koffiepakhuis moeten doorbrengen, met zorg vervuld voor zijne huisgenooten, die over zijn lang uitblijven ongerust zouden zijn en had niet een der andere lieden, die nog een paar centen bezat, hem daarvoor wat rijst gekocht, dan zou hij den geheelen dag en nacht niets te eten hebben gehad, want geld, och dat had men niet altijd.

Diepokarso gaf dit volmondig toe en toen de beurt aan den ouden man kwam, hielp hij hem zijne koffie naar de ontvangplaats dragen. Op eenigen afstand zette hij zich daarna neder, nieuwsgierig wat de mantri thans zou doen. Deze begon dadelijk met hevig tegen den man uit te varen en beweerde, dat de sorteering nog steeds even slecht was, zoodat Diepokarso begon te vreezen dat de arme oude bevel zou krijgen om nogmaals over te sorteeren, maar dit gebeurde gelukkig niet, doch bij het uitbetalen verklaarde de mantri al de koffie voor slecht en betaalde den daarvoor gestelden, veel lageren prijs. De man, die hierdoor ruim de helft minder kreeg, dan hij gemeend had, waagde het heel onderdanig hier eene vraag over te doen, doch een vloed scheldwoorden was zijn deel en met de opmerking, dat hij eigenlijk verdiend had niets te krijgen, kon hij gaan.

Diepokarso vroeg hem deelnemend, of hij te weinig had gekregen, waarop de man zijn hart uitstortte. Ja, het was toch te erg, nu had hij twee dagen gewacht en ontving ten slotte niet eens wat hem toekwam, want zijn afzonderlijk aangeboden goede boonen waren werkelijk mooi geweest, de vrouw, die hem gisteren geholpen had, had ze zorgvuldig gesorteerd. Maar wat hielp hem klagen, hij was maar een eenvoudige dessaman.

Eene vrouw, die dichtbij zat te wachten met hare koffie en zijne klacht gehoord had, poogde

hem te troosten. Zij had dikwijls hooren vertellen, dat de mantri de koffie maar voor slecht verklaarde, om met betaling van den halven prijs te kunnen volstaan. ‘Mantri kopi te zijn geeft veel winst’, zoo besloot ze.

Zacht mompelend, vervuld met zijn verdriet, ging de oude man verder om den langen weg af te leggen naar de dessa, waar zijn kleine huisje stond en waar zijne vrouw met verlangen wachtte op het geld, dat zij noodig hadden, zeker erg in angst over zijn onverklaarbaar lang wegblijven.

Toen eindelijk Diepokarso zijn koffie kon inleveren, kreeg ook hij een standje over de slechte kwaliteit, maar hij stond niet zonder reden als een durfal bekend en nog geërgerd over het ruwe optreden van den mantri tegenover den armen, ouden man, gaf hij een kort, bijna brutaal antwoord, wat den mantri wel in toorn deed ontsteken, maar hem tevens eene waarschuwing was, met dezen dessaman wat voorzichtig te zijn. Zoo kreeg Diepokarso zijn geld, maar toen hij het met zijne vrouw natelde, was het veel minder dan ze gedacht hadden te zullen ontvangen. Diepokarso wilde den mantri hierover opheldering vragen, doch zijne vrouw hield hem terug.

Terwijl hij den mantri zijne koffie had aangeboden, had zij van een paar wachtenden vernomen, dat eenige dagen geleden een groot aantal lieden zonder betaling was weggezonden, omdat,

naar het heette, geen voldoend klein geld in voorraad was. Hoewel de menschen daarbij gezegd werd, dat ze hun geld den volgenden dag konden krijgen, waren de meesten, omdat ze zeer ver weg woonden en niet wilden overnachten, maar heengegaan en hadden hun geld in den steek gelaten. Bohdarman was nu reeds blijde, dat hun zoo iets niet overkwam en het gelukte haar Diepokarso te overreden en hem mee te troonen. Toch moest hij onderweg zijne ontevredenheid luchten over het Gouvernement, dat onder voorspiegeling van behoorlijke betaling te zullen geven voor het produkt, de bevolking koffie liet aanplanten en onderhouden en dan ten slotte, als er geoogst was de menschen beknibbelde. Het vorig jaar had hij bijna niets ontvangen, doordat dieven zijn gedeelte hadden leeggeplukt, nu bestal het Gouvernement hem. Het kwam alles op hetzelfde neder. Men moest maar werken en betaling kreeg men niet.

- Och kom, kon zijne vrouw niet nalaten op te merken, ‘alsof het Gouvernement daar iets van weet.

- Waarvoor is er dan een controleur als aan het Gouvernement zulke zaken niet gerapporteerd worden.

- Hoe kan mijnheer de controleur weten, dat de koffiemantri zoo handelt. Als mijnheer de assistent het rapporteert, ja dan wel, maar als die dat

niet doet, hoe zal mijnheer controleur daar dan achter komen? Hoe kan mijnheer de controleur, die in de kotta woont, weten wat in de dessa gebeurt?

- Alsof de assistent het zou rapporteeren! De mantri kopi is nog familie van hem. Pri-jaji's kunnen het altijd goed met elkander vinden.

- Hoeveel geld heb je nu, vroeg Bohdarman om den gedachtengang van haar man in een andere richting te leiden, want ze was altijd bang, als hij zich opwond, sedert die verschrikkelijke gebeurtenis, toen hij van woede over den gedwongen sawahverkoop geheel mata gelap geweest was.

- Vier gulden, zes dubbeltjes en vijf eent. Ik had gedacht drie rijksdaalders te ontvangen. Hoeveel dagen heb ik niet moeten werken en hoeveel dagen heb jij niet geplukt en gesorteerd?

- Ja, als je het als betaling gaat rekenen, komt het op geen drie cent per dag.

- Een fraaie betaling!

Is het te verwonderen dat de Javaan met zulk loon niet tevreden is?

Behalve den dwangarbeid, bekend onder den naam van heerendiensten is de Gouvernements koffiecultuur zeker wel de meest gehate belastingvorm bij de bevolking. De nachtmerrie van de Hoofden en wegens hare grillige uitkomsten zelfs van vele Ministers van Kolonien, is zij in Nederland stellig de meest bekende van alle dwang-

maatregelen en bepaald de meest besprokene. Die boontjes, die boontjes, wat hebben die al niet een hoofden en pennen aan het werk gezet.

Zoolang ze als een gouden stroom Holland bleven toevloeien waren ze de opperste besten, maar toen de vloed steeds minderde, toen begon het gejammer. Maatregelen om die vermindering tot staan te brengen, moesten genomen, zoo werd verlangd en maatregelen *werden* genomen van alle soort en gehalte, goed en slecht in keur en keuze, maar.... de vermindering bleef aanhouden. En thans niettegenstaande allerlei aanmoedigingen, bijslagstelsels, complexen enz., niettegenstaande de benoeming van een specialen adviseur, wiens geleerdheid in het oog van het Gouvernement verre te verkiezen was boven een grondige ervaring in de praktijk, is de opbrengst tot een luttele honderd duizend picol gedaald, waar deze een tiental jaren geleden nog driemaal zoo hoog was. Niet moeilijk valt het dan ook, te voorspellen, dat de laatste dagen van de Gouvernements koffiecultuur zijn aangebroken en al moge haar stuiptrekken door allerlei kunstmiddelen nog lang blijven aanhouden, het doodvonnis is geveld.

Jammer is dat niet, tenminste voor de vele inlanders, die slechts in de beste tijden der cultuur en dan alleen nog in enkele streken, bepaald voordeel daarvan genoten hebben, doch over het algemeen een lastpost daaraan hadden. Die nimmer

zeker waren behoorlijk betaald te worden door den mantri, waar zij het produkt moesten inleveren, nimmer zelfs de koffie oogstten, waarop ze recht hadden en welke in de afgelegen tuinen bij nacht en ontijd geplukt werd door enkele der brutaalsten, die het aldus bemachtigde produkt verkochten, waar het meeste betaald werd en het gemakkelijkste te leveren viel, hetzij aan het Gouvernementspakhuis, hetzij aan den Chineeschen opkooper.

Waar dus het einde te voorzien is, talme men niet langer, maar schaffe ook dezen dwangarbeid af en heffe de Gouvernements-koffiecultuur op, zooals deze ter kwade ure werd ingevoerd.

Doch de schatkist mist noode de gelden, welke zij uit deze cultuur trekt en kan niet buiten de wel is waar schromelijk gedaalde, maar toch nog altijd een belangrijk bedrag vertegenwoordigende opbrengst. Ook wordt beweerd, dat de inlander niet buiten het geld kan, dat hem voor de koffie wordt uitbetaald. Al verliest dit laatste argument veel van zijne waarde, wanneer men in de dessa's zelve eens nauwkeurig nagaat, hoeveel van dat bedrag in handen komt van degenen, die daarvoor werkten, dan toch blijft er veel voor te zeggen, dat men eerder moet pogen den inlander eene nieuwe bron van inkomsten te openen, dan hem er eene, hoe klein ook, te ontnemen. Dit zelfde geldt onder anderen vorm voor de Indische schatkist, die zoo noodzakelijk geld behoeft voor

vele bepaald dringende hervormingen in het algemeen belang[1)] en allerminst zonder aequivalent beroofd mag worden van de nog steeds vloeiende bate uit de koffiecultuur.

Daarom stelle men, bij opheffing van de gedwongen cultuur, een cultuur in eigen beheer in de plaats. Vele prachtige gronden zijn nog steeds in bezit van het Gouvernement, als reserven voor de koffiecultuur, zelfs, waar de dwangcultuur reeds is opgeheven, liggen nog stukken, die bij een oordeelkundig beheer de moeite van beplanten ruimschoots zullen loonen.

Kundige koffieplanters heeft men op Java genoeg en er bestaat aldus geen enkel overwegend bezwaar, waarom het Gouvernement niet zelf zijne gronden zou gaan beplanten.

In eigen beheer onder bekwame leiding zal het Gouvernement meer voordeel trekken uit de cultuur dan door als thans aan inlanders groote sommen op voorschot te geven naar een maatstaf, veel *hooger* zelfs dan in de partikuliere cultuur voor dezelfde werkzaamheden regel is. In streken, waar de opbrengst later voldoende mocht blijken, zou men bereidingsetablissementen kunnen oprichten en daar al naar gelang van omstandigheden het produkt op gewone of op West-Indische manier bereiden.

1) Zie ‘Pàh Troeno’.

Op deze wijze kan de teelt van koffie de Indische schatkist nog belangrijke voordeelen bezorgen, want waar goede partikuliere landen behoorlijk verdienen, daar kan het Gouvernement, dat vrij is van lasten als canon en verponding en bovendien uitstekende gronden ter beschikking heeft, veel grootere winsten maken. Vrees voor concurreeren met de partikuliere cultuur, zooals bij kina, behoeft niet gekoesterd te worden, daarvoor is de produktie van Javakoffie te klein in verhouding tot de wereldproduktie. Doch men breke met de grootendeels theoretische richting van de Gouvernements-koffieteelt der latere jaren en stelle een in de *praktijk* gevormd ervaren koffieplanter aan het hoofd. Dan zullen ook de oudere tuinen, die nu tengevolge van de algemeene haat tegen de dwangcultuur veelal opzettelijk verwaarloosd en daardoor te vroeg afgeschreven worden, veel langer productief blijven.

Geheel gedreven als partikuliere ondernemingen, vermijde men echter de gebreken, die deze verzamelplaatsen van uitschot der bevolking aankleven en zorge, dat de dessaman, die op een Gouvernements-onderneming komt werken, niet aan den hoogst demoraliseerenden invloed blootstaat, welke van de meeste koffielanden uitgaat, maar zich in even rustige en vreedzame omgeving ziet als in de dessa, waar hij vrouw en kinderen achterliet.

Zoodoende zal de bevolking in de koffiedistrikten door de opheffing der gedwongen Gouvernements-cultuur geene schade lijden, doch integendeel een beduidend voordeel genieten, want inplaats van de 5 tot 10 cents, die thans volgens theoretische opvatting de belooning vormen voor een dag werk in de Gouvernementstuinen, zal dan in vrijen arbeid een stellig zes tot drie maal hooger dagloon betaald worden.

Voordeel dus voor de bevolking, voordeel voor het Gouvernement en voordeel ook voor de velen in Nederland, die aan de Gouvernements-koffie verdienen en bij langzaam afsterven der cultuur deze baten zouden moeten derven.

Wanneer op zulk voordeelige wijze een dwangcultuur in een vrije cultuur kan worden omgezet, dan is er zeker niets, dat eene spoedige tenuitvoerlegging daarvan in den weg staat.

Negende hoofdstuk.

Toen Diepokarso en zijne vrouw de gerdoe naderden, welke ongeveer een paal van Kattes dicht bij de dessa Wonosari dwars over den weg was gebouwd, waarschuwde Bohdarman, die voorop liep:

- Kijk, daar aan de warong in de gerdoe staat de kebajan. Men zegt, dat hij ontslag heeft gevraagd.

- Ja, hij wil dat niet langer zijn; hij heeft te veel zorgen, nu al zijn geld en goed hem ontstolen is.

- Is er dan in het geheel geen klaarheid gekomen in die zaak?

- Och, wat klaarheid! spotte Diepokarso, wanneer wordt eigenlijk een diefstal opgehelderd?

Intusschen waren ze de gerdoe genaderd.

- Van waar komt u, vroeg de kebajan belang-

stellend, en de leege manden bemerkend, vervolgde hij: ‘Heeft u rijst verkocht?

- Neen kameraad, lichtte Diepokarso hem in, we hebben de koffie ingeleverd.

Middelerwijl had Bohdarman plaats genomen op de smalle bank, die geplaatst was voor de bamboetafel, waarop de verschillende eetwaren in bonte mengeling waren uitgestald. Zij vroeg de warongvrouw, die achter de uitstalling zat, om een paar centen pisang goreng en deed zich die goed smaken.

Haar voorbeeld gaf ook Diepokarso en den kebajan aanleiding iets verfrisschends te gebruiken, waartoe ze neerhurkten bij den stroopverkooper, die tegenover de warong aan de andere zijde van den weg zijn standplaats had onder de gerdoe en op een mat op den grond gezeten was achter de groote blikken, waarmede hij zijne nering dreef. Ze namen ieder een glas seteroop, zijnde een glas water, waarin eenige limonadestroop, en dronken dit langzaam met korte teugen, daarbij smakkend met de tong en voordurend de lippen likkend; het was erg lekker.

Nadat ze uitgerust waren en betaald hadden, vervolgde het drietal gezamenlijk zijn weg.

- Kameraad, vroeg Diepokarso den kebajan, die naast hem, achter Bohdarman liep, ‘is het waar, dat u ontslag heeft gevraagd?

- Eigenlijk ja, maar de loerah wil het niet toestaan.

- Dus u legt uwe betrekking niet neer?

- Ik weet het niet. Ik heb den loerah gezegd, dat ik niet te eten had, nu alles mij ontstolen is, maar daarop heeft de loerah mij een zijner gamels[1)] afgestaan en mij beloofd, dat hij trachten zou, mij het geld te bezorgen, dat ik voor mijn verkochte sawah nog moet ontvangen.

Het gesprek eindigde hiermede, het was warm en stoffig op den weg, de zon brandde op hunne hoofden en ruggen, dat maakte loom en dof. De mededeeling van zijn vriend had Diepokarso tot nadenken gestemd. Wanneer de loerah toch kans zag den kebajan zijn geld te bezorgen, met het doel dezen daardoor op zijne ontslagaanvraag terug te doen komen, dan was hij evenzeer in staat Pahbedor en hem aan hun aandeel te helpen.

Hij zou dus voorloopig maar geen padi verkoopen, misschien dat de loerah, als hij verklaarde geen geld te hebben om zijne belasting te betalen, wel een middel vond, waardoor ook hem het hem toekomende voor het verkochte stukje sawah, werd uitbetaald. Het was te probeeren.

Dien middag, toen het wat koeler werd, bracht Diepokarso den loerah een gulden van het geld, voor de koffie ontvangen, als eerste afbetaling

1) Dessalieden, die vrij zijn van gedwongen diensten voor het Gouvernement, maar voor het dessahoofd, of met diens goedvinden voor een ander dessabestuurslid, verschillende diensten verrichten.

op zijne belasting. Zooals hij wel verwacht had, was de loerah zeer ontevreden over deze geringe storting, die alleen tot delging van het hoofdgeld kon dienen, terwijl op de eigenlijke belastingen nog niets voldaan was, doch hij verontschuldigde zich door te wijzen op de lage betaling zijner koffie en toen het dorpshoofd hiermede geen genoegen nam en een dreigenden toon aansloeg, kwam hij er rond voor uit, dat, indien hem, zooals aan den kebajan zou geschieden, de koopsom van het door de fabriek gekochte sawahstuk werd uitgekeerd, hij in staat zou zijn zijne belastingen te betalen. De loerah zeide daarop niet veel en Diepokarso vertrok met de stille hoop, dat zijn gezegde doel getroffen had.

Den volgenden morgen begaf hij zich naar een nabij gelegen dessa om te trachten, daar zaadpadi te koopen. Tot dusver waren de sawahs in Kattes slechts in den regenmoesson beplant en dan met de langzaam rijpende padi dalem, maar nu het irrigatiewerk, dat met zooveel opoffering van de zijde der bevolking was tot stand gekomen, ook in den oostmoesson bevloeiing mogelijk maakte, had het bestuur last gegeven, dat de sawahs in den oostmoesson beplant moesten worden. Voor het beplanten met padi dalem was evenwel de tijd te kort, zoodat vlugrijpende padi gendjah gezaaid moest, doch, omdat in Kattes steeds padi dalem gezaaid en geoogst was, bezat niemand daar zaad-

padi van andere soorten en was Diepokarso genoodzaakt, deze elders te gaan koopen.

Na eenig zoeken slaagde hij twee picol te krijgen, welke hij betaalde met het restant van het geld, dat hij voor de ingeleverde koffie ontvangen had. Twee picol was wel erg krap voor zijn sawah, die bijna anderhalve bouw groot was, maar als het zaad goed opkwam, dan zou het voldoende zijn. Dienzelfden middag haalde hij met zijne buffels en met de gliending van den loerah de gekochte zaadpadi en den volgenden dag zaaide hij alles uit in een hoekje van zijn sawah, dat hij tot kweekbedding had ingericht. Het was hoog tijd, eigenlijk had hij eerder moeten uitzaaien, maar, omdat hij geen geld bezat, had hij moeten wachten tot zijn koffie ingeleverd en betaald was.

Na eenige dagen vernam hij van Pahbedor, dat de kebajan van den loerah het geld voor zijn verkochte sawah had ontvangen, doch berekend tegen anderhalven gulden per bouw, terwijl de loerah bovendien 10 pCt. daarvan had afgehouden voor zijn moeite.

Diepokarso vond dit weinig en Pahbedor gaf hem toe, dat ze zelf gehoord hadden, hoe de assistent-wedono aan zijn schrijver een rijksdaalder per bouw had opgegeven. Ze spraken met den kebajan daar over, en gezamenlijk begaven ze zich naar den loerah.

Het dorpshoofd echter verwees hen naar den assistent-wedono, hij had niet meer ter uitbetaling ontvangen en het aandeel van Pahbedor en Diepokarso was hem nog niet gegeven. Pahbedor, die het geld hoognoodig had, liet zich met dit gezegde niet afschepen en drong met nadruk op de betaling van zijn aandeel aan, wat den loerah blijkbaar zeer ontstemde, doch het dorpshoofd durfde zich tegenover den ouden man, die in de dessa zooveel invloed bezat, geen toornigen uitval veroorloven en inziende, dat nu de kebajan het geld had, de beide anderen hem geen rust zouden laten, beloofde hij, zijn best te zullen doen om ook hun hun aandeel te bezorgen.

Werkelijk werd Diepokarso een week later bij den loerah ontboden, die hem negen gulden voortelde en daarvan een gulden afnam als provisie. Onaangenaam verrast, keek Diepokarso eerst naar het geld en toen den loerah aan en vroeg hoeveel roe de fabriek van hem gekocht had, waarop het dorpshoofd hem toornig vroeg of hij reeds vergeten was, dat de verkoop van zijn grond over drie roe in het vierkant liep, wat tegen een gulden de roe immers negen gulden uitmaakte.

Diepokarso, die inzag dat verder klagen hem niets zou helpen, nam het geld op, ging, zonder zelfs een afscheid te mompelen, heen en zocht Pahbedor op. Deze zeide hem, dat ook hij tegen een gulden de roe was betaald, zoodat hij inplaats

van ongeveer duizend gulden, na de 10 pCt., die de loerah had afgehouden, slechts vier honderd vijftig gulden had ontvangen. Toch weigerde hij zich door Diepokarso te laten overhalen om bij den assistent-wedono te gaan klagen. Hij wilde daar niets van weten, klagen gaf slechts soesah en verder kwam men er toch niet mede. Wel hield Diepokarso eerst nog aan, maar toen de oude man hem in herinnering bracht, dat zij niet wisten wie hen benadeeld had, moest hij erkennen, dat hun klagen een gewaagde onderneming zou zijn, die hun eer schade en groot ongeluk, dan voordeel zou aanbrengen.

Terneergeslagen keerde Diepokarso huiswaarts. Hij zag in dat Pahbedor gelijk had; zij waren eenvoudige landbouwers en dienden te berusten in hun lot. Wat gaf het hem, als hij bitter werd en zich daardoor ziek maakte. Die verkoop, die hem reeds zooveel onaangenaams berokkend had, behoorde nu gelukkig tot de geschiedenis en als hooggeplaatsten zoo kleinzielig waren, om een armen dessaman te onthouden, wat hem toekwam, welnu dan: soedah!

Ook Bohdarman nam de zaak zoo op, toen hij haar alles vertelde; ze hadden nu tenminste geld, vond ze.

- Acht gulden, het is toch veel geld. Nu kan ik mij een nieuwe sèwèh koopen en een hoofddoek voor jou, en....

- Wat wil je koopen, viel Diepokarso haar

brusk in de rede, ‘hebben we de belasting niet te betalen?

Ontnuchterd keek Bohdarman op, dat was waar, de loerah wilde de belasting hebben, maar waarom had hij het geld dan niet gehouden?

- Als de loerah wil, dat wij daarmede onze belasting betalen, waarom heeft hij het dan niet daarvoor ingehouden? vroeg ze weifelend.

- Dat wilde hij natuurlijk niet. Er ontbrak reeds veel aan het geld en als hij gesproken had van inhouden dan was ik kwaad geworden. Maar zoo niet hedenavond, dan stellig morgenochtend zal hij wel laten manen om belastingbetaling, wacht maar.

Buiten hoorde men gehol en geschreeuw, het waren de buffels, die door Darman het erf binnen gedreven werden. Diepokarso stond op en ging naar buiten, hij hielp zijn zoontje de dieren in de kandang brengen. Het was nu heerlijk, de zon stond nog slechts even boven de kim en de hitte van den middag had plaats gemaakt voor eene aangename koelte, die mensch en dier welgevallig aandeed.

De meisjes kwamen ook aangeloopen, en allen bleven bij de kandang zich in den aanblik der fraaie dieren verlustigen. Vooral de jongste stier was een bijzonder forsch exemplaar en daarbij bepaald aan Darman gehecht; rustig liet hij zich door zijn jongen meester streelen en bleef stil

staan, toen de knaap, om zijne zusters eens te laten zien, wat hij kon, op den rug klom en daarboven, onder het zingend nabootsen van de gamelangmuziek, staande, een paar dansstanden uitvoerde.

Diepokarso moest lachen om den jongen. ‘Hajo, ga er af, riep hij hem quasi bestraffend toe, ‘straks val je.

- O, neen, ontkende Darman beslist, maar bleef toch niet langer rechtop staan en ging zitten op den rug. Hij maakte nog wat grappen en liet zich toen naar beneden op den grond glijden.

Snel valt in de tropen de duisternis en nadat de meisjes op hare beurt de dieren gestreeld hadden, gingen allen naar binnen voor het avondmaal, dat bij het vlammend vuur in de reeds bijna donkere keuken genuttigd werd.

Na den maaltijd begaf men zich naar het voorhuis. Buiten was het thans volmaakt duister en terwijl Diepokarso zich op de rustbank zette en een strootje opstak, plaatste Bohdarman het primitieve lampje op de mat, die in het midden van de ruimte op den grond lag en vleide zich gemakkelijk daarbij neder. De kinderen speelden met elkander en weldra stoeiden zij als jonge katten in een hoek van het vertrek op een paar half droge bossen alang-alang, die nog eenige dagen in de zon gedroogd moesten worden, voor-

dat zij gebruikt konden worden om het lekke gedeelte van het keukendak te vernieuwen.

Met welbehagen haalde Diepokarso den rook naar binnen om ze na eenigen tijd langzaam weder uit te blazen; geheel opgaande in deze bezigheid, antwoordde hij weinig op hetgeen zijn druk babbelende vrouw hem vertelde. Toen eindelijk het strootje tot een kort stompje was opgebrand, wierp hij dit door de deuropening op het donkere erf, waar het bij zijn val een menigte vonken verspreidde, nog even lichtte en toen doofde.

Koelo njoewon! klonk buiten eene stem vanuit de duisternis.

Wie is daar? riep Bohdarman, zich haastig oprichtend en haar kembèn rechtschikkend.

Voor de deuropening werd nu de gebogen figuur van een man zichtbaar, zwak verlicht door het kleine lampje, dat met een smalle, donkerroode, walmende vlam brandde.

- Hé, onze kameraad de kebajan, groette Diepokarso, den bezoeker herkennend.

- Komt u binnen, noodigde Bohdarman.

- Als ik mag, en steeds in gebogen houding, trad de kebajan het vertrek binnen.

Op uitnoodiging van Diepokarso nam hij tegenover dezen op de rustbank plaats, de beenen als gebruikelijk, onder het lichaam gekruist.

- Wil u rooken, was de vraag van Diepokarso,

terwijl hij zijn gast een glas met strootjes toeschoof. De kebajan diende zich en eerst nadat hij rustig een paar haaltjes gedaan had, begon Bohdarman het gesprek.

- Is uwe vrouw tehuis, was hare belangstellende vraag.
- Ja, het kleintje is ziek. Het schijnt koorts te zijn.
- Wat zijn er veel menschen ziek, merkte Diepokarso op.
- Dat is altijd het geval in den aanvang van den oostmoesson.
- Ja juist en al dat graven voor het bouwen van de fabriek is ook slecht.
- Ja dat is zoo, stemde de kebajan toe. Setrokromo gaat verhuizen, weet u dat?
- Och wat! Hij had zulk een goed huis, vond Bohdarman.
- Hij heeft zijn huis aan den Hollander van de fabriek verkocht.
- Waar zal hij dan gaan wonen? vroeg Diepokarso.
- Ik hoor, dat hij het kleine huisje heeft gekocht, dat achteraf op het erf van Kromo staat. Volgens zeggen, heeft hij daarvoor een rijksdaalder betaald.
- Dus gaat hij op het erf van Kromo wonen, luidde nieuwsgierig de vraag van Bohdarman.
- Neen joe, hij heeft wel zijn erf en zijn

dubbele woning aan den Hollander verkocht, maar hij heeft achter zijn erf een klein stuk grond gehouden, dat hij vroeger voor tegal gebruikte. Het huisje, dat hij gekocht heeft, zal hij daarheen overbrengen, denk ik.

- Maar, merkte Diepokarso verbaasd op, dat kleine huisje op het erf van Kromo is reeds grootendeels bouwvallig, waarom doet hij dat alles, zijn eigen huis was mooi en sterk.

- Och u weet wel, Setrokromo is altijd een liefhebber van pretmaken geweest. Hij had het geld voor het verhuren van zijn sawah nauwelijks tien dagen, of het was reeds bijna geheel verteerd.

- Ja, dat is juist. Hij is altijd zoo geweest, erkende Bohdarman.

- Welnu, thans hoor ik, dat hij in handen is gevallen van die dobbelbazen, die alle avonden in de koelieloodsen van de fabriek spelen. Daarbij heeft hij veel, zeer veel verloren, zelfs zijn padi, alles is hij kwijt. Toen de mandoer van de fabriek dit vernam, heeft hij Setrokromo vijftig gulden geboden voor huis en erf en deze, die niet wist, waarvan te moeten leven heeft het maar aangenomen.

- Zou die mandoer de dobbelaars op Setrokromo afgestuurd hebben, opdat hij, na alles verloren te hebben, zijn huis goedkoop zou willen verkoopen, opperde Diepokarso.

- Dat weet ik niet, luidde het voorzichtige

antwoord van den kebajan, hij gaf zich niet gaarne bloot.

- Wat wil de Hollander met dat huis doen? was de vraag van Bohdarman, waarop de kebajan verklaarde:

- Naar men zegt, zullen daar twee huizen van gemaakt worden ter bewoning voor twee nieuwe opzichters.

- Mettertijd zullen hier veel Hollanders zijn.

- Ja, dat is met alle fabrieken zoo. Een Hollander, die het hoofd is en opzieners, gewoonlijk vier of vijf, zoo niet meer.

- Wat gaat Setrokromo nu doen, vroeg Diepokarso.

- Hij heeft nu toch dat geld van zijn huis, bracht Bohdarman in het midden.

- Wat beteekent dat, viel haar man uit. ‘Vijf gulden onkosten zal hij wel hebben, dan blijft er vijf-en-veertig gulden over, is dat soms genoeg om van te leven? Hij heeft geen sawah meer, geen erf, niets.

- Ja, ik denk, meende de kebajan, dat hij voor de fabriek zal gaan werken.

- Bah! daglooner worden, zei Diepokarso minachtend. ‘Te samen werken met al dat geboefte!

- Als hij geen geld heeft, wat moet hij dan anders doen? Waarvan moet hij eten?

- Het is toch treurig, vond Bohdarman. ‘Nog geen half jaar geleden had hij een mooie, dub-

bele woning, zijn sawah behoorde tot de besten, zijn erf stond vol fraaie vruchtboomen en nu staat hij gelijk met een bedelaar en moet als daglooner gaan werken om te eten te hebben. Die suikerfabriek zou voordeel en veel geld onder de menschen brengen, waar is nu dat voordeel?

De mannen gaven haar gelijk en een korten tijd zwegen allen, denkend aan hetgeen dat laatste half jaar was voorgevallen, over al die veranderingen, die voorzeker geen verbeteringen waren.

- Kameraad, verbrak eindelijk de kebajan het stilzwijgen, 'het is al nacht. Kijk, de kinderen slapen al, en hij duidde op de kleinen, die op de zachte alang-alang in slaap gevallen waren. 'Ik ga heen, maar ik heb nog vergeten om te zeggen, dat ik van den loerah de opdracht heb u te melden, dat u morgen uwe belasting moet betalen. U heeft, zeide hij mij, het geld voor het verkochte stukje sawah ontvangen.

- Het is wat, sprak Bohdarman op bitsen toon, 'eerst heette het een rijksdaalder de roe en nu krijgen we maar acht gulden voor negen roe. Als we dat geld voor de belasting moeten afgeven, waarvan moeten we dan onze inkoopen bekostigen.

- Laat maar, zwijg daarvan, voegde Diepokarso haar toe, 'ik heb het je wel gezegd, en zich tot den kebajan wendend, die opgestaan was

en gereed stond te vertrekken: ‘Ik zal morgen bij den loerah komen.

- Nu ik trek mij terug, groette de kebajan en vertrok.

De kinderen werden snel naar bed gestuurd en ook de beide ouders bleven niet lang meer op, want de dag begon weder vroeg en het was reeds laat geworden. Zorgvuldig sloot Bohdarman de woning en weldra lagen allen in diepe rust.

Negende hoofdstuk.

Toen Diepokarso wakker werd, was de ochtendschemering door de reten van de gevlochten bamboe omwanding nog nauwelijks merkbaar. Hij richtte zich op en zocht zijn hoofddoek, broek en baadje bij elkander, die op zijn slaapplaats verspreid lagen.

- Is het reeds ochtend? vroeg Bohdarman, pas half uit den slaap.

- Ja al.

- Ik heb van allerlei gedroomd. En nu zich oprichtend en klaar wakker, vervolgde ze: ‘Wacht, ik heb gedroomd, dat iemand buiten aan de gedek bezig was, en verschrikt rondziend, vroeg ze angstig: ‘Er zijn vannacht toch geen dieven geweest?

Diepokarso schrok hevig bij deze woorden zijner vrouw, en herinnerde zich ook gedroomd te hebben, dat hij iemand buiten had hooren loopen. Het

zou toch geen werkelijkheid geweest zijn? Had hun in hunnen vasten slaap, welke door toovermiddelen kon zijn opgewekt, misschien een droom geschenen, wat ruwe werkelijkheid was?

Snel bond hij zich den hoofddoek om, gunde zich geen tijd baadje of broek aan te trekken, maar instinctmatig de klewang grijpend, sprong hij van de brits op den grond. Terwijl hij de kain om het middel knoopte, keek hij scherp rond, maar in het slaaphokje was geen onraad te bespeuren, alles was, zooals het geweest was. Grootendeels gerust gesteld, trad hij nu de aangrenzende ruimte van de achterwoning binnen, doch ook hier was alles in orde en na de verbindingsdeur geopend te hebben, kon hij evenmin in de keuken of in het voorhuis eenig spoor van inbraak ontdekken.

- Er is niets te zien, je hebt gedroomd, voegde hij zijne vrouw toe, die hem in spanning gevolgd was, en door de reten van de gesloten voordeur glurend, vervolgde hij: ‘Kijk het hek van de pagger is ook nog dicht, juist zooals ik het gesloten heb.

Maar Bohdarman was nog lang niet gerust. Zij dacht aan de karbauwen, ze meende flauw, dat ze in haar slaap de beesten had hooren opjagen, maar ze durfde niets zeggen, zelfs de veronderstelling alleen deed haar klappertanden van ontzetting.

Intusschen had Diepokarso de voordeur geopend, de kille morgenlucht drong naar binnen, wat hem in gedachte bracht, dat hij zijn baadje nog niet aan had, het was te koud om met naakt bovenlijf rond te loopen.

- Haal mijn baadje, het ligt op de slaapbank, zeide hij, zich tot zijne vrouw keerend. Doch de schrik slaat hem om het hart als hij de uitdrukking van haar angstig verwrongen gelaat ziet.

- Wat is er? vraagt hij gejaagd.

- Er is niets. Zijn de karbauwen er nog allen?

Als een bliksemstraal schiet Diepokarso de gedachte aan zijne buffels door het hoofd. Met een sprong is hij over den deurdorpel buiten op het erf en in een oogenblik bij de kandang. Verstijfd van schrik, bewegingloos, de diepste vertwijfeling op het gelaat, vond zijne vrouw, die door een angstig voorgevoel gedreven langzaam gevolgd was, hem daar staan. Twee buffels lagen rustig te herkauwen, de derde... was weg. Hoe akelig leeg was die kandang! Was het wel werkelijkheid en geen droom?

Neen het *was* zoo, de fraaie, jonge stier, de mooiste en kostbaarste zijner buffels, zijn trots en het sieraad der kudde van de dessa ontbrak. Daar waren de diepe indrukken van de kolossale hoeven, daar langs dien djamboeboom hadden de roovers het dier gevoerd, na eerst de kandang weder zorgvuldig te hebben gesloten, opdat de

andere dieren niet zouden ontsnappen en de bewoners door hun zwaren tred uit den slaap wekken.

Tusschen de vruchtboomen volgt Diepokarso het spoor naar het achtererf, waar een groot gat gekapt was in de djarakpagger. Hij blijft even staan, werktuigelijk neemt hij het baadje aan, dat zijne vrouw hem toereikt, en trekt het aan. Toen door de opening gaande, volgt hij verder het spoor, dat over het naburig erf voortloopt om ten slotte door het hek, dat openstond, zich op den weg te verliezen in de versche sporen van een kudde karbauwen, die kort te voren daarlangs gedreven waren om in de kali gebaad te worden. Hij is intusschen eenigszins bekomen van den eersten schrik en begrijpt nu, dat het hem geheel alleen niet mogelijk zal zijn het gestolen dier terug te vinden. Hij keert daarom terug naar huis, waar allen treurig bij de kandang staan. Darman weende bitter over het verlies van zijn geliefden buffel op welks rug hij zoo menigmaal gezeten had en den vorigen middag nog met zooveel trots had staan dansen. Ook Bohdarman en de beide meisjes hadden de tranen in de oogen, het was zulk een goedig en schrander dier en waar zou het nu zijn? Ja waar, en Diepokarso had den moed niet hun te zeggen, dat gestolen vee gewoonlijk onmiddellijk geslacht wordt, ruw, hardhandig, in bosch of wildernis met wreede, primitieve hulpmiddelen.

Hij kleedde zich haastig aan en spoedde zich naar den loerah, om dezen, als politiehoofd van een feitelijk niet bestaande politie, den diefstal te rapporteeren en hulp te vragen.

De loerah was juist gereed met baden en kleeden en stond met welgevallen den veelbelovenden bloei van een manggaboom te beschouwen. De opwekkende morgenlucht en het frissche bad hadden hem in een aangename, tevreden stemming gebracht, die echter eensklaps bedorven was, toen hij Diepokarso het erf zag opkomen. Hij kende de beteekenis dier gebogen houding, van die diepverslagen trekken, dat beduidde slecht nieuws, natuurlijk weder een diefstal, de gewone oorzaak van onverwachte bezoeken zoo vroeg op den morgen.

- Wat is er kameraad, vroeg hij belangstellend, toen Diepokarso op eenigen afstand was neergehurkt.

- Ik vraag verontschuldiging, maar vannacht is een mijner buffels verdwenen.

- Wat? riep de loerah, werkelijk verschrikt, want aan diefstal van een dezer fraaie dieren, die den roem uitmaakten van de dessa, had hij niet gedacht. ‘Een van je eigen karbauwen?

- Ja, de grootste.

Een oogenblik was zelfs de loerah te verbijsterd, om kalm te overleggen, ook hem trof de tijding als een ramp. Zwijgend zat Diepokarso te wachten.

- Waar hebben ze hem heengebracht?

- Ik weet het niet. De sporen gaan over het erf naast mij en dan op den grooten weg.

- Laat Setrokromo hier komen, ik zal hem naar mijnheer den assistent zenden en laat den kebajan menschen verzamelen, ik zal even eten en dan gaan we zoeken.

- Jawel, ik vraag verlof. Diepokarso stond op en bracht de bevelen over. Op allen in de dessa maakte het treurig geval een diepen indruk. Men haastte zich met eten en geen half uur was verloopen, of een groot aantal lieden, allen met kapmessen of kris gewapend, hadden zich bij den loerah verzameld.

Onder leiding van het dorpshoofd, van Diepokarso en den kebajan begaf men zich op weg. Eerst werd de grond rondom de kandang op het erf van Diepokarso in oogenschouw genomen, waarbij vastgesteld werd, dat twee man het dier hadden weggevoerd, waarvan de eene, die een kleine, diepe voetindruk had achtergelaten, een zware man moest zijn met kleine handen en voeten, terwijl de andere een linkervoet had, die iets naar binnen stond. Met deze magere gegevens omtrent de roovers, moest men zich voorloopig tevreden stellen, slechts wisten eenigen, die meermalen gestolen vee hadden nagespeurd, te vertellen, dat bij veel veediefstallen van den laatsten tijd door hen diezelfde kleine voetindruk was

opgemerkt, zoodat men met bekwame roovers te doen moest hebben.

Het spoor werd nu gevolgd en daar dit overeenkomstig de mededeeling van Diepokarso zich op den weg in de versche sporen van langs gekomen vee bleek te verliezen, verdeelde de loerah het volk in twee afdeelingen. Hij zelf sloeg met Diepokarso en een tiental lieden links af, terwijl hij den kebajan met de anderen rechtsaf zond. Het kwam er thans op aan, te onderzoeken waar de roovers met het dier den grooten weg verlaten hadden, want het viel niet aan te nemen, dat ze het daar heel ver zouden langs gevoerd hebben. De loerah met eenige lieden links, Diepokarso met de anderen rechts van den weg voortgaande, gaven nauwlettend acht, of zich ook hoefindrukken op den rand van den weg vertoonden. Zoo kwam men buiten de dessa, door de gerdoe, die in het belang der veiligheid daar was opgericht en tusschen de orrò-orrò, een dichte wildernis van meer dan manshoogte, waarboven slechts hier en daar een enkele boom of bamboestoel uitstak.

Hier moest vooral scherp worden uitgekeken, want vele smalle paadjes, vastgetreden door lieden, die bamboe haalden, dan wel lombok zochten, door wilde zwijnen, of door hier somwijlen geweid vee, voerden van den weg in deze wildernis.

Ieder dezer paadjes moest een eindweegs wor-

den ingeslagen om te zien of zich daarop mogelijk een versche hoefindruk bevond.

Na eenigen tijd te zijn voortgegaan kwam men aan de grens van de wildernis en tusschen de sawahs. Ook hier was over een grooten afstand geen enkel spoor te bemerken dat afsloeg van den weg en toen op eene mulle plaats in den weg zelf duidelijk bleek, dat ook daar geen karbauw was langs gekomen, lag de gevolgtrekking voor de hand, dat de roovers het dier niet in deze richting gevoerd hadden en de kebajan dus op het rechte spoor moest zijn. Den loerah was deze ontdekking niet onaangenaam, want waren de roovers werkelijk naar deze zijde den grooten weg gevolgd, dan hadden ze door de gerdoe moeten gaan, die op uitdrukkelijk bevel van den assistent-wedono daar was neergezet, juist omdat zooveel gestolen vee die plaats werd langs gevoerd. Natuurlijk zou de assistent-wedono hevig verstoord geweest zijn, wanneer hij bemerkt had, dat niettegenstaande des nachts wakers in de gerdoe waren geposteerd, zulks geen beletsel was voor de veedieven om daar brutaalweg met hunne geroofde dieren langs te trekken. Als loerah aansprakelijk daarvoor, zou hij duchtig onderhanden zijn genomen en stellig het verwijt hebben moeten aanhooren, dat hij al zeer slecht zorgde voor de uitvoering van ontvangen bevelen. Toch zou het zijn schuld niet zijn, want hij kon

het niet helpen, dat geen fatsoenlijk man 's nachts vrouw, huis en have alleen wilde laten om op hoog bevel in die gerdoe te gaan waken.

Hij kon niet verhinderen, dat bijna allen zich aan dien plicht onttrokken door plaatsvervangers te stellen, waarvoor, sedert de komst van het losse volk van de fabriek, dikwerf zich lieden aanboden, wien het om het even was of zij een paar stuivers verdienden met betrekken van die wacht, dan wel met stelen van pluimvee of anderzins. Dat zulke wachters ooit iets in den weg zouden leggen aan met buit langstrekkende roovers viel, als vanzelf spreekt, niet te verwachten. Noch hij, noch een der andere inwoners van Kattes achtte die bewaakte gerdoe dan ook van eenig belang voor de veiligheid, een lastpost was het in aller oog, die hen onnoodig op kosten joeg, maar de assistent-wedono had het bevel gegeven, dus zij hadden te gehoorzamen.

Op order van den loerah keerde men terug naar de dessa, kwam weder langs het stuk orrò-orrò en kreeg de gerdoe in zicht. Diepokarso was iets achter en geholpen door Pahbedor, onderzocht hij nogmaals aandachtig den wegkant, welke daareven door den loerah was nagegaan.

- Mas! Mas loerah! riep hij eensklaps luid, terwijl hij bij een klein zijpaadje, dat de wildernis inliep, bleef staan.

De loerah, die met de anderen het midden van

den weg gehouden had, keerde zich om en vroeg nieuwsgierig:

- Wat is er, kameraad?

- Hier is iets, dat op een hoefindruk gelijkt.

Het dorpshoofd, gevolgd door al de andere lieden kwam nu naderbij. Ja werkelijk, heel even was de lichte indruk van een gedeelte van een karbauwenhoef op de vastgetrapte bodem te zien. Achter elkander, Diepokarso vooraan, volgde men het smalle paadje, dat geen voet breed was en aan weerskanten door dik struikgewas was ingesloten, tot een plaats, waar de grond iets vochtiger was en duidelijk de afdruk van een bijzonder groote karbauwenhoef viel waar te nemen.

Er viel niet te twijfelen, het gestolen dier moest hier langs gevoerd zijn.

De loerah overlegde wat gedaan moest worden, doch ook vele der lieden, wier hulpvaardigheid verminderde al naargelang ze langer onder weg waren, overdachten welke uitvlucht dienst zou kunnen doen, om zich terug te trekken, want zij vonden weinig aanlokkelijks in het vooruitzicht om straks als de hitte vermeerderde steeds achter dat spoor te moeten loopen en misschien eerst laat op den avond bek af thuis te komen.

- Mas loerah, sprak een hunner, ‘nu het zeker is, waar het dier is langs gevoerd, zijn er zooveel menschen niet meer noodig. Ik zou wel naar huis willen, ik heb honger, vanochtend heb

ik geen tijd gehad om te eten, alles ging zoo gehaast.

De eerste man over de brug, kwamen er meer, de een had nog geen opium geschoven, een ander moest naar huis, omdat zijne vrouw ziek was, een derde wendde zelf onwelzijn voor, kortom met uitzondering van een paar vertrouwde vrienden van den bestolene, verlangden allen verlof heen te mogen gaan.

Hoewel voor het opsporen een groot aantal te verkiezen was, omdat dan, bij verlies van het spoor of weifeling omtrent den verder door de roovers gevolgden weg, de troep gesplitst kon worden, waardoor meer kans bestond op een tijdig achterhalen, zoo begreep de loerah, dat van onwillige helpers weinig voordeel te wachten was. Hij stond daarom hun verzoek toe, maar beval hun de kentong te slaan, als een teeken voor den kebajan, om terug te keeren naar de dessa, alwaar zij hem bij aankomst verder moesten inlichten omtrent de plaats waar het spoor gevonden was en met zijne helpers daarheen zenden.

Gebruik makend van het bekomen verlof vertrokken de meesten, waarna Diepokarso met Pahbedor en nog een paar getrouwen het spoor verder volgden, terwijl de loerah vergezeld van Kromo langs het paadje terugliep naar den grooten weg.

Onder de verkwikkende schaduw van een sempohboom, welks dikke, groote bladeren de zonnestralen het doordringen beletten, hurkte de loerah neder, daarin nagevolgd door Kromo en bleef zoo wachten om den kebajan terecht te helpen. Hij zat evenwel nog niet lang als verder op den weg eenige ruiters zichtbaar werden.

- Het schijnt mijnheer de assistent te zijn, waarschuwde Kromo.

Haastig stond de loerah op en liep, gevolgd door zijn metgezel de snel naderenden tegemoet. Weldra bemerkte hij tot zijne geruststelling, dat het niet de assistent-wedono zelf was, maar slechts de djogoreso met eenige kapala's.

Hij behoefde nu niet bevreesd te zijn voor een standje, want met den djogereso werden de zaken immer op meer kameraadschappelijke wijze behandeld. Terzijde van den weg hurkte hij met Kromo neder en wachtte de ruiters op, die naderbij gekomen den teugel inhielden.

- Mas loerah, sprak de djogoreso, die voorop gereden had en den loerah van Kattes herkende ‘zooals ik gehoord heb, heeft u gerapporteerd, dat een van uw lieden een karbauw verloren heeft. Mijnheer de assistent kan zelf niet komen, omdat hij veel dringend schrijfwerk heeft voor mijnheer den controleur en heeft mij daarom gezonden. Is er slechts één karbauw weg?

- Jawel, Den Bey, maar het is een groote

karbauw, toebehoorend aan een mijner lieden, genaamd Diepokarso.

- De karbauwen van Diepokarso zijn werkelijk mooi, stemde een oude loerah toe. ‘Een jonge stier was de fraaiste.

- Nu, juist die is medegenomen, lichtte de loerah van Kattes nader toe.

- Bejong, dat is ongelukkig.

- Is het al duidelijk, waarheen hij gebracht is? vroeg de djogoreso verder.

- De hoefindrukken zijn hier in de orrò-orrò. Als u zoudt willen zien?

- Ja, laat eens zien.

De loerah van Kattes ging de anderen nu voor en bracht hen bij het zijpaadje, waar Diepokarso het spoor ontdekt had. Daar werd afgestegen en nadat de djogoreso zich vergewist had van de aanwezigheid der hoefindrukken, overlegde hij wat ter opsporing gedaan moest worden.

- Is deze wildernis uitgebreid? vroeg hij den loerah van Kattes.

- Uitgestrekt is die niet, ongeveer tien bouw, dan zijn er sawahs en tegals en dan verderop heeft men het bosch, waar de Gouvernements-koffietuin is.

- Dus waarschijnlijk is het dier naar dat bosch gebracht?

- Ja, stellig wel, verklaarde de oude loerah, die reeds bij menigen veediefstal onderzoek had

moeten doen. ‘Tot dusver brachten ze gewoonlijk de gestolen dieren naar dat bosch en dan daar op al dat blad verdwijnt het spoor.

- Waar zouden ze het dier willen slachten? vroeg hem de djogoreso.

- Zoo niet in de lahar ten zuiden van Soember Riengien, dan misschien in de wildernis in het noorden dicht bij de landbouwondernemingen, daar is het vleesch gemakkelijk te verkoopen.

- Ja zoo zal het zijn, vond ook de loerah van Kattes. ‘Als het dier niet onmiddellijk is doorgevoerd, dan is het ergens in het bosch verborgen en zullen de roovers het vannacht verder willen voeren.

- Ja zeker, zoo is het, erkende de oude loerah.

- Kijk, sprak de djogoreso tot deze, ‘gaat u met de loerahs van Dadap en van Watoe biroe naar de lahar in het zuiden om daar nasporingen te doen, dan zal ik met den loerah van Kattes en zijn volk beproeven het spoor te vinden in het bosch hier verderop. De andere loerahs moeten onderzoek doen in de dessa's ten noorden van het bosch, om te weten of het dier ook daar soms is langs gevoerd.

Terwijl de loerahs haastig opstegen en werk hadden hunne steigerende, elkander bijtende paardjes te regeeren, viel den djogoreso nog iets in.

- Hoor eens, loerahs, als we elkander niet

meer ontmoeten, denk er aan vanavond alle wegen scherp te laten bewaken, het is mogelijk, dat het dier vannacht verder gevoerd zal worden.

Een kort, algemeen geuit, antwoord en gedragen door hunne ongeduldige, vurige paardjes, vertrokken de vreemde loerahs om de ontvangen bevelen uit te voeren.

- Wat denkt u nu te doen? vroeg de djogoreso den loerah van Kattes, nadat zij met Kromo alleen waren.

- Eigenlijk heb ik den kebajan bevel gegeven hier te komen. De bestolene volgt met eenige kameraden het spoor.

- Hoe zou het zijn, als we eens naar uwe woning gingen, dan kan u uw paard bestijgen en gaan we naar het bosch. Als we den kebajan tegenkomen, zenden we dien vooruit daarheen. Dat loopen achter het spoor geeft niet veel, een spoor kronkelt steeds heen en weder, beter is het daarom dit veel verder op te vangen, dat duurt zoo lang niet. Achter het spoor gaande valt de avond, voor dat men het dier bereikt en als het eenmaal donker is voeren de roovers het opnieuw verder. Op die manier krijgt men geen resultaat.

- Ja dat is zoo, bevestigde de loerah onderdanig.

Zij gingen nu naar de dessa terug, de loerah en Kromo in vrij snellen pas, de djogoreso op zijn met moeite ingehouden hengst.

Dicht bij de woning van den loerah ontmoetten ze den kebajan, vergezeld van twee man, zijne overige lieden hadden zich, naar hij verklaarde, onder eenig voorwendsel teruggetrokken. Na overleg met den loerah, beval de djogoreso hem, om met zijn beide volgelingen en met Kromo, langs den kortsten weg naar de koffietuinen te gaan en te trachten daar in het bosch de hoefindrukken weer te vinden en zoo mogelijk in verbinding te komen met het troepje van Diepokarso, dat naar alle waarschijnlijkheid door het spoor in die richting zou worden geleid.

Het viertal begaf zich onmiddellijk op weg, waarna de loerah den djogoreso op zijn erf leidde en na het paard toevertrouwd te hebben aan een man, die dien dag voor hem moest werken, zette hij zich met zijn gast in het voorhuis neder.

Daar was het heerlijk koel en onder het genot van een strootje rustten ze uit van hun tocht in de felle zon. Breedvoerig bespraken ze den diefstal en de kansen om het gestolen dier terug te vinden, totdat de djogoreso ten slotte besloot om maar eerst het middagmaal te blijven gebruiken waarvoor het toch bijna tijd was en daarna gezamenlijk te paard naar het bosch te rijden.

Zoo geschiedde, doch nog voordat ze het bosch bereikt hadden, kwamen ze den kebajan met zijn lieden tegen, die eerbiedig aan den rand van den weg neerhurkten. De djogoreso, reeds niet aan-

genaam gestemd door dezen gedwongen rit op een uur, dat hij anders gewoonlijk rustig thuis was, vroeg, terwijl hij zijn paard inhield, op norschen toon:

- Waar wil je heen? Is de karbauw soms al gevonden?

- Ik vraag wel vergeving. Het spoor hebben we niet gevonden en kameraad Diepokarso hebben we ook niet ontmoet. Overal hebben we gezocht, maar we hebben niets gevonden.

- Och wat, lui ben je, je hebt de wegen nog niet alle nagezien, ik geloof er niets van. Het spoor *moet* daar zijn.

- Jawel, antwoordde de kebajan onderdanig, te bevreesd om tegen te spreken. ‘Mijn makkers hadden echter honger en wilden gaan eten, daarna zouden wij weder gaan zoeken.

- Dat is werkelijk al te dwaas, mengde zich de loerah toornig in het gesprek, met het doel zichzelf te vrijwaren voor een minder aangename opmerking van de zijde van den djogoreso. ‘Nu eerst naar de dessa terug, dan daar eten en daarna nog eens naar het bosch. Is die afstand soms niet groot, het zou avond zijn, als je daar aankwam.

- Ja, ik erken schuld, ik wilde het ook niet toestaan, maar hier mijne makkers beweerden, dat ze honger hadden; na wat voedsel vroeg in den morgen hebben ze niets meer gegeten.

- Hoor eens, sprak de djogoreso op een toon,

die geen tegenspraak toeliet, ‘ik wil met den loerah zelf gaan zien, jelui gaat mede.

Aan dit uitdrukkelijk bevel moesten ze gehoorzamen en ontevreden, met loome schreden, het toeval verwenschend, dat hen de ruiters had doen ontmoeten, volgden ze achter de stapvoets gaande paarden. In het bosch werden ze door den djogoreso, die te paard bleef, alle voetpaadjes ingezonden om naar het spoor te zoeken, dat evenwel niet gevonden werd.

Het werd asar doer[1)] en de loerah vond het drukkend warm, bezorgd had hij meermalen naar de lucht gekeken, die slechts op enkele plaatsen tusschen het zware gebladerte zichtbaar was. Ten laatste maakte hij den djogoreso opmerkzaam, dat vermoedelijk een zware bui in aantocht was, waarop deze, daar toch niets gevonden werd, het onderzoek liet eindigen en den kebajan en den anderen verlof gaf, naar huis te gaan. Daarna wendde hij den teugel en, gevolgd door den loerah, ging het in snellen draf huiswaarts. Zoodra ze buiten het bosch op de open vlakte kwamen, bemerkten ze hoe de laag hangende, egaal donkere wolkenmassa, opkomend uit het oosten, zich snel voortbewoog als een voorgeschoven scherm en reeds de helft van het firmament bedekte. Nu werkelijk bevreesd, door den regen te worden overvallen,

1) Omstreeks half drie.

spaarden ze hunne dieren niet, maar sloegen deze onbarmhartig met de karwats om hen tot meerderen spoed aan te zetten en in wilden galop ging het verder. Bij het eerste huis van de dessa kregen ze reeds eenige droppels en nauwelijks hadden ze hunne paarden in den stal onder dak gebracht en waren zij veilig in de woning, of een ratelende donderslag, bijna oogenblikkelijk gevolgd door een verblindend licht, deed hen bevend van schrik den naam van Allah aanroepen.

Nu kwam ook de regen met volle kracht los, in stroomen viel het water neder, het erf stond in een oogenblik blank en aan beide zijden van den weg vormde zich een beek, waar het water in woeste vaart voortsnelde. De donderslagen volgden elkander snel op, het lichtte onophoudelijk, het was een dier hevige buien, welke het einde van den regentijd kenmerken.

De vrouw van den loerah was ook in het voorvertrek gekomen, ze was bang alleen in de keuken en wierp snel een handvol zout naar buiten in den stortvloed om het vreeselijk weder te bezweren. Dit keer scheen dit algemeen gebruikelijke middel weinig te helpen, want langer dan gewoonlijk hield het noodweer aan en wel een uur lang trilde alles onder de dreunende slagen. Ontzettend was deze ongebreidelde krachtsuiting van de elementen, een waardig afscheid van den regentijd.

Stil, zonder een woord te spreken, zat het

drietal bij elkander, zich innig bewust van hunne nietigheid, nu zooveel machtiger stemmen aan het woord waren. Ook toen het onweder ophield en de regen eindigde, bleef de indruk van het ontzagwekkende natuurtooneel van invloed op hunne stemming.

- Ik ga, het zal avond zijn, voordat ik tehuis ben, sprak de djogoreso ernstig en zacht.

Zonder veel spreken, haalde de loerah het paard uit den stal en hielp zijn gast opstijgen. Na een kort woord tot afscheid, vierde de djogoreso den teugel en reed heen, weldra door de beplanting der naburige erven aan het oog onttrokken.

In de woning was het warm en benauwd, waarom de loerah langzaam het erf opliep, met welgevallen de koele, gezuiverde lucht inademend. Aan den weg bij den ingang van het erf, bleef hij staan, het water was even snel verdwenen, als het gevallen was, slechts de diep uitgespoelde wegkanten deden zien, hoe zwaar het geregend had. De vogels zongen, de bloemen geurden en zelfs de bladeren verspreidden na den verfrisschenden regen een aangenamen reuk.

Om den hoek van den weg kwamen een paar buffels, het waren de dieren van Diepokarso. Geheel nat geregend, bibberend van koude liep de kleine Darman achter hen aan, de knaap, die anders altijd even vroolijk en blijmoedig was, zelfs al had hij urenlang in den regen gestaan,

schreed nu stil en als werktuigelijk voort, zonder op te kijken, blijkbaar geheel vervuld met het treurig verlies van zijn kameraad, van den geliefden buffel, die zich van hem alles liet welgevallen en waarop hij zoo trots was, want geen der andere buffeljongens had zulk een prachtexemplaar onder zijne hoede.

Ja, het was eene ellende, die diefstallen, dacht de loerah, maar wat kon hij daartegen doen? Vroeger reeds was hem de taak te zwaar, om de veiligheid in de dessa te handhaven, doch nu die fabriek gekomen was en een samenraapsel van geboefte zich genesteld had in die loodsen, te midden van de dessa geplaatst, nu was hij totaal onmachtig zijnen onderhoorigen bescherming te verleenen en was het te voorzien, dat de onveiligheid steeds grooter verhoudingen zou aannemen, want de straffeloosheid, waarmede de dieven hun bedrijf voortzetten moest noodzakelijk vele dobbelzieke en luie koelies tot roof en diefstal verleiden.

Daar naderde een karrentransport, een alledaagsche gebeurtenis sedert de bouw van de fabriek was aangevangen. De spannen sapies, sterk schuinloopend, de pooten ver naar buiten, met rug en kop tegen elkander indringend, trokken met groote moeite hunne vracht voort, die uit bouwsteenen bleek te bestaan. Luid schreeuwend dreven de karrevoerders hunne dieren aan en spaarden geen

zweepslagen, wanneer door het inzakken der wielen de beesten slechts met de grootste inspanning de kar verder kregen. De arme dieren waren geheel aan de willekeur van hunne meesters overgeleverd, de nek zat vastgesloten in het juk, dat hun loodzwaar drukte onder het gewicht van de sterk naar voren geladen, tweewielige kar. De kar in evenwicht te laden ging niet, daar alsdan bij het opgaan eener helling gevaar bestond, dat het voertuig achterover wipte en de arme dieren, met hun nek in het juk hangend, geworgd zouden worden. Doch hoe zwaar de last was, die het juk hen deed torschen, toch werden zij gedwongen den kop op te houden, door het sterk aantrekken van den teugel, welke aangebracht was door een in hun neus gestoken gat. Dit trekken aan dien neusteugel was hun eene voordurende marteling, duidelijk waar te nemen aan het lekken met de lange tong naar het gepijnigde deel. Alsof dit alles niet genoeg ware, maakte een zwerm vliegen zich hunne onmacht ten nutte en betwistten elkander een plaatsje in de beide ooghoeken, vanwaar het slachtoffer hen niet verdrijven kon, hoewel een onophoudelijk tranen aantoonde hoe smartelijk op deze gevoelige plaats de scherpe steken der wreede kwelgeesten, het arme beest deden lijden.

Langzaam ging de rij karren voorbij, de loerah

telde er wel twintig, enkelen oud en vervallen, anderen, zeker behoorend aan eigenaars van Madoereesch origine, waren fraai beschilderd met voorstellingen uit wajangstukken en versierd met veelvuldig aangebrachte spiegeltjes. Ook sommige jukken waren sierlijk ingelegd en van franje en kleurige doeken voorzien, terwijl de sapies dezer karren er beter onderhouden en forscher uitzagen, dan die voor andere karren gespannen. De Madurees heeft over het algemeen meer hart voor zijne dieren, dan de Javaan, die onverschilliger ten dien opzichte is en daardoor zijne beesten dikwijls gruwelijk barbaarsch kan behandelen.

Achter de laatste kar kwam Diepokarso te voorschijn, hij hurkte neder en sprak dof en toonloos:

- Niets gevonden.

- Waarheen ging het spoor? was de belangstellende vraag van den loerah.

- In de wildernis draaide het steeds in de rondte, verscheidene malen was het spoor zoek; ten laatste hebben we het weder gevonden tusschen de sawahs, die door de fabriek bewerkt worden en daar verdween het weder. Juist voordat de regen begon, vonden we het opnieuw aan den rand van het bosch, maar in de richting van den koffietuin verloor het zich al weder. Mijne kameraden werden toen bang voor den regen en zijn naar huis gegaan, maar Pahbedor en ik zochten

verder en hebben toen in het bosch, dicht bij den koffietuin een plek gevonden, waar het dier vastgebonden geweest was. De bast van den boom was afgeschaafd en de grond ingetrapt.

- Wanneer is het daar denkelijk gebonden geweest?

- Naar het uitzicht van de uitwerpselen te oordeelen is het dier daar na het middaguur weggehaald.

- Niet juist voordat u kwam?

- Neen, wel één of twee uur te voren.

- Met den regen zal het spoor wel weggespoeld zijn.

- Ja, dat was niet meer te zien en Pahbedor kon niet meer. De regen was daar verschrikkelijk en het lichten hield geen oogenblik op. Een groote Riengienboom niet ver van ons, werd door den bliksem getroffen en toen als het ware gespleten, de helft viel neder, de helft staat nog.

- Is u gedurende den regen in het bosch gebleven?

- Neen, Pahbedor is al een oud man, die kan niet goed meer tegen den regen, hij bibberde alsof hij de koorts had, ik was bang dat hij zou neervallen. Ik heb hem toen naar huis gebracht, langzaam loopend, want de weg was als een kali, het water stroomde er met geweld over.

- Het is reeds bijna donker. Hoe wilt u nu doen?

- Ik weet het niet, antwoordde Diepokarso moedeloos. Hij was zichzelf niet, eerst dien ochtend bij zijn wakker worden die verschrikkelijke ontdekking, daarop zonder te eten uren lang in een verschroeiende hitte op de been, vervolgens die ijskoude regen en de moeilijke tocht huiswaarts met den verkleumden Pahbedor. Bovendien voortdurend in spanning of zij het fraaie dier tijdig zouden achterhalen, teleurgesteld iederen keer, als het spoor verdween, opnieuw hoop vattend, als het teruggevonden werd, tot ten laatste, toen de kans zoo gunstig scheen te staan, het onweder aan deze verwachtingen den bodem had ingeslagen. Was het te verwonderen dat zijne wilskracht hem begaf en hij doodmoede en als gebroken, alle hoop op het wederkrijgen van zijn buffel had laten varen?

Maar de loerah, die den laatsten tijd herhaaldelijk van den assistent-wedono onaangenaamheden had moeten hooren over de toenemende onveiligheid, vreesde, dat dit Hoofd ten zeerste vertoornd zou zijn, indien in deze misdrijfzaak weder geen ketrangan[1)] werd verkregen. Daarom nam hij zich voor om den volgenden dag nogmaals op onderzoek uit te gaan, vooral na het rapport van Diepokarso bestond er eenige aanwijzing, in welke richting gezocht zou moeten worden.

1) Opheldering.

- Waar denkt u, dat het dier nu is? vroeg hij.

- Ik weet het niet, klonk het lusteloos, 'het spoor is natuurlijk verdwenen, de regen was daar fel, overal stroomde het water, het is niet meer na te gaan.

Het was een lastig geval, moest de loerah erkennen, nasporen zou onmogelijk zijn en als het hem gelukte, het vleesch te achterhalen en de plek te vinden, waar het dier geslacht was, dan had hij wel zijn plicht gedaan, maar daarmede had Diepokarso zijn karbauw niet terug. De eenige kans, om het dier weder te krijgen, bestond thans in het bewaken van de wegen, zooals de djogoreso bevolen had, doch als loerah kende hij de weinige waarde van zulk bevel en wist maar al te goed, hoe gebrekkig de uitvoering zou zijn. Van bepaalde bewaking natuurlijk geen sprake, hoogstens zouden de verschillende dorpshoofden aan de wakers der onder hen ressorteerende gerdoe's de opdracht geven, goed uit te kijken naar een karbauw, maar daarbij zou het blijven en de wakers, uit vrees gemengd te zullen worden in een kwestie met brutale roovers, alleenlijk ter wille van een hun onbekende, terwijl daaruit voor hen slechts schade en ongeluk kon voortvloeien, zouden geheel in hun sèwèh gewikkeld dien nacht nog hardhoorender zijn dan anders en het rustige beeld vertoonen van kalmslapenden, zelfs al zou een koppel loeiend en stam-

pend vee langs hen heen gedreven worden.

Dat was dien lieden ook niet kwalijk te nemen, zij werden door het Gouvernement gedwongen om zonder betaling voor waker te spelen en kenden dus slechts één doel n.l. om de minste last van dat bevel te hebben. In ieder geval, de djogoreso had de order gegeven en daarom zou hij zorgen, dat het in zijn dessa werd opgevolgd.

- Ga even aan bij den kebajan en zeg hem, dat hij met drie man vannacht moet gaan waken op den weg dicht bij het bosch. Misschien brengen de roovers het dier in deze richting terug om in de orrò-orrò hier te slachten, vroeger hebben ze die streek al meer uitgehaald. U moet morgenochtend vroeg hier komen, dan ga ik mede, om nogmaals te zoeken.

Diepokarso mompelde eene toestemming en stond op; hij bracht het bevel over aan den kebajan en keerde daarop naar zijne woning terug. De schemering viel en zwijgend vereenigden de ouders en kinderen zich in de keuken, om het avondmaal te gebruiken. Honger had Diepokarso niet, maar werktuigelijk at hij mede, zonder veel te denken, met een gevoel, als ware alles een droom en als de schrikkelijke werkelijkheid zich weder aan hem opdrong, dan zocht hij zichzelf met geweld te overtuigen, dat zijn noodlot het aldus gewild had en hij daarin te berusten had.

Een kind slechts, dat nog niet beter wist en geen ondervinding had opgedaan, verspilde onnut zijne krachten om tegen dat als een rots, onherroepelijk vaststaande noodlot te willen strijden; een kind slechts klaagde en jammerde over verlies en ongeluk, een man behoorde verstandiger te zijn en zich in zijn lot te schikken. Hoe eerder een leed vergeten was, hoe meer gelukkige dagen men in zijn leven telde.

Toch had Diepokarso dien avond met zichzelf een zwaren strijd te voeren en bijna begaven hem zijne krachten, wanneer weder plotseling een luid gesnik van een der kinderen de doodsche stilte in het vertrek verbrak. Vooral de meisjes schenen behoefte te hebben aan hun leed uiting te geven, Darman, hoe jong ook, was zich reeds te veel bewust, dat het een man niet betaamde zijn verdriet te laten bemerken. Droefheid toonen was vrouwenwerk, zeiden zijne makkers en hij wist, dat zij hem erg dwaas en erg kinderachtig zouden vinden, wanneer hij zich niet bedwong. Doch de macht en kalme berusting, om zich over elk leed, hoe zwaar ook, met gelatenheid heen te zetten, bezat hij nog niet en al kwam geen klacht over zijne lippen, zoo toonden zijne vochtige oogen, zijne onverschilligheid voor hetgeen rondom hem voorviel en het bijna onaangeroerd laten van zijne portie rijst, hoe groot zijne smart was en toen eindelijk allen ter ruste waren om in den

slaap vergetelheid te zoeken, toen lag de knaap nog lang, zeer lang stil op den rug, de oogen wijd geopend, starend in de duistere holle ruimte boven hem onder het dak. Steeds weder en weder denkt hij aan zijn verloren makker en als hij ten laatste moe van het denken in eene onrustige sluimering is gevallen, dan verontrusten hem akelige droomen van roovers, die hem vasthouden en zijne buffels wegvoeren, totdat hij met een luiden angstschreeuw wakker wordt, die de ouders doet opschrikken uit hun lichten slaap en ook de beide meisjes wekt, die als zij hooren hoe hun broertje wanhopig ligt te snikken, op hunne beurt in een zacht, aandoenlijk schreien uitbarsten. Arme kinderen!

Terwijl hier getreurd wordt over het verlies van den geliefden buffel, zijn op datzelfde oogenblik, ver in het bosch ruwe handen in de weer om een karbauw gruwelijk wreed te worgen en te snijden tot ten laatste het lichaam bijna onbewegelijk is, om daarna haastig, want er is geen tijd te verliezen, het nog lillende, nog levende vleesch in stukken te snijden, teneinde dit voor enkele guldens te verkoopen aan een handelaar, die vaste afnemer is van op dergelijke wijze verkregen waar.

Voor veertig jaar telde Java misschien vele Saidjah's, thans zeker niet minder Darman's; is het onderscheid zoo groot?

Toen onbeschaamde veeroof door handlangers van Hoofden, nu door roovers, leden eener tyranieke boevenhierarchie. Voor veertig jaar het Gouvernement een struisvogelpolitiek volgend uit vrees voor conflicten met de Hoofden, thans verbetering uitblijvend, omdat eene goed ingerichte politie geld zou kosten.

Wanneer zal voor de Darman's een Multatuli opstaan?

Wanneer zal het eigendom van den Javaanschen landbouwer door eene behoorlijke politie beschermd worden?

Tiende hoofdstuk.

Het onderzoek door den loerah met behulp van Diepokarso, den kebajan en Pahbedor ingesteld, bleef zonder resultaat, hoewel ze geene moeite spaarden en eerst 's avonds, uitgeput van vermoeidheid huiswaarts keerden.

Bij zijne tehuiskomst vernam de loerah van zijne vrouw, dat de assistent-wedono hem had ontboden. Dit voorspelde weinig goeds en met een beklemd gemoed, begaf hij zich den volgenden morgen te paard naar de assistennan. Aldra bleek zijne vrees niet ongegrond te zijn, want het Hoofd voer hevig tegen hem uit over de vele diefstallen in den laatsten tijd. Schuchter en eerbiedig veroorloofde de loerah zich ten laatste op te merken dat die onveiligheid waarschijnlijk te wijten was aan het gespuis, dat zich sedert de vestiging der suikerfabriek in en nabij de dessa

had verzameld, doch toen werd de assistent-wedono nog boozer en beweerde, dat juist het feit, dat de vermeerderde onveiligheid veroorzaakt werd door volk van die fabriek, waarvoor hij, als loerah van Kattes aansprakelijk was, zijn schuld nog grooter maakte en hem ook verantwoordelijk deed zijn voor de menigte diefstallen in de omliggende dessa's bedreven. Vele loerahs hadden reeds geklaagd over de toenemende onveiligheid, veroorzaakt door die opeenhooping van slecht volk te Kattes en wie anders dan hij, loerah van Kattes was aansprakelijk voor de ingezetenen en tijdelijk verblijfhoudenden in die dessa? Als daar geboefte onder was, dan moest hij dit beter controleeren, zijne nalatigheid was de schuld van al de klachten over onveiligheid. Wanneer, zoo besloot het Hoofd ten slotte, deze karbauwendiefstal niet trang[1)] werd, dan zou hij hem voor ontslag bij mijnheer den controleur voordragen.

De loerah waagde het niet, iets ter zijner verdediging aan te voeren, hij vroeg eenvoudig verlof te mogen gaan en begaf zich naar de nabijgelegen warong, waar hij zijn paard had achtergelaten. Hij ging daar binnen en liet zich een kop koffie geven, om weder wat op zijn verhaal te komen, want zoo toornig had de assistent-wedono hem nog nimmer toegesproken. Hem te bedreigen met ontslag,

1) Opgehelderd.

omdat als nasleep van de vestiging dier fabriek zooveel schurken in de dessa gekomen waren, vond hij onbillijk, zeer onbillijk, want hij bezat immers niet de macht het dobbelen te beletten of het geboefte uit de koelieloodsen te verjagen! Wat dreef den assistent, zoo bar tegen hem op te treden, daar moest een reden voor zijn.

Na zijn kop koffie te hebben uitgedronken, betaalde de loerah, maar juist toen hij wilde vertrekken, trad de djogoreso binnen. Wacht, dacht hij, misschien kon die hem inlichten.

- Mas loerah, groette de nieuw aangekomene, ‘u hier?’
- Ja Den Bey, ik was bij mijnheer den assistent ontboden.
- Ter zake van dien karbauwendiefstal?

De loerah bevestigde dit en presenteerde de rechterhand van den assistent-wedono een kop koffie, wat vriendelijk aangenomen werd. Na een praatje met de warongvrouw, vertrok de djogoreso weder, waarop de loerah van de gelegenheid gebruik maakte, om hem aan te klampen en onder mededeeling van hetgeen de assistent-wedono gezegd had, hem te vragen naar de vermoedelijke reden van het onverdiend harde optreden van het Hoofd.

De djogoreso keek eerst omzichtig rond en bemerkend, dat ze alleen op den weg waren en niemand hen kon beluisteren, vroeg hij of de loerah ook

iets gedaan had, dat den Hollander van de fabriek onaangenaam kon zijn.

De loerah, die het minder noodig vond, de aanleiding te vertellen van zijn haat tegen den Hollandschen opzichter, bepaalde zich tot de vermelding, dat het niet verhuren van Diepokarso en het terugtrekken van eenige anderen hem misschien door den administrateur kwalijk genomen was.

- Kijk, sprak de djogoreso vriendschappelijk ‘ik weet niets van die zaak af, maar wees voorzichtig en maak geen twist met den administrateur van de fabriek. Als ik het niet mis heb, heeft hij bij mijnheer den assistent al verscheidene malen over u geklaagd en gisteren toen mijnheer de controleur aan de assistennan was, heb ik zelf gehoord, dat mijnheer de controleur zeide, dat, als de veiligheid niet verbeterde u maar ontslagen moest worden.

Ziende dat den loerah deze mededeeling koud op het lijf viel, vervolgde hij waarschuwend: ‘Wanneer de administrateur van een suikerfabriek vindt, dat een loerah hem niet voldoende ter wille is, dan brengt hij al diens tekortkomingen ter kennis van het bestuur, stookt de dessalieden op en gaat daarmede door tot de man ontslagen is. Een loerah delft het onderspit tegen een suikerfabriek; een suikerfabriek beschikt over veel geld.

Ja, dat was het, moest de loerah in stilte toegeven, een suikerfabriek beschikte over veel geld.

Hij bedankte voor de ontvangen inlichting en keerde naar de warong terug, maakte zijn paard los, dat met den teugel aan een achterstijl gebonden was, steeg op en reed stapvoets den weg op naar huis. Ernstig dacht hij na over de woorden van den djogereso; eigenlijk had hij niets tegen den grooten Hollander van de fabriek, slechts om dien gemeenen opzichter tegen te werken, had hij het verhuren belemmerd. Voortaan zou hij maar niets meer aan de fabriek in den weg leggen, met dien opzichter kon hij later altijd nog afrekenen en verder moest hij, het kostte wat het wilde, van dien karbauwendiefstal ketrangan zien te krijgen.

Van dit laatste maakte hij dadelijk werk bij zijne thuiskomst en dank zij zijne vrijgevigheid met opium en sangoe aan verschillende lieden van verdacht allooi, was er nog geen week verloopen of hij had zijn doel bereikt. Niet dat toen de zaak volkomen tot klaarheid gebracht was en de dieven gevat waren, maar hij was de plaats te weten gekomen, waar het dier geslacht was en had de stinkende, sterk in ontbinding verkeerende huid en kop aan de assistennan kunnen inleveren. Daarmede had hij alles gedaan wat redelijker wijze van hem verwacht kon worden en was hij volgens het gebruik ook zijne verplichting als politiebeambte voldoende nagekomen.

Van eenige inbraken, die intusschen reeds weder te Kattes hadden plaats gevonden, maakte hij

wijselijk geen rapport en gaf den dessalieden kort en goed te verstaan, dat hij niets meer van al die ongerechtigdheden wilde hooren, waren er inbrekers of dieven, dan moesten ze die maar flink toetakelen en als er een enkele doodgeslagen werd, dan zou dit nog zoo erg niet zijn, het lijk kon wel weggestopt, doch in geen geval wilde hij in den vervolge nog soesah hebben van dat gespuis.

Om den administrateur van de fabriek gunstig voor zich te stemmen had hij intusschen een groote slamatan gegeven en bovendien zich door eene oude doekon een poedervormig toovermiddel laten bereiden, dat hij bij de baboe gebracht had, die zich voor een rijksdaalder bereid verklaarde dit in de drank van haar meester te mengen.

Blijkbaar waren deze middelen niet zonder uitwerking gebleven, want de assistent-wedono prees hem zeer om zijn ijver bij de ontdekking van de karbauwenhuid en scheen niets te weten van de latere inbraken.

Kort hierop vond hij gelegenheid in eene waterkwestie de fabriek ter wille te zijn, zij het ook met benadeeling der rechten van zijne dessalieden.

Dat dit ten volle gewaardeerd werd, bleek reeds eenige dagen later, want toen liet een der nieuwe opzichters hem ontbieden en overhandigde hem namens den administrateur een belangrijk douceur. Nu mocht hij tevreden zijn, goed aangeschreven bij zijn chef, verzekerd van den steun van den

administrateur van de suikerfabriek, had hij een aangenaam, rustig leven in het vooruitzicht en behoefde zich niet druk te maken over misdrijfzaken, waarvan het veelvuldig voorkomen voor zijne chefs een geheim zou blijven.

De opsporing van de karbauwenhuid had hem heel wat geld gekost, naar hij taxeerde wel een rijksdaalder en daar zulks geheel in het belang van den bestolene was geweest, bracht de billijkheid mede dat Diepokarso hem zijne kosten vergoedde. Hij gaf den kebajan bevel dezen tegen donker bij hem te zenden en toen Diepokarso op den bepaalden tijd verscheen en in het voorhuis bij de deur neerhurkte, vertelde de loerah, die met gekruiste beenen op de rustbank zat, dat het opsporen van den buffel een rijksdaalder had gekost en dit voorschot moest worden afbetaald.

Diepokarso erkende, dat hij volgens het gebruik verplicht was, de kosten van de opsporing te dragen, hoe weinig hij ook had aan dat vinden van die bedorven huid, doch hij was zoo slecht bij kas, kon de loerah niet nog wat wachten?

- Kameraad! Kameraad! uw belasting is ook nog niet betaald, het loopt te veel op.

Terneergeslagen keek Diepokarso voor zich, ja, hoe hij dat alles nog zou moeten betalen, wist hij ook niet. Hij zou geld moeten leenen, er zat niets anders op. Met gedrukte stem, vroeg hij verlof en ging naar huis, waar hij in de keuken zijne

vrouw bezig vond met de bereiding van het avondmaal.

- Wat was er, vroeg Bohdarman, wie het uitzicht van haar man weinig goeds voorspelde.

- Ik moet een rijksdaalder betalen voor de politiezaak van den gestolen karbauw.

- Dat is veel, een rijksdaalder, vond Bohdarman.

- De buffel voor immer verloren en nu nog een rijksdaalder te moeten betalen, het is verschrikkelijk!

- Moet je dadelijk betalen?

- Ja, de loerah wil niet wachten.

- Dat is te bar, hij heeft toch werkelijk genoeg geld. Als men alles bij elkander rekent, hoe groot zijn dan niet zijn verdiensten.

- De loerah verdient meer dan ik, dat is zeker.

Bohdarman zette de rijst op, rakelde het vuur wat op en begon een paar lombok fijn te wrijven.

- Hoeveel bouw sawah heeft de loerah eigenlijk, vroeg ze, terwijl ze de sambal gereed maakte.

Diepokarso zette zich op de kleine brits en antwoordde langzaam.

- Laat eens zien. Hij had een aandeel in de gemeenschappelijke gronden en heeft als loerah daar een aandeel bij gekregen, bovendien heeft hij vier bouw sawah in eigendom. Bij elkander zal dat wel ongeveer zeven bouw zijn.

- Wat veel! Hoeveel padi krijgt hij daar wel van?

- Wanneer men bedenkt, dat zijne gronden de beste zijn, schat ik dat op ongeveer 250 picol.

- Bejong, wat verbazend veel, riep Bohdarman uit en spijtig liet ze volgen: ‘onze sawah geeft geen vijftig picol.

- Ja en terwijl hij de beste sawahs heeft, betaalt hij maar landrente over de helft, sprak Diepokarso misnoegd: ‘Bovendien worden zijn sawahs door de ingezetenen bewerkt. Dat is toch gemakkelijk!

- Jawel, maar wij helpen elkander toch ook met planten en oogsten.

- Wat helpen! Degeen, die helpt met planten, moet die soms niet zijn aandeel van den oogst hebben? Geeft de loerah van den oogst af aan degenen, die ploegen en planten?

Neen, dat deed hij niet, moest Bohdarman erkennen, maar terwijl ze de sambal wegzette en daarop de rijst in de koekoesan deed, kon ze niet nalaten afgunstig op te merken:

- Als loerah heeft men toch veel hulp. Ik zou ook wel, zooals de vrouw van den loerah alle dagen een man willen hebben om de vrachten voor mij naar de passar te dragen, water te halen of hout te hakken. Dat zou wel gemakkelijk zijn.

Diepokarso gevoelde zich gekrenkt door deze woorden, bits sprak hij:

- Waarom heb je geen man genomen, die loerah was?

- Weet ik het, luidde plagend het antwoord van Bohdarman, terwijl ze haar man koket aankeek. Om hem weder in betere stemming te brengen, vroeg ze verder: ‘Waarom heeft de loerah alle dagen maar één man, de vorige loerah had er drie?

- Ben je dan vergeten, dat deze loerah vroeger, toen de verkiezing plaats vond, gezegd heeft, dat hij maar twee man verlangde? luidde norsch het antwoord van Diepokarso, die nog steeds ontstemd was.

- O ja, dat deed hij om gekozen te worden. Maar ik heb nooit twee menschen daar zien werken. Hoe komt dat?

- Omdat velen zich afkoopen. Eigenlijk moeten wij allen beurt om beurt een dag bij den loerah komen waken (= werken), twee man iederen dag van 's ochtends tot asar hendèh[1)].

- Die afkoopsommen zijn immers voor den loerah?

- Ja, natuurlijk. Ik denk dat ongeveer dertig lieden zich afkoopen voor drie rijksdaalders per man, zoodat de loerah in het jaar daarvoor negentig rijksdaalders ontvangt.

- Hé, wat veel!

- Ja, maar hij heeft ook geen twee man per dag noodig, want hij heeft immers nog gamels.

1) Half vijf 's middags.

- O, dat zijn Wono en Singo, die grassnijden voor het paard van den loerah.

- Ja, die snijden gras, vegen den stal en zoo meer.

- Maar hoeveel ontvangt onze loerah dan wel in een jaar?

- Nu reken 250 picol, dat is ongeveer vijf honderd gulden, verder twee honderd vijf en twintig gulden ongeveer van het afkoopen van de wachtdiensten (pantjen) bij hem en dan krijgt hij van Wiriokromo alle jaren een buffel en van Sossemito ongeveer anderhalve amet[1)] padi, waarvoor die zich vrijkoopen van alle Gouvernements-diensten (pendammelan negari).

- Is dat dan ook voor den loerah? vroeg Bohdarman verbaasd.

- Ja zeker, dat zijn zoogenaamde anggoeran. Zoodat alles bij elkander de loerah ongeveer achthonderd en vijftig gulden in het jaar int.

- Bejong, wat veel! Wij moeten leven van veertig picol padi, dat is nog lang geen honderd gulden.

- Ja, en dan krijgt hij nog eene uitkeering van de belasting, naar gezegd wordt acht centen van iederen gulden.

- Ja, en hoeveel geschenken krijgt hij niet!

- Ja, een loerah heeft velerlei inkomsten, die

1) = ± 45 picol.

niet te noemen zijn, sprak Diepokarso en scherp liet hij volgen: ‘vooral als er eene suikerfabriek is.

De rijst was gaar; Bohdarman nam ze van het vuur, zette de watjan op en ving aan iwah baloer te bakken, wat een scherpen doordringenden geur verspreidde, die een Europeaan op de vlucht zou gejaagd hebben. Nadat het gesis in de pan geëindigd en het bakken afgeloopen was, zette Bohdarman zich op een laag houten bankje om even te rusten, ze was warm. Met een punt van haar sèwèh wischte ze zich de vetspatten van het gelaat en zich toen tot haar man wendend, die een strootje had opgestoken en met echt oostersche kalmte zat te dampen, vroeg ze:

- Maar als de loerah zooveel verdient, waarom kan hij dan niet wachten? Hoe kunnen we op het oogenblik betalen?

- Ik weet het niet, luidde onverschillig het antwoord. ‘Ik zal geld moeten leenen.

- Waar?

- Bij den Chinees natuurlijk. Morgen zal ik naar Kok Tsjang gaan.

De kinderen, die honger kregen, kwamen thans de keuken binnen en daar de spijzen gereed waren, wierp Diepokarso het overschot van zijn strootje in het smeulende vuur en ging men aan den maaltijd. Nadat ieder zich te goed gedaan had en verzadigd was, begaven allen zich naar het voorhuis, alleen Wakina bleef nog even in de

keuken achter om een en ander op te redderen.

Diepokarso strekte zich behagelijk op de bamboe brits uit, die tegen een der zijwanden geplaatst was, terwijl zijne vrouw op eene mat, daarnevens op den grond plaats nam, waarop ze zich een sirihpruim gereed maakte bij het schemerlicht van het kleine lampje, dat in een boemboeng stond, die bevestigd was aan een der vier stijlen, welke als zoovele pilaren dienst deden om het dak te schragen.

Toen Wakina in de keuken klaar was, kwam ze ook in het voorhuis en weldra hadden de drie kinderen het grootste plezier; Sarina speelde voor tandak en danste met Darman juist als volwassen menschen, terwijl Wakina daarbij lang niet onverdienstelijk de verschillende liedjes zong.

Bohdarman moest menigmaal hartelijk lachen, vooral Darman wist zich uitstekend als droogkomiek voor te doen, hij zou een goed komiek worden voor een kemblak meende ze. Toen de kinderen een uur gespeeld hadden, vond Bohdarman het genoeg en zond hen naar bed, want ze wilde eens rustig met haar man praten, het beviel haar in geenen deele, dat hij naar den Chinees wilde, ze had reeds zoovele keeren gezinnen totaal te gronde zien gaan, nadat eenmaal een kleine schuld bij een Chinees was gemaakt.

- Is het zoo noodig, dat je geld leent, vroeg ze haar man, die zich op deze vraag oprichtte en

zittend op den rand van den brits, lakoniek antwoordde:

- Als ik niet leen, wat dan? Van de acht gulden voor het stukje sawah ontvangen is nog slechts vijf gulden over, met dat zoeken naar den karbauw heb ik veel sangoe moeten geven.

- Hoeveel moet je betalen?

- Kang loerah wil al de belasting hebben, dat is nog twaalf gulden en dan krijgt hij den rijksdaalder van zijne onkosten, dat is te samen veertien en een halve gulden, verder moet ik hem de afkoopsom nog betalen voor het waken.

- Betaal je den loerah dan om van de gerdoewacht af te zijn? vroeg Bohdarman verwonderd, want daar had ze nog nooit van gehoord.

- Heb ik soms gesproken van de gerdoewacht? vroeg Diepokarso ongeduldig. ‘Ik zei waken, waken (werken) bij den loerah natuurlijk, verduidelijkte hij.

- O, pantjendienst dus!

- Ja dat. Ik betaal daarvoor ieder jaar drie rijksdaalders.

- Dus mas loerah moet veertien en een halven gulden en drie rijksdaalders, dus veertien en een half en twee rijksdaalders dat is twintig min een half en nog een rijksdaalder, dat is twee en twintig gulden van je hebben. Is het niet?

- Ja juist.

- Dat is veel. En moet je bovendien nog een

wakil betalen voor het waken in de gerdoe?

- Natuurlijk, het waken in de gerdoe is voor het Gouvernement. Voor de gerdoe bij de groote bendo krijg ik alle zeven nachten bevel, voor de patrol ten huize van den loerah alle tien nachten en voor de gerdoe bij Wonosari alle negen nachten.

- Wat is dat toch dikwijls. Die gerdoe bij Wonosari, waarom moet die door menschen van hier bewaakt? Dat is wel twee paal ver.

- Het bevel van het Gouvernement is nu eenmaal zoo, dat is de patrol montjopat, lieden van Soember Riengien en van Wonosari waken daar ook altijd, van vier dessa's.

- Waarvoor dient dat?

- Weet ik het, om te waken zeker.

- Wat waken, ze slapen altijd als we vroeg naar de passar gaan en daar langs komen. Het gelijken allemaal wel opiumschuivers, die zouden waken, och wat!

- Het Gouvernement noemt dat nu eenmaal waken en mijnheer de controleur beweert, dat dit noodig is tegen diefstallen.

- Of dat soms wat helpt?

- Och, die ambtenaren weten daar niets van, die geven maar bevelen en of het doeltreffend is of niet, de kleine man moet gehoorzamen.

- Hoeveel keer in een maand moet je een wakil betalen? vroeg Bohdarman zich langzaam een nieuwe sirihpruim gereed makend.

- Alles bij elkander genomen ongeveer tien keer per maand.
- En iederen keer 15 ct.?
- Welneen, vroeger ja, maar nu die fabriek hier is, is dat ook duurder geworden, ik betaal nu al een paar maanden twee dubbeltjes.
- Dat is tien maal twee dubbeltjes, dus twee gulden in de maand, maar dat is verschrikkelijk veel. Hoe kunnen we dat blijven betalen?
- Ja dat weet ik ook niet, maar zelf gaan waken, kan ik evenmin, dan komen ze hier bepaald inbreken, en halen alles weg, zooals laatst bij den kebajan. Hoeveel schade hebben we dan niet?
- Het is te erg, zuchte Bohdarman. ‘Hoe moeten we dat alles betalen van de opbrengst van anderhalven bouw sawah?
- Die belasting is ook zoo hoog! Als we die dertien gulden belasting niet te betalen hadden, dan zou het nog gaan.
- Jawel, maar alle maanden twee gulden voor wakils is ook veel.
- Ja, maar als ik in het geheel geene belasting behoefde te betalen, dan had ik alleen te betalen drie rijksdaalders aan den loerah voor afkoop van het werken voor hem en twee gulden in de maand, dat is vier en twintig gulden, aan plaatsvervangers voor het waken in de gerdoe, voor de patrol en voor de gerdoe bij Wonosari, dus een en dertig en een halven gulden.

- Nu is dat niet genoeg? Waarom moeten we dan nog belasting ook betalen? Dat waken is toch ook voor het Gouvernement? Bohdarman was werkelijk verontwaardigd dat het Gouvernement hun zooveel afnam, meer dan ze te missen hadden.

- Och wat, het Gouvernement vraagt niet of het veel is, dat laat maar betalen. Gesteld ik kocht ook het werken voor het Gouvernement af, zooals Wiriokromo en Sossemito, dan moest ik nog ongeveer veertig gulden meer betalen.

- Dus wanneer je alles afkoopt, zou je bij elkander vijf en tachtig gulden moeten betalen, terwijl de opbrengst van de sawah slechts ongeveer tachtig gulden waard is? vroeg Bohdarman, die er nu heusch niets meer van begreep.

- Ja, feitelijk wel.

- Nu, dan is het Gouvernement zeker gek! besloot Bohdarman kwaad van ergernis. Een andere verklaring wist de domme vrouw niet te vinden, zij had ook geen begrip van begrootingen, die sluiten moeten, van uitgaven voor oorlogschepen, voor verdedigingswerken, voor scheepvaart subsidies en hooge traktementen, toelagen, declaraties en pensioenen en zooveel meer, dat alles door den Javaan, voornamelijk door den dessaman moet worden opgebracht, al wordt hem dit steeds moeielijker en is de tijd niet ver meer verwijderd, dat hij dit niet meer opbrengen *kan.*

Slechts eene onverantwoordelijke onbekendheid

met den werkelijken toestand, kan het Gouvernement doen voortgaan, den Javaanschen landbouwer zoo gruwelijk onbillijk te behandelen en hem tien, neen twintigmaal zwaarder te belasten dan zijn parasiet, dan Chineeschen of Arabischen woekeraar.

Er wordt veel geschreven over de zware lasten van de landrente en van de heerendiensten, maar over de dessadiensten, die verreweg het meest drukken wordt steeds angstvallig gezwegen. Dat woordje dessa schijnt al een bijzonder afschrikwekkenden indruk te maken, wat moeilijk anders verklaard kan worden, dan door onwetendheid omtrent de begrippen en verhoudingen in de dessa.

Zeker, inmenging van ambtenaren in dessaaangelegenheden is sterk af te keuren, de dessa moet als een geheel beschouwd blijven, dat is noodzakelijk ter vereenvoudiging van de bestuurstaak, want uiteraard valt het gemakkelijker bestuur te voeren over een complex van zelfstandige gemeenten dan over eene menigte enkele individuen, vooral wanneer die van een ander ras zijn, andere opvattingen en tradities hebben. Doch dit handhaven van het gemeentelijk verband kan zeer wel samengaan met een voorschrijven van algemeene maatregelen ter verbetering van de toestanden in die gemeenten, mits men slechts zorg drage, dat die voorschriften niet individueel worden, d.w.z. mits het Gouvernement zich bepale tot het vaststellen van algemeene veror-

deningen, maar de uitvoering overlate aan het gemeentelijk bestuur, onder behoorlijke contrôle van Gouvernements-ambtenaren. Te eerder kan het Gouvernement daartoe overgaan, omdat de gemeenten en het dessabestuur feitelijk nimmer de macht bezaten om verordeningen te maken, maar met uitzondering van de comedievertooning, die loerah-verkiezing genoemd wordt, de dessalieden niets te zeggen hebben en eenvoudig gehoorzamen moeten aan hun loerah, die zich op zijne beurt te bepalen heeft tot het overbrengen van de bevelen hem door de Gouvernements-ambtenaren gegeven en tot het uitvoeren van door het Gouvernement vastgestelde regelingen.

Het opheffen van misstanden, daaronder het aanbrengen van wijzigingen in de dessadiensten is dus in alle opzichten de taak van het Gouvernement en dat de bevolking dit zelf erkent, wordt bewezen door het inroepen van de hulp van bestuursambtenaren door loerahs, die meerdere voorrechten van de dessa verlangen.

Het Gouvernement is dus verantwoordelijk voor verkeerde toestanden in de dessa en daarom rust op het Gouvernement ook de plicht verbetering in de dessadiensten te brengen. Dat die verbetering dringend noodig is, zal wel niemand ontkennen, die op de hoogte is van den toestand in de dessa. Immers de kwestie van de heerendiensten is niet af te scheiden van die der dessadiensten, om de

eenvoudige reden, dat die twee woorden officieele benamingen zijn, die eene verdeelig veronderstellen, welke in de praktijk niet bestaat. In de dessa kent men geen afzonderlijke heeren- of dessadiensten en heeft daarom daar geene benamingen voor. De dessaman spreekt van pendammelan negari (werk voor het Gouvernement) en rekent daartoe al het werken aan wegen, bruggen, dammen enz. onverschillig of die op officieele staten als heeren- of als dessadiensten prijken.

Schaft men dus bij die werken alleen de dwangdiensten af, welke officieel als heerendiensten bekend staan, dan zal de inlander nimmer recht weten, wat afgeschaft is en wat niet en zal hij moeilijk kunnen beoordeelen of hij onwettig opgeroepen wordt om in dessadienst werkzaamheden te verrichten, welke tot de afgeschafte heerendiensten behooren. Zelfs de dessahoofden zouden niet beter op de hoogte zijn en als gevolg zou het grootste misbruik gemaakt kunnen worden van de dessadiensten om daardoor clandestien de afgeschafte heerendiensten te vervangen, zonder dat de bevolking weet, dat aldus onrechtmatig over haar werkkracht en tijd beschikt wordt. Vooral als de afschaffing van de heerendiensten, zooals waarschijnlijk, gepaard zou gaan met eenige verhooging van belasting, zou daartegenover het weinig merkbaar verminderen van zijne gedwongen diensten bij den inlander groote verbittering verwekken

en zou de maatregel, hoe goed ook gemeend, den toestand eer verergeren dan verbeteren.

Wil men werkelijk den Javaan helpen, dan schaffe men alle heeren- en dessadiensten af, die het werken betreffen aan wegen, bruggen, gebouwen, waterwerken enz. en die onder den naam van ‘werk voor het Gouvernement’ bij de bevolking bekend staan. Zoonoodig stelle men hiervoor eene belasting in de plaats als bij het bepleiten van eene afschaffing der heerendiensten werd betoogd[1)]. Alles wat daar werd aangevoerd voor de afschaffing is natuurlijk ook van toepassing op dat gedeelte der dessadiensten, welke dezelfde werkzaamheden omvatten, en geheel gelijk zijn aan de heerendiensten, alleen met dit verschil, dat het werken hetwelk aan den eenen weg heerendienst heet, aan een anderen weg officieel als dessadienst bekend staat. Een eenvoudig verschil van woorden dus, dat de inlander niet kent en die dan ook als hij tegenwoordig bij zijn loerah die gedwongen diensten afkoopt, dit doet voor de gezamenlijke ‘pendammelan negari’, d.w.z. voor allen arbeid aan openbare werken, onverschillig of deze officieel heeren- of dessadiensten heeten en zelfs in dessa's, die vrij van heerendienst zijn, dezelfde afkoopsom betaalt als elders met inbegrip van het af koopen der heeren-

1) Zie blz. 60-62.

diensten regel is.[1)] Door afschaffing van slechts dat gedeelte der gedwongen diensten, hetwelk het Gouvernement heerendienst noemt, zou dus de inlander weinig verlicht zijn en zou groote verwarring gesticht worden. Daarmede zou ook niet konsekwent gehandeld zijn, want acht het Gouvernement het gedwongen werken op den tegenwoordigen voet niet meer bestaanbaar met de huidige begrippen van koloniaal bestuur dan mag niet een gedeelte van die af te keuren diensten gehandhaafd blijven, omdat ze nu eenmaal de officieele benaming van dessadiensten dragen. Dit zou bovendien strijdig zijn met den ten rechte aangenomen stelregel, dat bij het nemen van bestuursmaatregelen rekening gehouden moet worden met de begrippen en gebruiken in de dessa.

Welke die inlandsche begrippen dan zijn? De dessaman kent, zooals gezegd, geen onderscheid tusschen heeren- of dessadiensten, geen verschil in het werken aan dam A of aan dam B, hij verdeelt de gedwongen diensten alleen naar den aard der werkzaamheden daarbij gevorderd. Heel logisch overigens en zeker een gezonder grondslag dan de verdeeling van het Gouvernement in heeren- en dessadienst, welke slechts goed is voor een officieel gegoochel met cijfers, voor een koketteeren met liefde voor den Javaan en het mogelijk

1) In Berbek, res. Kediri.

maakt van den inlander dezelfde drukkende diensten, maar onder anderen naam, te blijven eischen als voorheen, hoewel men den schijn aanneemt, hem te verlichten, door vaststelling van een laag maximum der toegestane heerendiensten.

De Javaan kent drie soorten gedwongen diensten: pendammelan negari, djagi teng géné loerah (of tjarik, kamisepo) en djagi gerdoe of patrol.

Tot de eersten rekent hij al het werken ten bate van het Gouvernement, van de gemeenschap. Wil hij die afkoopen, dan geeft hij den loerah een buffel, padi of anderszins en daarvoor zorgt dit dorpshoofd dat hij gedurende een jaar niet voor die diensten wordt opgeroepen. Soms betaalt de loerah alsdan een plaatsvervanger of wel laat dit met algemeen goedvinden na en beschouwt het ontvangene als een bijslag op zijn inkomen (anggoeran), maar dikwerf ook verleent de loerah geheel eigenmachtig vrijstelling, eigent zich de geschenken toe en zendt in de plaats dezer vriendjes, andere inwoners naar het werk.

Moeten een enkele maal al de dienstplichtigen van zijn dessa uitkomen, welnu dan meldt hij zijne royale onderhoorigen eenvoudig ziek. Dat die afkoop een bron is van knoeierij en knevelarij zal ieder toegeven, die in de dessa bekend is.

Juist echter door dit bestaande gebruik van afkoopen, vindt het Gouvernement zich den weg

gebaand en kan onmiddellijk overgaan tot afschaffen van al de diensten, die als ‘werk voor het Gouvernement’ in de dessa bekend zijn, dus zonder daarbij onderscheid te maken tusschen heeren- en dessadiensten, tegen eene verhooging van het hoofdgeld met zeker bedrag, dat stellig lager gesteld kan worden, dan de thans gebruikelijke afkoopsom ter waarde van veertig en vijftig gulden. Geen enkel overwegend bezwaar bestaat hiertegen, wanneer een afdoen in arbeid voor de belastingen wordt toegelaten, zooals hiervoren (zie bldz. 64) aangegeven.

Nog eene zaak blijft ter bespreking over in verband met deze voorgestelde vergunning aan den dessaman, om al zijne belastingen te vereffenen door te werken voor het Gouvernement. Er zullen dan namelijk lieden zijn, die alles betalen, lieden die gedeeltelijk betalen en gedeeltelijk werken en lieden, die alles door arbeid willen delgen. Nu is maar de vraag, zal het aanbod van arbeidenden dan te klein of te groot zijn. Het eerste kan buiten beschouwing blijven, want in het tekort kan voorzien worden door aanwerving van vrije arbeiders, hetzij ter plaatse, hetzij elders; zooals zelfs voor Deli en buitenlandsche bezittingen wordt gedaan.

Vooraf zal weinig van het aanbod te zeggen zijn, als regel mag men aannemen dat de Javaansche landbouwer een ontzettenden hekel heeft aan het dagloonertje spelen en, zoo hij het eenigszins kan

missen, liever geld geeft. Dit is geen speciaal Javaansche eigenaardigheid, overal, in alle landen gaat een boer die van de opbrengst van zijn grond leeft, er slechts in de uiterste noodzakelijkheid toe over, zich als arbeider te verhuren.

Echter zullen er dessalieden zijn, die niet betalen *kunnen* en dus wel moeten werken; hun aantal zal nauw samenhangen met de economische gesteldheid der streek. In arme Gewesten zullen velen niet kunnen betalen, in welvarende Gewesten slechts weinigen, doch bij misoogst zal ook daar het aantal wanbetalers sterk toenemen. Niet alleen valt dus het aantal arbeiders, dat zich zal aanmelden niet te schatten, maar ook zal dit ieder jaar verschillen al naar het beter of minder slagen van den oogst en andere economische omstandigheden.

Het Gouvernement dient dus op verschillende plaatsen voor de bevolking de gelegenheid open te stellen om hare belasting in den vorm van arbeid op te brengen.

In de eerste plaats komen daarvoor in aanmerking de Gouvernements-koffielanden (zie blz. 204) waar de inlander zijne belasting in arbeid behoort te kunnen opbrengen tegen den maatstaf van het volle dagloon, dat aldaar aan vrije arbeiders wordt uitbetaald. Mits gewaakt wordt tegen knevelarij of misbruik van gezag, bestaat tegen eene dergelijke regeling geen bezwaar.

Verder kan het Gouvernement tot dit doel kleine

irrigatiewerken doen uitvoeren, waar de bevolking arm, geld schaarsch is en geen voldoend aantal Gouvernements-koffielanden aanwezig zijn. Al moge op die wijze de schatkist in zulke streken tijdelijk minder ontvangen, later zal het voordeel geplukt worden, dat de bevolking niet gedwongen was, hare laatste bezittingen te verkoopen of te verpanden, zooals thans te veel geschiedt, om de landrente te voldoen. Daardoor wordt voorkomen, dat de toestand nog slechter wordt en bovendien wordt door totstandkoming van het irrigatiewerk allicht de toestand iets verbeterd, waarmede de bevolking de kans geboden is, hare armoedige omstandigheden blijvend te beteren.

Natuurlijk blijft den dessaman ook na invoering eener dergelijke regeling den weg open om, zoo hij het geld niet heeft voor zijne belastingen, zich dit te verschaffen door op partikuliere ondernemingen te gaan werken. Indien het Gouvernement echter den inlander de vrijheid geeft, zijne belastingen op te brengen in arbeid, dan dient het ook zooveel mogelijk de gelegenheid daartoe te bieden.

Hoe vreemd dat alles moge schijnen van een Europeesch standpunt beschouwd, buitengewone omstandigheden vorderen ook buitengewone maatregelen en al mocht in geen land ter wereld een dergelijk systeem bestaan, zoo bedenke men, dat het wel evenmin ergens zal voorkomen, dat een regee-

ring, zooals op Java, de belastingen zoo hoog opvoert voor de *landbouwende* bevolking, *dat deze niet in staat is*, *die te kwijten uit de inkomsten door haar uit den landbouw getrokken.* Men staat dus voor de keuze om, òf de lasten zoodanig te verminderen, dat de landbouwer, die uit de opbrengst zijner akkerbouw kan betalen, òf hem behulpzaam te zijn, zoodat hij op een voor hem zoo weinig mogelijk bezwarende wijze, aan die *veel te hooge* belastingeischen kan voldoen. Bij den Javaanschen landbouwer, die zelden geld heeft, maar wel op sommige tijden over veel vrijen tijd heeft te beschikken, kan in het laatste niet beter voorzien worden dan door hem zooveel mogelijk van Gouvernementswege gelegenheid te geven, om in den vorm van arbeid zijne belastingen af te doen.

Daartoe zijn geschikt, behalve alle werken, thans in gedwongen dienst verricht, ook kleine irrigatiewerken en Gouvernements-koffie- en kinalanden en andere Gouvernements-landbouwondernemingen. In geen geval mag echter voor die landbouwondernemingen van de bouwvelden der bevolking gebruik gemaakt worden, want daardoor zou het Gouvernement zich schuldig maken aan hetzelfde benadeelen der dessalieden, waardoor partikuliere ondernemingen, die op ingehuurde gronden planten zooveel schade aan het beste gedeelte van Java's bevolking toebrengen. Wel in aanmerking kunnen komen de Gouvernements bosschen, de Gouvernements reser-

ven der verschillende culturen, verlaten koffielanden of andere geabandonneerde gronden; in het algemeen dus alle ongecultiveerde en woeste gronden.

Bijna zeker zullen daaronder gronden voorkomen, die door een irrigatiewerk geschikt gemaakt kunnen worden voor de rietcultuur en het Gouvernement zou daar voor eigen rekening een suikerfabriek kunnen drijven, zoo de toekomst der suikercultuur hiervoor voldoende winstgevend geacht wordt.

Ook zeer nuttig is het, de bevolking economisch sterker te maken door verbetering van den landbouw en bestrijding van den woeker, de belastigen te herzien, zoodat ze billijker drukken (zie daarover in een der volgende Hoofdstukken), en de betaling daarvan den landbouwer gemakkelijker te maken door een goed landbouwcrediet.

Het aantal dergenen, die dan nog in arbeid hunne belastingen wenschen af te doen, zal niet groot zijn en hoogstwaarschijnlijk zelfs minder dan noodzakelijk is voor de behoeften der verschillende openbare werken, wegenonderhoud, waterwerken enz., zoodat door betaalde arbeiders in dat tekort zal moeten worden voorzien.

Onder de tweede soort dessadiensten, die de dessaman de djagi (= waak, lees: werk) -diensten bij den loerah of een ander dessabestuurslid noemt, verstaat hij het verplichte werken bij die notabelen. Hier is ingrijpen van het Gouvernement eveneens lang niet overbodig. Waarom moet de eene loerah

vier en meer menschen dagelijks ter beschikking hebben (pantjens, gamels) terwijl een ander, die misschien veel meer last van zijn baantje heeft, slechts recht heeft op een enkelen man? De grofste willekeur vindt overigens daarbij plaats, waarvan de meegaanden en ordelievenden de dupe worden ten gerieve van hunne brutale dessagenooten.

Het Gouvernement schaffe deze diensten finaal af en vervange ze door een vast recht, een soort maandelijksch hoofdgeld, door de dessalieden op te brengen ten bate van het dessabestuur en dat niet hoog behoeft te zijn, wanneer de loerahs ontheven worden van het zoeken naar kretangan en hunne positie verbeterd wordt, zooals elders aangegeven.[1)] Tevens zou dan eene billijke verdeeling voorgeschreven moeten worden van die gelden, zoodat, behalve de loerah, die natuurlijk recht heeft op het grootste bedrag, toch ook de tjarik, kamitoewa of andere dessabestuurders een behoorlijk aandeel ontvangen, evenredig aan de van hen gevorderde diensten. Zoo zal men ten minste iets erlangen, dat gelijkt op eene geregelde bezoldiging en kan, als gevolg daarvan, de hoop gekoesterd worden, dat eindelijk een beter gehalte verkregen zal worden van ondergeschikte dessabestuursleden, die tegenwoordig feitelijk geen

1) Zie ‘Pàh Troeno’.

bestuurders zijn, maar slechts vazallen, dienaren van de opperste macht: den loerah.

Het aantal dessabestuursleden is bovendien thans veelal te groot en dient teruggebracht te worden tot een loerah, een tjarik, een kebajan en een modin. Aan grootere dessa's zouden nog een of meer kebajans kunnen worden toegestaan en voor afzonderlijk gelegen gedeelten een kamitoewa. Daar hiervoor in landbouwstreken uitsluitend lieden in aanmerking komen, die reeds eigen bouwvelden of aandeel in de gemeenschappelijke gronden bezitten, zoo goed als de andere dessabewoners, bestaat er geen absolute noodzakelijkheid hun ambts- of apanagevelden te geven, wanneer zij deelen in het boven voorgestelde te heffen recht en vrijstelling genieten van belasting (met uitzondering van de grondbelasting, zie later). Ook voor de loerahs zijn dan dergelijke velden niet noodig, want minder in een vermeerderen van inkomsten, dan wel in een verheffen en aanlokkelijk maken als eerepost (zooals het burgemeestersambt in Holland) moet verbetering gezocht worden van het gehalte der loerahs. Wanneer zich voor eene benoeming tot loerah de welvarendste lieden in de dessa aanmelden, die thans met dat hondenbaantje niets te maken willen hebben, dan behoeven aan dat ambt geen bijzonder groote inkomsten verbonden te zijn. Aankoop van Gouvernementswege van bouwvelden, om

daarvan ambtsvelden te maken in de dessa's waar den dessahoofden geen of weinig ambtsvelden ter beschikking staan, is dan ook niet aan te raden, eer schaffe men alle ambts- of apanagevelden af en verkoope die velden of aandeelen ten bate van de dessa.

Nogmaals het loerahambt mag niet langer blijven een ambt, dat begeerd wordt om de groote geldelijke voordeelen, waardoor knoeierij wordt aangemoedigd, maar moet in deze inlandsche maatschappij, waar het verlangen naar eer en aanzien veel dieper geworteld is, ten minste bij de meest waardevolle elementen, dan de zucht naar geld, vóór alles meer in aanzien gebracht worden en dient daartoe ontdaan van alle gehate en vernederende diensten. Dan, en niet bij een uitzicht geven op groote winsten, zullen de beste krachten in de dessa zich beschikbaar stellen voor die betrekking, waarvan de plaatsbekleeder zoo grooten invloed heeft op het welzijn van de dessa, zoo ten goede als ten kwade.

Hoewel tegenwoordig reeds velen de waak (werk) -diensten (patjen enz.) afkoopen van den loerah, waarbij zij grootendeels aan den willekeur van dit dorpshoofd zijn overgeleverd, zoo zullen toch niet alle dessalieden steeds de contanten hebben, om het daarvoor in de plaats te stellen vaste recht op te brengen, zelfs al is dit veel lager dan de thans gebruikelijke afkoopsom. Daarom dient

bepaald, dat deze belasting ook afgedaan kan worden in arbeid ten bate van de genoemde dessabestuurders tegen een maatstaf van bijv. 15 à 25 cts. per dag, vast te stellen in verband met den loonstandaard in die streek.

Wie betalen wil, kan dan betalen, wie liever werkt, kan zich daarvoor aangeven.

De zwaarste diensten zijn voorzeker de patrol- en gerdoediensten, die, bitter sarcasme, grootendeels onnut en overbodig zijn.

Blijkbaar zag de Regeering dit reeds in en schafte zij daarom het gedeelte dezer diensten af, hetwelk officieel als heerendienst bekend staat, maar veel zal dit niet helpen en te betreuren valt het, dat voor die afschaffing geen andere vorm is gekozen, want nog meer dan bij het werken aan wegen enz., is bij deze wachtdiensten het maken eener scheiding tusschen de officieele heeren- en dessadiensten in de praktijk onuitvoerbaar.

De gerdoe door heerendienstplichtigen bewaakt, die heden, dank zij de samenwerking van Minister en Kamers wordt opgeheven, kan op dezelfde plaats of op een nabijgelegen punt weder worden ingesteld, mits het bewaken dan in de officieele stukken als ‘dessadiensten’ wordt vermeld, want voor de dessadiensten *bestaat geen enkel maximum*, ieder ambtenaar kan nieuwe dessawachtdiensten

instellen. Regeering en Volksvertegenwoordiging hebben dus niet de minste zekerheid, dat na de besloten afschaffing de inlander tot minder wachtdiensten zal worden opgeroepen, zoolang niet ook de dessa-wachtdiensten geregeld zijn, en daardoor een einde is gemaakt aan de daarbij heerschende wanorde en willekeur.

Een einde ook is gemaakt aan den overdaad van wachthuizen en patrols in de eene streek tegenover een bijna geheel ontbreken op andere plaatsen zonder dat dit merkbaren invloed op de veiligheid heeft.

Terecht heeft de Regeering begrepen, dat vooral de wachtdiensten zwaar drukken op den dessaman, die huis en have gedurende den nacht niet durft te verlaten en daarom zich genoodzaakt ziet, steeds een plaatsvervanger te bekostigen. Doch, zooals boven aangetoond, geeft afschaffing alleenlijk van de heeren-wachtdiensten geen enkelen waarborg, dat werkelijk minder wachtdiensten van de bevolking gevorderd zullen worden en slechts geheele afschaffing van bepaalde in de praktijk scherp begrensde soorten wachtdiensten zal afdoend werken.

Zoo kan weinig bezwaar bestaan tegen afschaffing op het platteland van alle gerdoediensten. De bewaking dezer gerdoe's door individuen, die geen enkele drijfveer hebben om werkelijk waakzaam te zijn, arme, niets bezittende opiumschuivers

veelal, geboefte soms, in ieder geval als regel lieden, die zich tegen een gering bedrag voor plaatsvervangers laten aanwerven, maakt dit geheele bewakingssysteem tot eene belachelijke, tevens ergerlijke vertooning, welke misschien dienst kan doen om in officieele stukken het totaal ontbreken eener behoorlijke plattelandspolitie voor oningewijden handig te verbergen, maar in werkelijkheid de veiligheid in geen enkel opzicht ten goede komt.

Zonder het minste nut te presteeren, vormen echter deze wachtdiensten een zeer drukkenden last voor den dessaman, die veelal op drie van de tien nachten tot verschillende soorten wachtdienst verplicht is en in een jaar aan plaatsvervangers voor deze diensten veel meer heeft te betalen dan voor al de belastingen, die het Gouvernement van hem vordert. Daarom werd gezegd, dat heffing eener belasting van buffels en rund ten einde een flinke plattelandspolitie te bekostigen, niet zoo bijzonder zwaar zou drukken, zoo daarentegen de wachtdiensten werden afgeschaft[1)]. Dit wachtdienstensysteem vordert zware lasten van de bevolking en heeft geen nut, terwijl eene belasting ten bate eener politie veel minder drukkend zal zijn, indien daarvoor eene werkelijke politiemacht verkregen zal worden, die, een einde

1) Zie ‘Pàh Troeno’.

makend aan de alle perken te buitengaande onveiligheid van have en goed, een ware zegen zal blijken voor de bevolking.

Die gerdoe-, patrol- en andere wachtdiensten, de veiligheid niet bevorderend, hebben geen reden van bestaan; zij dienen ten spoedigste opgeheven, waardoor de dessaman belangrijk verlicht zal worden. Zij moeten vervangen worden door een flinke plattelandspolitie, die ook de vereischte controle zal moeten houden op de dessabewaking, waardoor de loerahs ontheven worden van de door hen zoo gehate nachtelijke patrouilledienst (patrol onderan), welke zelfs in de voorstellen tot beperking der gedwongen diensten gehandhaafd worden, maar die naast en behalve het ketrangan zoeken voor een goed deel oorzaak is van het weinige animo, dat voor het loerahambt onder de meest gewenschte krachten bestaat. Wordt die politie geschoeid op de leest als vroeger aangegeven[1)], dan zou men in de dessa een enkelen gedwongen nachtelijken wachtdienst kunnen handhaven, één waker ten huize van den loerah en een patrol van twee man, die daar gestationneerd, van daaruit geregeld door de dessa patrouilleert. Wanneer die patrol beperkt blijft tot de kom der gemeente, dan behoeft die niet sterker te zijn dan twee man, want bij ontdekking van onraad kunnen

1) Zie ‘Pàh Troeno’.

snel genoeg de bewoners der naburige huizen worden opgeroepen, en een grooter wacht zou weder zwaarder diensten van de bewoners vorderen. Moeten slechts drie man per nacht wachtdienst doen, dan zal dit in de groote dessa's weinig drukken, doch in kleine dorpen zal ook dan nog de dienst niet licht zijn.

Wel vinden sommigen een wachtdienst op iedere zeven nachten en zelfs op iedere vijf nachten, dus om de vier nachten, niet zwaar, maar de dessaman, die daardoor zes keer per maand zijn 15 ct. moet offeren voor een plaatsvervanger, wordt op die wijze belast met een uitgaaf van *f* 10.80 per jaar, voor velen een bedrag, ongeveer even groot als het totaal hunner belastingen.

Beter om velerlei redenen zou het daarom zijn, indien van Gouvernementswege vrijwilligers uit de dessabevolking als vaste nachtwakers werden aangesteld, die alsdan ook *tot zekere hoogte* verantwoordelijk gesteld zouden kunnen worden, hetgeen bij het huidige plaatsvervangerssysteem en de mindere betrouwbaarheid der lieden, waaraan daardoor de bewaking wordt overgelaten, eenvoudig onmogelijk is. Ook zelfs, indien men de willekeur zoover dreef, om persoonlijk uitkomen voor wachtdienst verplichtend te stellen, want, behalve dat controle hierop vrijwel ondoenlijk is, kan niet verwacht worden van den gezeten dessa-

man, dat hij het wagen zal door een hinderen van roovers, welke niet bij hem, maar bij anderen hun slag te slaan, zich de vijandschap der bandieten op den hals te halen en als gevolg daarvan zich tot mikpunt te maken hunner wraakoefeningen, zooals brandstichting, vee-verminking, enz.

Bij eene betaling per man en per nacht van gemiddeld 15 cts. (hier meer, daar minder) zou de aanstelling van bezoldigde nachtwakers, drie in iedere dessa en twee in iedere belangrijke doekoehan, het Gouvernement niet zoo bijzonder veel kosten, doch zouden die kosten een bezwaar vormen dan zouden ze over de inwoners kunnen worden omgeslagen of, daar hierdoor de inlander in de kleine dessa belangrijk hooger zou worden belast dan in de grooten, zou het benoodigde bedrag gevonden kunnen worden door een geringe, gelijkmatige verhooging van het hoofdgeld.

Men vergete niet, dat ook thans ieder, die het maar eenigszins te missen heeft, zijn 10 of 20 cts. offert voor een plaatsvervanger in plaats van zelf op gerdoewacht of patrol te gaan, zoodat, als die diensten belangrijk in aantal verminderd worden, bijna alle dessalieden die enkele keeren een plaatsvervanger zullen kunnen betalen en dit ook werkelijk zullen doen. Daar het nu den dessaman zeker wel hetzelfde zal zijn, of hij zijn geld offert aan een opiumschuiver in de dessa of als ver-

hooging van het hoofdgeld aan het Gouvernement en bij aanstelling van vaste wakers, vanwege het bestuur, eene betere bewaking in de dessa kan verkregen worden, verdient de laatste regeling bepaalt de voorkeur. (Zie ook bladz. 64).

Noodig is echter dat het Gouvernement zich de zaak aantrekke en eene uniforme regeling make, nu de ondervinding leerde, dat gewestelijke voorschriften slechts stand hielden, zoolang de Resident, die ze instelde, aan het bestuur bleef en al spoedig na diens aftreden alles weder tot den vorigen staat van willekeur en wanorde terugviel.

Weg dus met alle dwangdiensten! Weg met de heerendienst, met de dessadiensten en de gedwongen koffiecultuur! Verhooging daartoe van de belastingen, zoover als noodzakelijk is, in afwachting, dat de Buitenbezittingen een grooter aandeel in de koloniale uitgaven kunnen dragen en de belastingdruk op den Javaan kan verminderd en meer in overeenstemming gebracht worden met zijn inkomen. Zoolang dit laatste niet geschiedt en de landbouwer de belastingen niet kan opbrengen uit hetgeen zijn bedrijf hem oplevert, moet vrijheid bestaan voor den dessaman, om zijne belastingen geheel of gedeeltelijk in arbeid op te brengen, wat zich in de praktijk beperken zal tot diegenen, die werkelijk geen geld hebben, want

liever verpand de dessaman zijn goed dan zelf als koelie te gaan werken:

‘Mandjing kados préman préman nikoe? Boten menawi koelo!’ (Gaan werken zooals die koelies? Daar moet ik niets van hebben!)

EINDE VAN HET EERSTE DEEL.